

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Mustafa ERBAY

Manisa, 2019

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

UYGUR HARFLİ RIZVAN ŞAH İLE RUH-AFZA HİKÂYESİ'NDE
BİRLEŞİK FİLLER VE DURUM EKİLİ TAMLAYICILARI

Mustafa ERBAY

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Serpil ERSÖZ

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 21.05.2019 tarih ve 17/11 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mustafa ERBAY'ın "Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruhafza Hikâyesi'nde Birleşik Fiiller Ve Durum Ekli Tamlayıcıları" konulu tezi incelenmiş ve aday 19.06.2019 tarihinde saat 10:30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..90. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ

BAŞKAN

Prof. Dr. Ayşe İLKER
ÜYE

Dr. Öğr. Üye. Serpil ERSÖZ
ÜYE

Evet **Havır**

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “UYGUR HARFLİ RIZVAN ŞAH İLE RUH-HAFZA HİKÂYESİ'NDE BİRLEŞİK FİLLER VE DURUM EKİLİ TAMLAYICILARI” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19/06/2019

Mustafa ERBAY

ÖZET

Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi, Eski Uygur alfabesiyle yazılmış İslamî devreye ait Çağatayca mensur bir hikayedir. 1435 yılında Mansur Bahşı tarafından yazılan bu eser çift kahramanlı bir aşk hikayesi olup, eserde Çin padişahı Rızvan Şah ile peri padişahının kızı Ruh-Afza arasında geçen aşk anlatılır.

Bu çalışmada, giriş bölümünde *Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi* adlı eserin kısa bir özeti, eserin dili olan Çağatay Türkçesi, birleşik fiil, isim durum ekleri ve fiil-tamlayıcı ilişkisi hakkında genel bilgiler verildi. İnceleme kısmında birleşik fiiller; 1-(isim)+(fiil) yapısındaki birleşik fiiller, 2-(fiil)+(fiil) yapısındaki birleşik fiiller, 3-Anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller şeklinde üç ana başlık altında, cümle içinde ihtiyaç duydukları isim durum ekleri ile birlikte literatürdeki ortak görüşler doğrultusunda gösterildi. Sonuç kısmında, isim veya isim unsurlarıyla birleşik fiil oluşturan yardımcı fiillerin kullanılma sıklıklarının sayı ve oranları, birleşik fiillerin yapısal olarak sayıları ve birbirlerine oranları ve yine birleşik fiillerdeki isim ve isim unsurlarının hangi sözcük türünden olduklarının sayıları ve oranları tablosal verilerle gösterildi. Sonuç kısmında yine isim durum eklerinin, eserde kullanılma sıklıklarının birbirlerine oranları ve birden fazla isim durum eki almış birleşik fiiller almış oldukları isim durum ekleri ve sayıları ile gösterildi.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Birleşik Fiil, İsim Durum Ekleri, Türkiye Türkçesi, Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi.

ABSTRACT

The story of Uyghur Shah and Ruh-Afza with the Uyghur letter is a hypothetical story of the Islamic era, written in the ancient Uyghur alphabet. This story written by Mansur Bahşı in 1435 is a double-hero love story and it is told about the love between the Rızvan Shah of China and his daughter Ruh-Afza from the fairy king.

In this study, a brief summary of the Uyghur Shah and the Ruh-Afza Story with the Uyghur Letters, general information about Chagatai Turkic language, compound verb, name state suffixes and verb-complementary relationship was given. Combined verbs in the examination; 1-(noun) + (verb) in the structure of the combined verbs, 2-(verb) + (verb) structure of the compound verbs, 3-meaningfully fused and expressed in the form of combined verbs under three main titles, the name they need in the sentence together with the case in the literature was shown in accordance with common opinions. In the conclusion part, the numbers and ratios of the frequency of the use of auxiliary verbs forming the verb conjunct with the name or name elements, the structural numbers and the proportions of the combined verbs and the numbers and the proportions of the names and name components combined verbs are shown by the tabular data for revealing their Word class. In the conclusion part, the names of the state of the state annexes, the frequency of their use in the work and the names of the cases where they have received more than one name case suffix.

Keywords: Chagatai Turkish, Compound Verb, Noun Propositions, Turkey Turkish, The Story of Rizvan Shah and Ruh-Afza.

TEŞEKKÜR

Çalıőmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve tecrübesi ile lisansüstü öğrenim hayatımın tüm zorlu aőamalarında maddi manevi her yönden yardımcı olan, tecrübeleri ile beni aydınlatan ve desteğini hiç eksik etmeyen, kendisini tanımaktan büyük onur duyduğum sevgili danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Serpil ERSÖZ'e, yüksek lisans eğitimim sırasında desteğini esirgemeyip beni yönlendiren Sayın Prof. Dr. Ayşe İLKER'e, tez konumu belirlemede benimle telefonda uzun süreli konuşarak hiç sıkılmadan bana yardımcı olan ve sonrasında da yanına çağırıp yakından ilgilenen sayın Prof. Dr. Zeki KAYMAZ'a, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan aileme yürekten teşekkür ederim.

Mustafa ERBAY

ÖN SÖZ

Üzerinde çalıştığımız *Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi* adlı eser, “kaynağını 1001 gün masallarından almış çift kahramanlı bir aşk hikayesidir. Hikayenin, birçok Türkiye Türkçesi nüshası bulunmaktadır. Bu hikaye, İngiltere’de Oxford’da Bodleian Library, Huntington 598’de kayıtlı yazmanın içinde bulunmaktadır ve dili Çağataycadır. Üzerinde çalıştığımız nüsha, 1435’te Mansur Bahşı tarafından istinsah edilmiş olup yaklaşık yüzde onu eksiktir” (Kaya, 2008: 7).

Üzerinde çalıştığımız eseri, Ceval Kaya, *Bahtiyarname* yazmasının dizinini üç arkadaşı ile lisans tezi olarak hazırlarken fark etmiş ve eserin adı hakkında, adının yazmada geçmediğini, düşmüş olan baş kısımda bulunabileceğini söyleyerek, kendisinin *Rızvan Şah ile Ruh-Afza hikâyesi* olarak adlandırdığı bu eseri uzmanların kullanımına sunmuştur.

Bu çalışmada *Rızvan Şah ile Ruh-Afza hikâyesi*’ndeki birleşik fiiller cümle içinde kullanıldıkları isim durum ekleri ile birlikte gösterildi. Ayrıca inceleme kısmında ortaya koyduğumuz birleşik fiillerin Türkiye Türkçesinde de aynı isim durum ekleri ile kullanılıp kullanılmadığı tarafımızca verilen örneklerle gösterildi.

Bu çalışma giriş, inceleme ve sonuç şeklinde üç bölümden oluşmaktadır:

1-Giriş bölümünde bu çalışmanın konusu, amacı yöntemi, kapsamı ve sınırlılıkları belirtildi. Çağatay Türkçesi, birleşik fiil, isim durum ekleri ve fiil-tamlayıcı ilişkisi hakkında literatürdeki görüşler doğrultusunda bilgiler verildi.

2-İnceleme bölümünde birleşik fiiller, cümle içinde almış oldukları isim durum ekleri ile gösterildi. Bu bölümde yine birleşik fiillerin Türkiye Türkçesinde de aynı isim durum ekleri ile kullanılıp kullanılmadıkları tarafımızca verilen örnek cümlelerle gösterildi.

3-Sonuç bölümünde, bu çalışma sonucunda birleşik fiiller ve isim durum ekleri ile ilgili ulaşılan değerlendirmelere yer verildi.

İçindekiler	
ÖZET.....	v
TEŞEKKÜR.....	vii
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR	xii
İŞARETLER	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
0. GİRİŞ	1
0.1. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi.....	1
0.2. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	2
0.3. Çağatay Türkçesi.....	3
0.3.1. Çağatay Türkçesi ve Türk Dili Tarihindeki Yeri.....	3
0.3.2. Çağatay Türkçesinin Dönemleri	5
0.3.3. Çağatay Türkçesinin Genel Özellikleri.....	7
0.4. Birleşik Fiil, İsim Durum Ekleri ve Fiil Tamlayıcı İlişkisi	11
0.4.1. Birleşik Fiil	11
0.4.2. İsim Durum Ekleri.....	18
0.4.3. Fiil - Tamlayıcı ilişkisi.....	25
0.5. Çağatay Türkçesinde Birleşik Fiil ve İsim Durum Ekleri.....	33
0.5.1. Çağatay Türkçesinde Birleşik Fiil.....	33
0.5.2. Çağatay Türkçesinde İsim Durum Ekleri.....	35
0.6. Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesinin Özeti.....	43
1. (İSİM) + (FİİL) YAPISINDAKİ BİRLEŞİK FİİLLER VE DURUM EKLi TAMLAYICILARI	47
1.1. (İsim) + (Yardımcı Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiilleri ve Durum Ekli Tamlayıcıları	47
1.1.1. İsim + bol-	48
1.2. (İsim) + (Asıl Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller	58
1.2.1. İsim + aç-	59
1.2.2. İsim+ al-	59
1.2.3. İsim+ at-	59
1.2.4. İsim+ ay-	60
1.2.5. İsim+ ayıt- / ayıt-.....	61
1.2.6. İsim+ bar-	62
1.2.7. İsim+ bil-.....	63

1.2.8.	İsim+ bir-	63
1.2.9.	İsim+ çakıl-	64
1.2.10.	İsim+ çık-	64
1.2.11.	İsim+ çıkar-	65
1.2.12.	İsim+ iç-	65
1.2.13.	İsim+ işit-	66
1.2.14.	İsim+ kal-	67
1.2.15.	İsim+ kalma-	68
1.2.16.	İsim+ keç-	68
1.2.17.	İsim+ kel-	69
1.2.18.	İsim+ kıl-	70
1.2.19.	İsim+ Kıltır-	92
1.2.20.	İsim+ kiç- / keç-	93
1.2.21.	İsim+ kir-	94
1.2.22.	İsim+ kol-	94
1.2.23.	İsim+ kop-	95
1.2.24.	İsim+ kopar-	95
1.2.25.	İsim+ koy-	95
1.2.26.	İsim+ koyma-	96
1.2.27.	İsim+ köter-	96
1.2.28.	İsim+ köydür-	96
1.2.29.	İsim+ kuşkar-	97
1.2.30.	İsim+ küvürme-	97
1.2.31.	İsim+ oltur-	97
1.2.32.	İsim+ olçurt-	98
1.2.33.	İsim+öp-	99
1.2.34.	İsim+ör-	100
1.2.35.	İsim+sal-	100
1.2.36.	İsim+ sarğar-	102
1.2.37.	İsim+ sındur-	102
1.2.38.	İsim+ sözle-	102
1.2.39.	İsim+ sül-	103
1.2.40.	İsim+ sürt-	103
1.2.41.	İsim+ tap-	104
1.2.42.	İsim+ tart-	104

1.2.43.	İsim+ teg-	105
1.2.44.	İsim+ tegür-	105
1.2.45.	İsim+ tut-	106
1.2.46.	İsim+ tutun-	107
1.2.47.	İsim+ tüş-	107
1.2.48.	İsim+ ur-	108
1.2.49.	İsim+ yapış-	108
1.2.50.	isim + yığla-	109
1.2.51.	İsim+ yit-	110
2.	(FİİL) + (FİİL) YAPISINDAKİ BİRLEŞİK FİİLLER VE DURUM EKLİ TAMLAYICILARI	110
2.1.	(Fiil - Sıfatfiil) + (Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller	110
2.1.1.	-miş bol-	111
2.1.2.	-meş bol-	111
2.2.	(Fiil – Zarffiil) + (Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller	112
2.2.1.	Yeterlilik Fiilleri	112
2.2.2.	Süreklilik Fiilleri	116
2.2.3.	Uzaklaşma Fiilleri	116
2.2.4.	Belirleyici Birleşik Fiiller	117
2.2.5.	İkili Birleşik Fiiller	120
3.	ANLAMCA KAYNAŞMIŞ VE DEYİMLEŞMİŞ BİRLEŞİK FİİLLER VE DURUM EKLİ TAMLAYICILARI	126
	SONUÇ	139
	KAYNAKLAR	143

KISALTMALAR

C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
h.	: Hicri.
KB	: Kutadgu Bilig.
m.	: Miladi.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
TDAD	: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı.
TDED	: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul.
TDK	: Türk Dil Kurumu.
TDKB	: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.
TDV	: Türk Diyanet Vakfı.
vb.	: Ve benzeri.
Vs.	: Vesaire.
Yay.	: Yayın.
Y.Y.	: Yüzyıl

İŞARETLER

- > : Bu şekle gider.
< : Bu şekilden gelir.
+ : İsim kök veya gövdesine gelen ek.
- : Fiil kökü veya gövdesine gelen ek.

TABLolar LİSTESİ

- Tablo 1 : İsim Durum Ekleri
Tablo 2 : Yardımcı Fiiller ve Metinde Geçme Sayıları
Tablo 3 : Birleşik Fiillerin İsim Unsurlarının Ait Olduğu Dillere Göre Oranları
Tablo 4 : Birleşik Fiillerin Türlerine Göre Sayı ve Oranları
Tablo 5 : İsim Durum Ekleri ve Kullanılma Sıklıklarının Birbirlerine Oranları
Tablo 6 : Birden Fazla İsim Durum Eki Almış Birleşik Fiiller

0. GİRİŞ

0.1.Çalışmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu, Ceval Kaya'nın tıpkıbasımını ve transkripsiyonunu çevirisiyle birlikte verdiği ve ketebe kaydı kısmında “Mansur Bahşı tarafından yazıldığını” (Kaya, 2008: 13) belirttiği “*Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi*”ndeki birleşik fiilleri ilişki kurdukları isim durum ekleri ile birlikte ortaya çıkarmaktır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Eski Uygur alfabesiyle yazılmış İslamî devreye ait Çağatayca mensur bir hikaye olan “*Uygur harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi*” adlı eserdeki birleşik fiilleri ilişki kurdukları isim durum ekleriyle birlikte tespit etmek, tanımlama ve sınıflandırma olarak farklı görüşlere sahip olan birleşik fiiller ve birleşik fiillerin cümle içinde ihtiyaç duydukları isim durum ekleri konusunda yapılacak çalışmalara katkıda bulunmaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma tarihi bir eser üzerine tasvirî bir çalışma olup, tarihi bir metin olan “*Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi*”ndeki birleşik fiillerin ilişki kurdukları tamlayıcılar günümüz Türkçesi ile karşılaştırıldı. Cümle içinde herhangi bir tamlayıcıya ihtiyaç duymayan birleşik fiiller ise “tamlayıcısız” olarak gösterildi. Birleşik fiil konusunda Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun ile Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın arasında bir tasnif oluşturuldu. “*Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi*”ndeki birleşik fiillerin durum ekli tamlayıcılarını tespit etmek için öncelikle eserdeki birleşik fiiller belirlendi. Birleşik fiiller belirlenirken büyük ölçüde kitabın dizininden faydalanıldı. Ancak bunlar dışında eser içinde başka birleşik fiil yapıları da tespit edildi. Birleşik fiiller isim+fiil, fiil+fiil ve anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş olarak üç ana bölümde incelendi. Daha sonra birleşik fiiller alfabetik olarak sıralandı ve aldıkları isim durum ekleri belirlendi. İnceleme kısmında birleşik fiiller içinde buldukları cümlelerle birlikte verildi. Cümlelerin eser içindeki yerini bildiren satır numaraları her cümle sonunda parantez işaretleriyle verildi.

Birleşik fiiller, örnek cümlelerde olumsuz çekimlere sahip olsalar da, çalışmanın inceleme kısmında madde başı olarak yalnızca olumlu gövde halinde listelendi. Ancak yalnızca olumsuz haliyle bir anlam kazanan birleşik fiiller madde başlarında olumsuz gövde şeklinde gösterildi.

Düny-e-din çıkar vaqtı bol- gibi bu şekilde bütün olarak alınan örneklerde *düny-e-din çık-* veya *vaqtı bol-* yapılarından herhangi biri metinde tek başına geçmişse bu yapı tek başına birleşik fiil olarak kabul edildi ve çalışmanın inceleme kısmında gösterildi.

iş-l(e)r kıl-a başl(a)-, *mavc ur-a başla-*, *zār zār yığl(a)yu başla-* gibi bu yapıdaki örneklerde -A/U başla- yapısı ayrıca bir birleşik fiil oluşturma şekli ise inceleme kısmında bu yapı için ayrı madde başı yapıldı (*iş kıl- / kıl-a başla-*; *mavc ur- / ur-a başla-*; *zār zār yığla- / yığl(a)yu başla-* şekliyle iki ayrı madde başı yapıldı). Yine *iş-ni kim kılmış bolğay* örneğinde -miş bol- yapısı da ayrıca bir birleşik fiil oluşturma şekli olduğu için, bu yapı için de ayrı madde başı yapıldı (*iş kıl- / kılmış bol-*). *açığ-ı kelip açığ-lan-*, *‘ināyat kılıp ayı-*, *kayğu-luğ bolup yığla-*, *nikā(h) kılturnup al-*, *toy-l(a)r kılıp al-* yapısındaki örneklerde ise iki fiilin -p zar-fiil eki ile birleşik fiil oluşturduğu yapılar da ayrı madde başlıkları altında gösterildi (*açığ-ı kel- / açığ-ı kelip açığ-lan-*; *‘ināyat kıl- / ‘ināyat kılıp ayı-*; *kayğu-luğ bol- / kayğu-luğ bolup yığla-*; *nikā(h) kılturn- / nikā(h) kılturnup al-*; *toy kıl- / toy-l(a)r kılıp al-*).

0.2.Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışma, 1435 yılında Mansur Bahşı tarafından istinsah edilen, Ceval Kaya'nın giriş, tıpkıbasım, metin, çeviri, notlar ve dizinler olarak çalıştığı “*Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi*” adlı eserdeki birleşik fiilleri ve cümle içinde ilişki kurdukları isim durum eklerini kapsamaktadır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın konusu, Ceval Kaya'nın giriş, tıpkıbasım, metin, çeviri, notlar ve dizinler olarak çalıştığı “*Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi*”ndeki birleşik fiiller ve isim durum ekleri ile sınırlandırılmıştır.

0.3.Çağatay Türkçesi

0.3.1. Çağatay Türkçesi ve Türk Dili Tarihindeki Yeri

Çağatay kelimesi, Cengiz Han'ın ikinci oğlu olan Çağatay Han'ın adından gelmektedir. Ahmet Caferoğlu Çağatay kelimesi için “XIV. yüzyıldan sonra, Maverâünnehr'in, Çağatay Hanlığının hâkimiyetine geçmesiyle, bu kelime daha resmi bir anlam kazanmış ve başında bir Moğol hanı bulunması şartıyla, Orta-Asya Türk devletine sembol olmuştur” demektedir (Caferoğlu, 2015: 163).

Çağatay Türkçesi teriminin, ilk olarak göçebe bir hayat süren Türklerin dilinde kullanıldığı sanılmakta iken, aslında bu dil Timur imparatorluğu zamanında daha da gelişmiş, ancak bu terim dil anlamında, Ali Şir Nevayî hariç olmak üzere 15. ve 16. yüzyıl şair ve araştırmacıları tarafından neredeyse hiç kullanılmamıştır. Çağatay dönemi araştırmacı ve şairleri daha çok Türk tili, Türk lafzı, Türkçe, Türkçe til terimlerini kullanmışlar, Nevayî ise Türkçe teriminin yerine “Çağatay lafzı” terimini bir yerde kullanmıştır (Argunşah, 2014: 14).

János Eckmann Çağatay adı ile ilgili olarak şöyle söylemektedir:

“17. yüzyıl tarihçisi Ebülgâzi Bahadır Han, Arapça ve Farsça kelimelerle karışık olan Timurlular devrindeki edebî dile Çağatayca ismini vermiştir. Doğuda, Orta Asya İslâmî Türk Edebiyatı dilinin belirli bir dönemini ifade etmek için kullanılan “Çağatay” kelimesinin anlamı, 19. yüzyıl Avrupasında daha da genişledi. Özellikle Vámbéry'nin Çagataische Sprachstudien (Leipzig, 1867) adlı ünlü eseri, “Çağatay” kelimesine büyük bir saygınlık kazandı. Vámbéry, Çağatay kelimesini 12.-19. yüzyıllar arasındaki Orta Asya İslâmî Türk Edebiyatı dili, kendi çağında yaşayan Orta Asya Türk şiveleri ve özellikle de Özbek şivesi için kullanmıştır. Samoyloviç ise şive farklılıklarını dikkate almış ve “Çağatay” kelimesini sadece 15.-20. yüzyıllar Orta Asya edebî Türk dili için kullanmıştır” (Eckmann, 1988: IX-XI).

M. Argunşah da Çağatay kelimesinin “önce Çağatay Hanlığında yaşayan göçebe Türkler için, sonrasında ise bazı araştırmacı ve tarihçiler tarafından Timur devletinde yaşayan Türkler için kullanıldığını ve bu dönemdeki dil için “Çağatay tili”, “Çağatay Türkîsi” terimlerinin tercih edildiğini” söylemektedir. Yine Argunşah “bu adın modern çağda ilk kez Vámbéry tarafından kullanıldığını, Osmanlı

döneminde ise Şeyh Süleyman Efendi'nin de "Lugat-i Çağatay" terimini ilk kullananlardan biri olduğunu" söylemektedir (Argunşah, 2014: 14-15).

Çağatay Türkçesinin Türk dili tarihindeki yeri hakkında bazı araştırmacılarımız şunları söylemektedir:

Çağatay Türkçesi 15. Yüzyılın başından başlamak üzere 20. Yüzyılın başlarına kadarki olan devreyi kapsamaktadır. Bu yüzyıllar arasında Çağatay Türkçesi yazı dili olarak Orta Asya Türk-İslam devletlerinde kullanılmıştır. Günümüzde halen yaşayan Özbek Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesi Çağatay Türkçesine en yakın olan dillerdir.

Argunşah, Çağatay Türkçesinin, "Osmanlı Devleti dışındaki, Asya'da yaşayan doğu Türklerinin yazı ve konuşma dili" olduğunu söylemektedir (Argunşah, 2014: 13).

Ahmet B. Ercilasun "Kuzey-Doğu Türkçesinin ikinci dönemine ve Karadeniz, Kafkas Dağları, Hazar Denizi ve Orta İran'ın kuzey ve doğusunda kalan ve Müslüman olan bütün Kuzey ve Doğu Türklüğünün, 15. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına kadar kullandığı yazı diline Çağatay Türkçesi adını vermektedir" (Ercilasun, 2014: 400).

Eckmann, Çağatay Türkçesinin "Karahanlı Türkçesinin ve Harezmi Türkçesinin bir devamı" olduğunu ve "klasik şeklini Nevayi'nin eserlerinde aldığını" ayrıca "Özbek edebi dilinin, 1921'de Çağatay Türkçesinin yerine geçtiğini" söylemektedir (Eckmann, 1988: VII).

Canpolat Çağatay Türkçesi ile "Karahanlı ve Harezmi-Altınordu Türkçelerinin devamındaki yazı dilini" kastetmektedir. Canpolat açıklamasının devamında "Çağatayca terimini Radloff ve Korş'un farklı anlamda kullandıklarını ve yapmış oldukları tasnif denemelerinde Çağatayca'yı Eski Uygurcanın devamı olarak gösterdiklerini ancak Borokov'un Çağataycanın Eski Uygurcanın devamı olamayacağı fikrini ileri sürdüğünü" söylemektedir (Canpolat, 2011: 63-64).

Caferoğlu, "kaynağını Müşterek Orta-Asya edebi Türkçesi'nden aldığını" söylediği "Çağatay Türkçesinin de, "Özbek Türkçesinin edebi açıdan kaynağını oluşturduğunu ancak Çağatay Türkçesi ile Özbek Türkçesinin kendi arasında ayırt

edici karakteristik özelliklerinin de fazlaca bulunduğunu” söylemektedir. Caferoğlu Çağatay Türkçesinin “Türkçenin geçmişi ile bugünü arasında bir köprü kurduğunu” da belirtmektedir (Caferoğlu, 2015: 172-173).

Köprülü ise Çağatay Edebiyatı ile ilgili olarak şöyle söylemektedir: “XIV. yüzyıl itibariyle, Çağatay ulusunun egemen olduğu yerlerde oluşan Türk eserleri “Çağatayca” olarak kabul edilmektedir. “Nevâî” ve “Babur Şâh” zamanında olgunlaşmış olan bu edebî lehçeye eski araştırmacı ve şairler genellikle “Türkçe, Eski Uygurca, Çağatayca, Moğol dili, Nevâî dili, Tatarca” gibi çeşitli isimler vermişlerdir. Bu çeşitli isimler arasında en çok kullanılanı “Çağatayca”dır. Anadolu ve Azerbaycan sahaları hariç, Hârezm ve Altınordu eserleri ve “Timurlular” devrinden başlayıp son zamanlara kadar oluşan doğu lehçeleri ürünleri “Çağatay Edebiyatı” adı altında gösterilebilir” (Köprülü, 1980: 275).

0.3.2. Çağatay Türkçesinin Dönemleri

Çağatay Türkçesinin dönemleri ile ilgili literatürde farklı görüşler yer almaktadır. İlk Çağatay dönemi ya da klasik öncesi dönem genellikle 15. yüzyılın başlarından Nevâî'nin ilk divanının düzenlenme tarihi olan 1465 yılına kadar ki tarih aralığını içermektedir. Klasik Çağatay devri 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 16. yüzyılı kapsamaktadır. Klasik sonrası ya da gerileme ve çökme devri olarak adlandırılan dönem ise 17. yüzyıldan itibaren 18. ve 19. yüzyılları içermektedir. Mustafa Canpolat, Çağatay Türkçesinin dönemleri ile ilgili olarak şöyle söylemektedir:

“*Fuad Köprülü*, Çağataycayı; 1-İlk Çağatay devri (XIII.-XIV. asırlar), 2-Klâsik Çağatay devrinin başlangıcı (Nevâî'ye kadar), 3-Klâsik Çağatay devri (Nevâî devri), 4-Klâsik devrin devamı (Babur ve Şeybanlılar devri), 5-Gerileme ve çökme devri (XVII-XIX. asırlar) olarak beş döneme ayırmıştır. Sonra da “Çağataycayı, Moğol istilasından sonra Cengiz'in çocukları tarafından kurulan Çağatay, İlhanlı ve Altın-Ordu imparatorluklarının edebî merkezlerinde XIII-XIV. yüzyıllarda gelişen ve Timurlular devrinde özellikle XV. yüzyılda klasik bir şekil alarak zengin bir edebiyat yaratan edebî Orta Asya lehçesidir.” şeklinde tanımlamıştır. XI-XX. yüzyıllar arasındaki Orta Asya Türk-İslam yazı dilini dört döneme ayıran *Samoyloviç*, Çağataycaya, Kıpçak-Oğuz devri (XII-XIV. yy.) ile Özbek devri (XX. yy.) arasında yer vermiş ve Çağatay edebî dilini şu şekilde dört devreye ayırmıştır: 1-İlk

Çağatayca veya Nevâî'den önceki Çağatayca devri (XV. yüzyıl başlarından Nevâî'nin ilk eserini verdiği 1465 yılına kadar), 2-Klâsik Çağatayca devri (1465-XVI. yüzyılın ortaları), 3-Klâsik devirden sonraki Çağatayca devri (XVII. yüzyılın sonuna kadar), 4-Son Çağatayca devri (XVIII. ve XIX. yüzyıllar)" (Canpolat, 2011: 65).

Canpolat, Eckmann'ın gruplandırmasına uyarak Çağatay edebiyatını üç döneme ayırmıştır: "1-Klasik Öncesi Dönem: Çağatay yazı dilinin başlangıç dönemidir. XV. yüzyıl başlarından Nevâî'nin ilk divanını düzenlediği 1465 yılına kadarki dönemi içerir. 2-Klasik Çağatayca Devri (XV. yüzyılın ikinci ve XVI. yüzyılın ilk yarısı): 1469-1506 yılları arasında hüküm süren, Herat'ı siyasî merkez olması yanında devrin sanat ve kültür merkezi haline getiren Hüseyin-i Baykara ile onun himayesinde bulunan Ali Şir Nevâî'nin başlattıkları dönemdir. 3-Klasik Sonrası Devir (XVI. yüzyılın ilk yarısından XIX. yüzyılın sonuna kadar)" (Canpolat, 2011: 65-66).

János Eckmann, önce İslâmî Orta Asya edebî Türk dilini üç döneme ayırmış (1- Karahanlıca veya Hakaniye Türkçesi (11.-13. yüzyıllar), 2-Harezmi Türkçesi (14. yüzyıl), 3-Çağatayca (15. Yüzyıl-20. Yüzyılın başlangıcı)) ve sonrasında Çağatay Türkçesinin bazı değişikliklere uğradığını da belirterek Çağatay Türkçesini üç döneme ayırmıştır: "1-Klasik Öncesi Devir (15. yüzyılın başlarından Nevâyî'nin 1465'te ilk divanını tertibine kadar): Bir geçiş devridir. 2-Klasik Devir (1465-1600). 3-Klasik Sonrası Devir (1600-1921): Bir taraftan Nevâyî dilinin iyi bir taklidi olmakla beraber Özbek unsurlarının etkisi vardır" (Eckmann, 1988: XIII-XVI).

Kemal Eraslan, Fuad Köprülü'nün tasnifini dikkate alarak, Çağatay edebiyatını beş devreye ayırıp şöyle incelemiştir:

"1-İlk Çağatay Devri (XIII-XIV. yüzyıllar): Çağatay Türkçesinin kuruluş dönemidir.

2-Klasik Devrin Başlangıcı (XV. yüzyılın ilk yarısı): Şiirleriyle Çağatay edebiyatının oluşmasını hazırlayan bu dönem şairleri klasik divan şiirinin ilk örneklerini ortaya koymuşlardır. Hucendi, Sekkâkî, Mevlânâ Lutfî, Atâî, Haydar Tilbe, Ahmedî, Yakîni, Seydi Ahmed Mirza ve Gedâyî bu devrin başlıca şairlerindedir.

3-Klasik Çağatay Devri (XV. yüzyılın ikinci yarısı): Bu devirde klasik Çağatay edebiyatının gelişmesi, hatta altın çağını yaşaması Hüseyin Baykara'nın ve Ali Şir Nevâî'nin çabaları sayesinde. Bu devrin başlıca edebî şahsiyetleri arasında Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevâî ve Hâmidi yer almaktadır.

4-Klasik Devrin Devamı (XVI. yüzyıl): Fuad Köprülü'nün "Türkler'in altın devri" şeklinde nitelendirdiği bu asırda Çağatay dili ve edebiyatı sadece Orta Asya'da hâkim olmakla kalmamış, özellikle Nevâî ile Osmanlı ve Azeri edebiyatları üzerinde de etkili olmuştur. Buna karşılık Osmanlı ve Azeri edebiyatları da Çağatay sahasına aynı ölçüde tesir etmiştir. Hindistan'da Bâbü ile varlığını koruyan Çağatay edebi dili ve edebiyatı Bâbü'den sonra Kâmrân Mirza, Bayram Han gibi önemli şairlerle XVIII. yüzyıla kadar varlığını sürdürebilmiştir. Şeybânî Han, Muhammed Sâlih, Ubeydullah Han, Bâbü, Kâmrân Mirza ve Bayram Han bu devirde klasik Çağatay şiirini devam ettiren başlıca şairlerdir.

5-Gerileme ve Çöküş Devri (XVII-XIX. yüzyıllar): XVII. yüzyıl Orta Asya Türkleri için hem siyasi ve ekonomik bakımdan hem de sosyal ve kültürel bakımdan bir gerileme ve çöküş devri olmuştur. XVIII. yüzyıldan sonra bu dille yazan hemen hemen hiçbir büyük şair ve araştırmacı çıkmamıştır. XIX. yüzyıla kadar Çağatayca, konuşma ve resmi yazı dili olarak çok geniş bir sahada kullanılmış ancak edebiyatta hiçbir büyük şahsiyet yetiştirememiştir. XX. yüzyılda, Çağatay edebiyatının yerini Özbek edebiyatına bıraktığı görülmektedir" (Eraslan, 1993: 169-175).

0.3.3. Çağatay Türkçesinin Genel Özellikleri

Tekin ve Ölmez'e ait Türk Dilleri-Giriş adlı eserde, bir yandan Çağatay Türkçesi Harezmi Türkçesinin bir devamı olarak nitelendirilmiş ve bir yandan ise Çağatay Türkçesini Harezmi Türkçesinden ayıran özellikler şöyle belirtilmiştir:

1-Harezmi Türkçesindeki ötümlü dişlerarası sızıcı /d/ foneminin Çağataycada /y/ ye değişmesi: *aḍaq* "ayak" > *ayak*, *beḍük* > *biyik* "yüksek", *toḍ-* "doymak" > *toy-* vb.

2-İlk hecede *e*, *ê* > *i* değişmesi: *kel-* > Çağ. *kil-*, Çağ. *bêr-* > *bir-* "vermek" vb.

3-*v̇* > *v* değişmesi: *eṽ* > *iv* "ev", *sev̇-* > *siv-* "sevmek" vb.

4-Zamir /n/sinin kaybolması: *ev – i – n – de > iv – i – de* “evinde” vb.

5-Gerileyici ünlü benzeşmesi: *eçkü* “keçi” > *öçkü*, *esrük* > *ösruk* “sarhoş”, *eksü-* > *öksü-*, *incü* > *üncü*, *tilkü* > *tülkü* vb.

6-Yuvarlaklaşmalar: *ķav – dum* “kovdum”, *ķaviş-* > *ķavuş-*, *şavķ – um* “şevkim”, *davř – uñuz* “devriniz”

7-*p > f* değişmesi: *toprak* > *tofrak* “toprak”, *yaprak* > *yafrak* “yaprak” vb.” (Tekin, Ölmez 2003: 39-40).

Ahmet B. Ercilasun, *Türk Dili Tarihi* adlı eserinde Çağatay Türkçesinin dil özelliklerini Eckmann’ın “*Çağatay Dili Hakkında Notlar*” adlı makalesinden yararlanarak ses ve biçim özellikleri şeklinde iki başlık altında şöyle açıklamıştır:

“A-Ses Özellikleri:

1-İlk hecede yaygın bir *e > i* değişmesi vardır: *min* < *men*, *sin* < *sen*, *ni* < *ne*, *kil-* < *kel-*, *biyik* < *bedük*, *dik* < *teg*, *kiç-* < *keç-*, *siv-* < *sew-*.

2-İkinci hecede ü bulunması halinde ilk hecedeki *e*, *ö*’ye döner: *öçkü* < *eçkü* (keçi), *öksük* < *eksük*, *ösruk* < *esruk*, *örük* < *erük*, *töşük* < *teşük*.

3-Harezmi Türkçesinde dudak ve diş-dudak ünsüzlerinden sonra görülen yuvarlaklaşmalar Çağatay Türkçesinde yoktur: *anamnu* değil *anamni*, *sabrum* değil *sabrim*, *tapup* değil *tapıp*, *imâmluk* değil *imamlık*. Çağataycada sadece *v* ile biten fiil köklerinden ve *-av* ses grubu bulunan Arapça kökenli kelimelerden sonra yuvarlaklaşma vardır: *kavup*, *kavuş-*, *sivdiim*, *sivün-*, *cavru*, *şavkum*.

4-Nevâî’den itibaren üç kelimeye *p > f* değişmesi vardır: *tofrak* < *toprak*, *yafrak* < *yaprak*, *ofrak* < *oprak* (elbise).

5-Karahanlı Türkçesindeki çift dudak *v*’si (*w*) Çağataycada diş-dudak *v*’si olmuştur: *iv* < *ew*, *tavar* < *tawar*. Fakat *su* < *suw*.

6-Şu kelimelerde *t->d-* değişmesi olmuştur: *dağı* < *takı* (ve, dahi), *di-* < *ti-*, *dik* < *teg* (gibi), *digriü/tigrü* < *tegürü* (-A kadar), *diginçe/digünçe* (-A kadar), *-dur/durur* < *turur*. Fakat *turmak*.

7-Diş arası *d*, *y* olmuştur: *ayak* < *adak*, *kiy-* < *ked-*, *ayır-* < *adır-*.

8--Agu ses grubu -Av olmuştur: *kırav* < *kıragu*, *birev* < *biregü*, *altav* < *altagu* (altısı birden), *küyev* < *küdegü*.

9-Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki ince ve kalın g'ler tonsuzlaşmış *k* olmuştur: *uluk* < *uluğ*, *sarık* < *sarıg*, *katık* < *katıg*, *boyluk* < *boylug*, *ölük* < *öliug*, *yüzlük* < *yüzlüg*. Bazen -k'ler de -g'ye döndüğünden sonraki g-k konusunda Çağataycada bir karışıklık ortaya çıkmıştır: *ayak~ayag*, *ak~ag*, *bulak~bulag*.

B-Biçim Özellikleri:

1-İlgi hali ekinde yalnız düz biçimler vardır: *yolnı*, *könglümni*.

2--nIng yanında -nI ilgi hali eki de vardır: *Afrâsiyâbnı oğlı*.

3-hal eklerinden önceki zamir n'si kullanılmamaktadır: *başıda*, *başıdın*, *atasıga*.

4--menim, bizim yerine *mening*, *bizing*, kullanılır.

5-İsim çekimi *min*, *sin*, *dur/tur*, *biz*, *siz*, *durlar/turlar* ile yapılır.

6--dAçI, -dUk, -gIl sıfatfiil ekleri kullanımdan kalkmıştır.

7--mIş sıfatfiil ekini yerini -gAn almıştır.

8--yU zarffiil eki -y olmuştur: *diy* < *tiyü*, *yıglay* < *ıglayu* (ağlayarak).

9-Zarffiil eki -gInçA, yuvarlaklaşarak -gUnçA olmuştur.

10--mAdIn zarffiil eki -mAyIn veya -mAy olmuştur.

11--sUn, -sUnlAr yanında, sık kullanılmayan -dik, -dikler emir eki de ortaya çıkmıştır: *aldik* (alsın), *sordikler* (sorsunlar).

12--A, -y + *dur* + *şahıs eki* kuruluşunda şimdiki zaman kipi oluşmuştur: *aladur min*, *başlaydur sin*.

13--(X)p + (*dur/tur*) + *şahıs eki* kuruluşunda geçmiş zaman kipi oluşmuştur: *körüptur min* (gördüm), *okup sin* (okudun).

14--(X)p + *i(r)di* (*olumsuzda* -mAy + *dur* + *irdi*) kuruluşunda öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi oluşmuştur: *kılıp irdim* (kılmışım), *kalmaydur irdi*

(kalmamıştı).

15-Yeterlik fiili *al-* ve *bil-* ile kurulur: *okuy almas* (okuyamaz), *köre bilmedi* (göremedi)” (Ercilasun, 2014: 426-428).

Ahmet Caferoğlu, Eski Uygurcanın Çağatay Türkçesi ile ilişkisine dair şöyle söylemektedir: “Radloff’a göre Eski Uygurca konuşan Türk boyları ortadan kalkınca, Orta-asya edebi Türkçesinde, zorunlu olarak bazı değişiklikler olmuştur. Sonuç olarak, bir taraftan Eski Uygurca kelime ve gramer şekilleri, yerlerini diğer Orta-Asya’nın hakim bir dil ve şive unsurlarına terk etmiş, diğer taraftan da, bazı Eski Uygurca unsur ve şekiller, Çağatay edebi şivesine girmiştir. Haydar, Mahzenü’l esrâr’ın müellifidir. *Mahzenü’l esrâr’ın Uygur harfleriyle yazılmış 33 beyti* Reşid Rahmeti Arat tarafından (Bir yazı nümûnesi münâsebeti ile II, TDED XII, 121-138) yayınlanmıştır. *Sekkâkî’ye ait Uygur harfli gazeller* Osman F. Sertkaya tarafından (Osmanlı şâirlerinin Çağatayca şiirleri III Uygur harfleriyle yazılmış bazı manzum parçalar I, TDED XX, 157-184) yayınlanmıştır. *Emîrî Deh-nâme’sinin ilk kısmının Uygur harfleriyle yazılmış 23 beyti* R. R. Arat tarafından (Bir yazı nümûnesi münâsebeti ile, 60. doğum yılı münasebetiyle Fuat Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, 17-23), Beng ü Çağır adlı münazarası ise Gönül Alpay tarafından (Yusuf Emiri’nin Beng ü Çağır adlı münazarası, TDAY Belleten 1972 (1973), 103-116) yayınlanmıştır. *Lutfî Gazellerinin Uygur harfleriyle yazılmış bazıları* Osman F. Sertkaya tarafından (Osmanlı şâirlerinin Çağatayca şiirleri III Uygur harfleriyle yazılmış bazı manzum parçalar I, TDED XX, 157-184) ve (Uygur harfleriyle yazılmış bazı manzum parçalar II, TDED XXI) de yayınlanmıştır” (Caferoğlu, 2015: 166, 168-169).

M.Fuad Köprülü, XV. asırdaki Eski Uygur alfabesiyle yazılmış eserler hakkında şöyle söylemektedir: “XV. asırda Eski Uygur harfleri ile yazılmış nüshaları bize kadar gelen ve Avrupa âlimleri tarafından tetkik ve neşredilmiş olan “Tezkiretü’l-Evliyâ”, “Bahtiyârname”, “Mi’racname” gibi birtakım mensûr eserleri, XIV. yüzyılın -hiç olmazsa- ikinci yarısında yazılmış saymak, pek yanlış olmaz kanaatindeyiz. Çok mükemmel ve çok zarif bir Uygur hattıyla yazılmış olan bu eserler, bir zaman “Uygur Edebiyatı” mahsûlleri gibi sayılmış ve onların -lisânî seciyeleri bakımından- Çağatay edebî lehçesinin ilk devri eserleri olduğu düşünülmemişti. Gerçekte de, daha Çağatay hanları zamanında devletin resmî yazısı olarak kullanılan “Uygur Yazısı” yalnız “Timur” devrinde değil, onu takip eden

asırlarda Timur çocukları zamanında da önemini kaybetmemiş ve bu eserlerden başka, hattâ daha sonraki devirlere ait ürünlerin bile bu alfabe ile yazılmış nüshalarına rastlanılmıştır. “Timur” vak’anüvislerinin de kullandıkları bu yazı, İslâm medeniyeti etkilerine rağmen eski geleneği bozmamak isteyen Türk “Bahşı”ları ve geleneğe bağlı Türk emîrleri tarafından özellikle saklanmıştır: “Şâhruh Mirza” devri ümerâsından olup eski geleneklere çok bağlılığı ile meşhur, “Celâleddin Firuzşah” adına Eski Uygur harfleri ile yazılmış bir mecmua içinde XV. asra ait diğer eserlerden başka “Mahabbetnâme”ninde bulunduğunu yukarıda söylemiştik. Son zamanlarda İstanbul kütüphanelerinde de -yine aynı asırda Orta-Asya’da yazılmış-Eski Uygur harfleri ile kaleme alınmış birtakım eserlerin bulunması bunu teyid eder” (Köprülü, 1980: 319-320).

Hanifi Vural, Çağatay Türkçesinin dili hakkında, son dönem Çağatay şairlerinden *Zâkircan Furkat’ın manzum mektuplarını incelediği makalesinde* “Çağatay Türkçesinin 14. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Doğu Türkçesinin bir devamı olduğunu, bu zaman içinde yerli halkın dilinden birçok unsur almış olan Çağatay Türkçesinin de, 20. yüzyıldan başlayarak Özbek Türkçesinin bir devamı olduğunu, yine Çağatay Türkçesinde çok fazla Arapça ve Farsça unsurların yer aldığını” söylemektedir (Vural, 2002: 151).

0.4.Birleşik Fiil, İsim Durum Ekleri ve Fiil Tamlayıcı İlişkisi

0.4.1. Birleşik Fiil

Birleşik fiil literatürde genel olarak, bir isim ile fiilin ya da bir fiil ile fiilin bir araya gelip yeni bir anlam ifade eden bir kelime grubu olarak adlandırılmaktadır. İsim+fiil, fiil+fiil ve anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş olarak üç grupta incelenmektedir.

Ahmet B. Ercilasun, “Birleşik fiilin bir kelime grubu olduğunu, kelime gruplarında da anlamsal açıdan bir bütünlüğün olduğunu ve bu kelime gruplarını oluşturan unsurların asıl anlamlarından az ya da çok farklı olup tek bir kavramı karşıladıklarını” söylemektedir. Ercilasun, birleşik fiil kavramını bu şekilde açıkladıktan sonra birleşik fiilleri “bir tarafı isim bir tarafı fiil olan ve iki tarafı da fiil olan birleşik fiiller” şeklinde ikiye ayırır (Ercilasun, 2014: 72-76).

Muharrem Ergin, kelime grubu olarak nitelendirdiği birleşik fiili yardımcı fiilin önündeki unsurun isim ya da fiil oluşuna göre ikiye ayırmıştır. Ergin, birleşik fiili iki başlık altında şöyle incelemiştir: “1- *İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller: et-, ol-, eyle-, bulun-, yap-* fiilleridir. *et-, eyle-, yap-* isimlerden geçişli birleşik fiil, *ol-, bulun-* ise geçişsiz birleşik fiil yaparlar. En çok kullanılan yardımcı fiiller *et-* ve *ol-* yardımcı fiilleridir. Asıl anlam isim unsuru üzerindedir. Yardımcı fiil ise bu kelime grubunu fiilleştirme görevindedir. 2-*Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller: bil-, ver-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy- (ko-)* fiilleridir. Bu yardımcı fiillerin önündeki fiil sıfat ya da *-ip, -ip* zarffiili almış durumdadır. Asıl anlam zarffiil üzerindedir. Yardımcı fiil burada sadece çekim unsuru görevindedir. Bu yardımcı fiillerden *bil-* “iktidar”, *ver-* “kolaylık, çabukluk”, *yaz-* ise “yaklaşma” ifade ederler” Ergin bu açıklamalarının devamında “Birleşik fiilde yardımcı fiilden önce gelen unsur genellikle tek kelimedir ancak bu bazen kelime grubu da olabilir” demektedir (Ergin, 2013: 386-389).

Talat Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri* çalışmasında birleşik fiili iki başlık altında şöyle göstermektedir: “1-İsim ya da sıfat + *bol-, kıl-* ve *kış-* yardımcı fiilleri ile oluşan birleşik fiiller, 2-Bir eylem zarfı ile bir tasvir fiilinden oluşan birleşik fiiller” (Tekin, 2003: 98-100).

Tahsin Banguoğlu, birleşik fiilleri “Birleşik Fiil Tabanları” başlığı altında zarf öbeği, çekim öbeği ve bağlam öbeği kalıbında olmak üzere üç alt başlığa ayırdıktan sonra “Zarf öbeği kalıbında olan birleşik fiil tabanlarını, fiile gelen zarfın fiille kaynaşması sonucu oluştuğunu; çekim öbeği kalıbında olan birleşik fiil tabanlarını, zarflar dışında cümlenin diğer unsurlarının da fiille öbeksiz kaynaşarak birleşik fiil oluşturduğunu ve bu unsurların sürekli çekim halinde olduğunu ve bu birleşik fiilin bir isim ile fiilin kaynaşması şeklinde görüldüğünü; bağlam öbeği kalıbında olan birleşik fiil tabanlarının ise birleşik isim tabanları gibi anlam ve şekil ilişkilerine göre oluştuğunu (*satmak savmak x satıp savmak, sayıp dökmek, batıp çıkmak, gezip tozmak, vermek veriştirmek, sorup soruşturmak, takip takıştırmak, yendi içildi, asıldı kesildi, batırdı çıkardı, alıp satılmak, çekip çevirtmek*)” söylemektedir (Banguoğlu, 2015: 310-317).

Banguoğlu, “*Olmak* fiilinin adlara ve sıfatlara gelerek birleşik fiil tabanları meydana getirdiği birleşikler” diye tanımladığı karmaşık fiilleri “öncelik fiilleri,

başlama fiilleri ve niyet fiilleri” diye üçe ayırır ve bu yapılar hakkında şunları söyler: “Öncelik fiilleri *-miş* sıfatfiil ekiyle yapılırlar ve eylemin sona ermiş olduğunu anlatırlar: *anlamış olmak, görmüş olmak* gibi. Başlama fiilleri geniş zaman sıfat fiil eki ile yapılırlar ve eylemin alışkanlık halinde sürdüğünü ifade ederler: *gelir olmak, utanır olmak* gibi. Niyet fiilleri ise gelecek zaman sıfat fiil eki ve *-ici* sıfatfiil eki ile yapılırlar ve eylemin niyet ve teşebbüs halinde olduğunu ifade ederler: *verecek olmak* gibi.” Banguoğlu, tasvir fiilleri için “Tasvir fiilleri *-e* ve *-i* zarf fiillerine belli yarı yardımcı fiiller getirilerek yapılmış birleşik fiil tabanlarıdır. Bu birleşik fiillerde asıl anlam zarf fiilin üzerindedir ve bu özellikten dolayı da diğer birleşik fiillerden ayrı sınıfta yer alırlar” dedikten sonra tasvir fiillerini anlamları bakımından yeterlik, ivedilik, süreklilik ve yaklaşıklık olarak dörde ayırmış bunları şöyle incelemiştir: “Yeterlik fiilleri, *-e* zarf fiili üzerine bilmek yardımcı fiili getirilerek yapılırlar: *görebilmek, düşünebilmek* gibi. İvedilik fiilleri, *-i* zarf fiili üzerine vermek yardımcı fiili getirilerek yapılırlar: *Alivermek, çekivermek* gibi. Süreklilik fiilleri, *-e* zarf fiili üzerine durmak, kalmak, görmek, gelmek yarı yardımcı fiilleri getirilerek yapılırlar: *bakakalmak, olagelmek* gibi. Yaklaşıklık fiilleri, *-e* zarf fiilleri üzerine *yazmak* yardımcı fiili getirilerek yapılırlar ve eylemin gerçekleşmesinin az kaldığını, neredeyse oluvereceğini ifade ederler: *Düşeyazmak, öleyazmak* gibi (Banguoğlu, 2015: 482-485, 488-493).

Zeynep Korkmaz, birleşik fiiller ile ilgili olarak şöyle söylemektedir:

Korkmaz bir kelime grubunun birleşik fiil olabilmesi için, “bir ismin yardımcı fiil ile, iki ayrı fiilin birbirleri ile ya da bir veya birden fazla isim unsurunun bir esas fiil ile birleşerek kaynaşıp tek bir anlam ifade etmesi” gerektiğini söylemektedir.

Korkmaz, birleşik fiilleri taşıdıkları birbirinden ayrı yapı ve anlam özelliklerine göre kendi içinde dört alt sınıfa ayırmıştır: “1- İsim ya da sıfat + *et-*, *ol-*, *bul-*, *bulun-*, *buyur-*, *eyle-*, *kıl-*, *yap-* : Burada yardımcı fiiller isim veya sıfatı fiilleştirme görevindedir. Bu yardımcı fiillerden en çok kullanılanları *et-* ve *ol-*’tır: alay *et-*, anne *ol-* gibi. 2- Karmaşık fiil: Sıfatfiil + *ol-* : Bu yapı da sıfatfiilin işlevine ve bildirdiği zaman göre öncelik (*-miş ol-*) “anlamış olmak”, alışkanlık (*-Ir ol-*, *-mAz ol-*) “arar olmak, okumaz olmak” ve niyet fiilleri (*-AcAk ol-*, *-IcI ol-*, *-AsI ol-*, *-(I)msAr ol-* “alacak olmak, kalıcı olmak, alası olmak, alımsar olmak” şeklinde üçe

ayrılır. 3- Fiil + Fiil: Burada baştaki fiil bir zarffiil yapısındadır. İkinci fiil ise baştaki fiilin anlamını tasvir edici *bil-*, *ver-*, *dur-*, *yaz-*, *gel-*, *gör-*, *kal-* yardımcı fiillerinden biri olur. Yeterlik, tezlik ve süreklilik fiilleri başlıca tasvir fiillerindendir. Yeterlik fiilleri *-(y)A* zarffiil ekli esas fiile *bil-* yardımcı fiilinın getirilmesi ile oluşturulur “açabil-, çıkabil- gibi”, tezlik fiilleri *-(y)I / -(y)U* zarffiil ekli esas fiile *ver-* yardımcı fiilinın getirilmesi ile oluşturulur “kazıver-, bırakıver- gibi”, süreklilik fiilleri ise *-(y)A*, *-(y)I* ve *-(y)Ip* zarffiilleri ile kurulmuş esas fiile *dur-*, *gel*, *kal-*, *gör-*, *koy-* yardımcı fiillerinin getirilmesi ile oluşturulur “alagel-, bakıpdur-, bakakal- gibi”. ”

Korkmaz’ın dördüncü grupta ele aldığı birleşik fiiller ise *ikili birleşik fiillerdir*. Korkmaz, ikili birleşik fiiller ile ilgili olarak da şöyle söylemektedir: “Bu gruptaki birleşik fiiller de iki ayrı fiilin belirli biçim kalıpları içinde bir araya gelip kaynaşmasından oluşmuştur. Anlamca birbirine yakın ya da zıt fiillerin oluşturduğu bu birleşiklerde, esas fiil genellikle *-(y)Ip* zarffiil yapısındadır: *alıp ver-*, *dolup taş-*, *düşüp kalk-*, *sayıp dök-*, *silip süpür-*, *uçup git-*, *yürüyüp git- vb.*”

Korkmaz, ayrı grupta ele aldığı *anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller* için “İsim veya isim soylu bir ya da daha fazla kelimenin bir esas fiil ile birleşip anlam kayması ve kalıplaşması şeklinde oluşurlar. Bu birleşik fiiller isim + yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiillere benzerler ve tek bir anlam ifade ederler. Fakat bu birleşik fiillerin isim + yardımcı fiil yapısındaki birleşiklerden farklı yönü, fiilden önceki isim unsuru sabit olmamakla birlikte yalın olabildiği gibi çekim ekleriyle de genişletilebilirler. Bu yapıdaki birleşiklerin diğer bir yönü de anlamsal olarak kayma ve kalıplaşmaya uğrayarak deyimleşirler” demektedir. Korkmaz, anlam kayması yoluyla oluşmuş bulunan birleşik fiilleri şekil yapıları bakımından fiilden önce gelen ad öğelerinin sayılarına göre de üç ana gruba ayırmıştır: “1-Tek ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller, 2-İki ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller, 3-Üç ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller.”

Korkmaz, ayrı bir başlıkta incelediği *belirleyici birleşik fiiller* ile ilgili olarak da “asıl anlamın birinci fiilde değil ikinci fiilin üstlendiğini, birinci fiilin ise ikinci fiilin anlamını belirleyen bir zarf görevinde olduğunu ve adlaşmış durumda bulunduğunu” söylemektedir (Korkmaz, 2009:150-153, 834).

A. Von Gabain, birleşik fiil için “fiil birleşmesi” terimini kullanmış ve “birbirine bağlı iki fiilin birleşmesinden meydana gelen ve tek bir oluş ifade eden”

şeklinde tanımladığı fiil birleşmelerini üç kısma ayırmıştır: “1-Asıl anlamı taşıyan fiil + yardımcı fiil: Bu yapıdaki fiil birleşmeleri zamanı ve tarzı daha net ifade ederler. 2-Esas fiil + tasvir fiilleri: Esas fiil *-a, -ı, -u* veya *-p* zarf fiil eklerini alır. Tasvir fiili birleşmede kendi anlamını tamamen kaybetmiş bir esas fiildir. Gabain bu yapıda kullanılan tasvir fiillerini de “*dur-, gel-, git-, var-, kal-, düş-, tut-, ver-, yaz, yürü-*” şeklinde sıralamıştır. 3- Esas fiil + modal yardımcı fiil: Gabain burada modal yardımcı fiili birleşmede “kendi anlamını tamamen koruyan yardımcı fiiller” olarak tanımlamaktadır ve bu yardımcı fiilleri *başla-, bil-, buyur-, git-, gör-* şeklinde göstermiştir. Ayrıca “modal yardımcı fiillerin geçişli fiil olarak kullanıldığını” belirterek “kendisine evinizi satmanız+ı arzu ede” örneğini vermiştir”.

Gabain, birleşik fiiller ile ilgili görüşlerini makalesinin sonunda şöyle özetlemiştir: “I. grup *nominal* veya *verbum finitum* şeklinde bulunan *logique* esas fiil bir yardımcı fiil ile birlikte zamanı veya *modus* (*kip*) ve hattâ ara sıra kılınışı da gayet açık olarak gösterir. Bu grup bugün de çok canlı ve çeşitlidir. Yalnız bir yerde bu türlü bir fiil birleşmesinin yerini *casus obliquus*’ta bulunan bir mastarla yapılmış bir birleşme almıştır (*-mak+ta ol-*).

II. grup, *converbum* şeklindeki bir esas fiilin oluş veya kılışın eylem çeşidini bildiren bir *deskriptif* fiil ile birleşmesinden meydana gelir. Eskiden çok yayılmış olan bu birleşme epeyce azalmıştır. Bunun yerine ya iki *verbum finitum* kullanılır (*kal-dı düş-tü, al-dı yürü-dü, anlayama-dım git-ti* gibi). Yahut da mastar halinde veya *casus obliquus*’ta bulunan bir *verbal* isimden yapılmış bir birleşme kullanılır (*-ma+ya gel-, -acağımız tut-tu, -mak ver-*). Konuşma dili -“*Yalancı*” romanının hemen her sayfasından anlaşıldığı gibi- II. grubun bu gibi fiil birleşmeleri bakımından epeyce zengindir. Burada verilen misallerin pek çoğunu aldığımız yazı dilinde bu birleşmeler daha da azalmıştır.

Konverbum şeklinde *logique* bir esas fiilin *modal* bir yardımcı fiil ile birleşmesinden meydana gelen III. grubun artık tamamıyla ortadan kalktığı anlaşılıyor. Bunun yerine *obliquus* veya *kasus indefinitus* [belirsizlik hali?] şeklinde bir verbal isim ile yapılmış birleşmeler geçmiştir (*mağ+a başla-, -mağ+ı bil-*). Bu sonuncu birleşmeler yabancı kelimelerle yapılan *dans et-* gibi takımlarla birlikte artık fiil birleşmesi sayılamazlar” (Gabain, 1953: 16-28).

Türk dilinde fiilleri yazı dilinde yapı bakımından inceleyen Necmettin Hacıeminoğlu, birleşik fiillerle ilgili olarak önce Ahmet B. Ercilasun'un görüşlerini verdikten sonra Ercilasun'un görüşlerine katılarak "Bizce de isim + fiil yapısındaki birleşik fiillerde fiil unsuru gerçek anlamında ise bu yapı birleşik fiil değildir" demektedir ve bunu örneklendirerek şöyle açıklamıştır: "çık- bir yere çıkmak veya tırmanmak anlamında ise birleşik fiil oluşturmaz, mesela *Ağrı Dağı'na çıkmak* gibi. Ancak *dağa çık-* 'baş kaldırmak, isyan etmek anlamında ise bu yapı bir birleşik fiildir. Yani isim + fiil birleşmesinde yeni bir anlam ortaya çıkıyorsa ya da mecaz anlam oluşuyorsa bu yapı birleşik fiildir" demektedir. (Hacıeminoğlu, 2016: 300).

Kemal Eraslan, birleşik fiilleri "isim unsuru + yardımcı fiil ve zarffiil + yardımcı fiil olarak iki gruba ayırmıştır. Eraslan, İsim unsuru + yardımcı fiil yapısında yardımcı fiil olarak *bol-*, *er-*, *it-*, *kıl-* yardımcı fiillerinin kullanıldığını, zarffiil + yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiillerin ise zarffiil durumundaki bir fiille bir yardımcı fiilden oluştuğunu" söylemektedir. (Eraslan, 2012: 312-313).

Leyla Karahan, birleşik fiilleri "Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğudur" şeklinde tanımlamış ve birleşik fiilleri "*bir hareketi karşılayan birleşik fiiller*" ve "*bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller*" olmak üzere iki gruba ayırarak şöyle açıklamıştır: Bir hareketi karşılayan birleşik fiiller, isim + fiil unsuru yapısındadırlar. Burada fiil unsuru ana yardımcı fiil ya da gerçek anlamı dışında kullanılan bir başka fiil de olabilir. Ana yardımcı fiil olarak *et-*, *ol-*, *yap-*, *eyle-*, *kıl-*, *bulun-* yardımcı fiilleri kullanılır. Bunlardan en işlek olanları *et-* ve *ol-* yardımcı fiilleridir. Bu birleşik fiillerde isim unsuru sıfatfiil olabilir ve bu sıfatfiil *ol-* ve *bulun-* yardımcı fiilleriyle birleşir: "konuşacak oldu" gibi. Yine bu yapıdaki birleşik fiillerde isim unsuru birden fazla ya da bir kelime grubu olabilir. Bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller ise zarffiil ekli bir fiil + tasvir fiili yapısındadırlar. Tasvir fiili burada asıl fiile yeterlik, ihtimal, tezlik ve yaklaşma gibi anlamlar yükler. Asıl fiil *-A*, *-I*, *-Ip* zarffiil eklerinden birini alır. Tasvir fiili *bil-*, *ver-*, *dur-*, *gel-*, *git-*, *kal-*, *koy-*, *gör-*, *yaz-* yardımcı fiillerinden biridir ve asıl fiile yeterlik, ihtimal, tezlik ve yaklaşma gibi anlamlar katar" (Karahan, 2014: 73-79)

Ayşe İlker, Türkçedeki çok sayıda birleşik fiilin oluşmasında "bulunulan coğrafyanın ve komşuluk ve savaş yapılan ulusların dilleriyle olan etkilenmelerden"

bahsetmektedir. İlker bu etkiyi “Türkçenin anlamsal olarak *olmak, yapmak, bulunmak* ifade eden fiilleri, dile başka dillerden yeni giren isimlerle bağlanarak çok sayıda birleşik fiil oluşturmuştur” şeklinde ifade etmektedir. İlker son olarak da Türkçedeki birleşik fiillerin oluşumunu üçe ayırıp şöyle göstermektedir: Türkçe ya da alıntı bir isim + yardımcı fiil, zarffiil ekli bir fiil + yardımcı fiil ve sıfatfiil ya da isimfiil ekli bir isim + yardımcı fiil” (İlker, 2013: 444).

Tahir Kahraman, yalnızca Türkçe Sözlükte maddebaşı olarak yazılan fiilleri aldığı incelemesinde birleşik fiilleri dört gruba ayırarak şöyle açıklamaktadır: “1-Türkçenin *et-, eyle, ol-* ana yardımcı fiilleriyle yapılan birleşik fiiller. Bunlardan *et-* yardımcı fiiliyle yapılan birleşik fiillerin isim unsurları genellikle Arapçadan dilimize geçmiştir. 2-Bazı esas fiillerin yardımcı fiil olarak kullanılmasıyla oluşan birleşik fiiller. Bunlar, isim + fiil ve fiil + fiil yapısındadırlar. Burada yardımcı fiil olarak kullanılan esas fiiller daha çok Türkçe bir isim ya da fiillerle birleşik fiil oluştururlar. 3-Olumsuz birleşik fiiller: *çekeme-, elverme-*. 4-Kalıplaşmış söz öbeği biçiminde olan birleşik fiiller: *alla- pulla-, evele- gevele-*” (Kahraman, 1996: 78-80).

Rıdvan Öztürk, Uygur ve Özbek Türkçelerinde fiilleri incelediği kitabında bu lehçelerdeki birleşik fiilleri yapı bakımından isim + fiil ve fiil + fiil olarak iki gruba ayırmış ve bunları “isim + fiil yapısındaki birleşik fiiller bir isim unsuruna yardımcı fiilin eklenmesiyle oluşturulur. Fiil + fiil yapısındaki birleşik fiillerde asıl anlam birinci fiildedir, yardımcı fiil ise kendi anlamını tam olarak kaybetmemiş bir tasvir fiilidir” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 1997: 97-101).

Levent Doğan, birleşik fiilleri isim + fiil, fiil + fiil ve kaynaşmış birleşik fiiller olarak üç gruba ayırmıştır. Fiil + fiil yapısındaki birleşik fiilleri “asıl fiil kökü + zarffiil + yardımcı fiil” şeklinde göstermiş, kaynaşmış birleşik fiiller için de “iki fiilin birbiriyle kaynaşıp yeni bir anlam ifade eden fiiller” açıklamasını yapmıştır (Doğan, 2014: 168-170).

Zuhal Ölmez, Karahanlı Türkçesinin gramerini işlediği Anadolu Üniversitesi Yayınları'nın ders kitabında birleşik fiilleri şöyle sınıflandırmıştır: “1-İsim veya sıfat + yardımcı fiil: Burada yardımcı fiil daha çok *bol-* ve *kıl-*; bazen de *et-*, *tur-* ve *tut-* yardımcı fiilleridir. 2-Asıl fiil + zarffiil eki + tasvir fiili: Burada tasvir fiili olarak *bar-*, *bil-*, *ber-*, *kel-*, *kör-* ve *tur-* kullanılır” (Ölmez, 2012: 60).

Hatice Yiğitbaşı, “*Bugünkü Uygur Türkçesindeki Birleşik Fiiller*” adlı makalesinde birleşik fiilleri isim + yardımcı fiil, fiil + yardımcı fiil ve anlamca kaynaşmış birleşik fiiller olarak üçe ayırmış ve bunları şöyle açıklamıştır: “İsim + yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiillerde Türkiye Türkçesinde kullanılan yardımcı fiiller *et-, ol-, yap-, eyle-, bulun-, kıl-* ve *başla-*’tır. Bunlardan *et-, eyle, kıl-* ve *yap-* geçişli birleşik fiiller; *ol-* ve *bulun-* ise geçişsiz birleşik fiiller yapar. Fiil + yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiillerde Uygur Türkçesinde esas fiil yardımcı fiile *-p, -A* ve *-y* zarffiil ekleriyle bağlanır. Esas anlam birinci fiildedir. İkinci fiil ise kendi anlamını tam olarak kaybetmemiş bir tasvir fiilidir. Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller ise isim unsuru + fiil yapısındadır. İsim unsuru veya fiil hatta bazen her ikisi de gerçek anlamları dışındadırlar, bunlardan bazıları ise deyimleşmişlerdir” (Yiğitbaşı, 1999: 369-377).

Hülya Savran, birleşik fiilleri “isim + yardımcı fiil, fiil + yardımcı fiil ve anlamca kaynaşmış birleşik fiiller” olarak üçe ayırmış ve birleşik fiili “bir hareketi ifade etmek için bir araya gelen kelime grubudur” şeklinde tanımlamıştır (Savran, 2002: 108-109).

Bizce de birleşik fiil bir kelime grubu olarak tek bir kavramı karşılar. Bu kelime grubundaki unsurlar asıl anlamlarından uzaklaşıp, tek ve yeni bir anlam ifade ederler. Bu çalışmada birleşik fiiller tasnif edilirken, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun ve Prof. Dr. Zeynep Korkmaz’ın birleşik fiiller ile ilgili görüşleri ve tasnifleri esas alındı.

0.4.2. İsim Durum Ekleri

Muharrem Ergin hal ekleri ile iyelik eklerini “hal ekleri cümlede ileriye doğru ilişki kurarken, iyelik ekleri geriye doğru bir ilişki kurar” diyerek birbirinden ayırır ve hal eklerini şöyle açıklar: “İsmi fiile bağlayan hal ekleri bazen eksiz ancak çoğu kez eklidir, bu eklerin asıl görevleri ise isimleri fiillere bağlamaktır. *Yalın hal* her zaman ek almaz eksizdir ve yalın halde olan isim cümlede başka bir unsura bağlı değildir. *İlgi hali* bazen eksiz, çoğu kez de ekli olarak ismi isme bağlayan haldir ve Türkçede *-ın, -in, -un, -ün, -nın, -nin, -nun, -nün* ekleri ilgi hali ekleridir. *Belirtme hali* Türkçede *-ı, -i, -u, -ü* ekleri ile yapılır ve ismi fiile bağlar. *Yönelme hali* ekleri Eski Türkçede *-ğa, -ge* ile yapılırdı, Batı Türkçesinde bu halin ekleri ise *-a, -e* ekleridir. *Yönelme hali* ekleri ismi fiile bağlar. *Bulunma hali* ekleri Eski Türkçede

olduğu gibi *-da, -de, -ta, -te* ekleridir. İsim bulunma ifade eden fiillerle ilişki kurar. *Ayrıma hali* ekleri Eski Türkçede *-tın, -tin, -dın, -din* olup, Türkiye Türkçesinde bu hal *-dan, -den, -tan, -ten* ekleriyle yapılır. İsim kendisinden uzaklaşma durumunda olan fiillerle ilişki halindedir. *Vasıta hali* de ismi fiile bağlar. Türkçede vasıta hali eki olan *-n*, zamanla kullanılabilirliğini kaybetmiş ve yerini “*ile*” edatına bırakmıştır. Ancak *-n* eki bugün *yazın, kışın, için* gibi bazı örneklerde kullanılmaya devam etmektedir. *Eşitlik hali* ekleri *-ca, -ce, -ça, -çe* ekleridir. Bu halde isim eşitlik, benzerlik gibi anlamlar ifade eder. *Yön gösterme hali* ekleri Türkçede *-ru, -rü, -ra, -re* ekleridir”. Ergin hal eklerini sınıfladıktan sonra “bu hal eklerinin arasında farklılıkların ve benzerliklerin olduğunu, ilgi hali dışındaki hal eklerinin hepsinin ismi fiile bağladığını fakat ilgi hali ekinin ismi isme bağladığını ve bu sebeple ilgi hali ekinin aslında bir hal eki olmayıp, iyelik eklerine dahil edilmesi gerektiğini” söylemektedir (Ergin, 2013: 226-243).

Zeynep Korkmaz, ad çekim ekleri başlığı altında isim durum eklerini “cümle içinde isimle fiil arasında geçici olarak anlam ilişkisi kuran ekler” olarak tanımlar ve isim durum eklerini şöyle açıklar: “1-*Yalın durum*: İsmi hiçbir ek almadığı ve nesne görevinde bulunmadığı halidir. 2-*İlgi durumu*: İsmi başka bir isimle ilişki içerisinde olduğu durumdur. *+In / +Un, +nIn / +nUn* ekleriyle yapılır. 3-*Yükleme durumu*: İsim cümlede geçişli fiilin etkisi altındadır. Bu halin ekleri *+(y)I / +(y)U* ekleri olup eksiz olduğu durumlar da vardır. 4-*Yönelme durumu*: İsmi fiile yönelme ya da yaklaşma şeklinde bağlar. Bu halin eki *+(y)A* ekidir. 5-*Bulunma durumu*: Fiilin yerini bildirir ve *+DA* eki ile yapılır. 6-*Çıkma durumu*: Fiildeki işin isimden uzaklaştığını gösterir ve *+DAn* eki ile yapılır. 7-*Vasıta durumu*: İsimle fiil arasında aracı veya birliktelik gösteren halidir. Eski Türkçede *+(D)n / +(U)n* olan vasıta hali eki artık Türkiye Türkçesinde “*ile*” edatıyla yapılmaktadır. 8-*Eşitlik durumu*: Bu durumun eki *+CA*’dır. Eşitlik, benzerlik, miktar ve karşılaştırma ilişkisi kurar” (Korkmaz, 2009: 23-25, 266).

A.Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri* çalışmasında Eski Türkçedeki isim durum ekleri sayısını dokuz olarak şöyle göstermiştir: “1-Yalın hal: Gabain’in “belirsiz hal” dediği bu halde isim yalın haldedir ve ek almaz. 2-İlgi hali: Kitabelerde ve n ağzında *+^on̄*, yazmalarda ise genellikle *+^on̄* ve *+^on̄* ekleridir. 3-Yaklaşma hali: *+ka* ve *+kā* ekleri ile, bazen de *+a* ve *+ä* ekleri ile yapılır. 4-Yükleme hali: *+^og* ve *+^og* ekleri ile, daha sonraki zamanlarda ise *+ni* ve *+ni* ekleri ile de yapılmaktadır. 5-

Bulunma-ayrılma hali: *+ta, +tā; +da, +dā* ekleri hem bulunma hem de ayrılma hali için kullanılmaktaydı. 6-Ayrılma hali: *+tin, +tin; +din, +din* ekleri ile, bazen de n ağzında *+dan* eki ile yapılır. 7-Vasıta hali: *+n, +ın, +in* ekleri ile, bazen de n ağzında *+an, ān* ekleriyle yapılır. 8-Eşitlik hali: *+ça, +çä* ekleriyle yapılır. 9-Yön hali: *+garu, +gārū* ekleri ile bazen de *+karu* ve *+kārū* ekleri ile yapılır” (Gabain, 1988: 63-65).

Günay Karaağaç isim durum ekleri sayısını 13 olarak “yalın hal, ilgi hali, yapma hali, yaklaşma hali, bulunma hali, uzaklaşma hali, vasıta hali, eşitlik hali, yön hali, sebep hali, karşılaştırma hali, benzerlik hali, sınırlama hali” şeklinde göstermiştir (Karaağaç, 2009: 161).

Tahsin Banguoğlu isim durum eklerini “isimler cümlede diğer unsurlarla kurdukları ilişkiye göre farklı hallerde bulunurlar, bu haller ismin halleridir” şeklinde tanımlamaktadır. Yeni Türkçede ismin hallerinin on kadar olduğunu belirten Banguoğlu, bu halleri “*kim*” zamirinin soru haline verilen cevaplarla ve iççekim ve dışçekim halleri olmak üzere iki gruba ayırarak, iççekim hallerini kim hali “*yalın hal*”, *kimi hali* “yükleme hali”, *kime hali* “yönelme hali”, “*kimde hali* “bulunma hali”, *kimden hali* “ayrılma hali” şeklinde, iççekim hallerine göre daha az işlek dediği dışçekim hallerini ise *kimle hali* “vasıta hali”, *kimce hali* “eşitlik hali”, *kimli hali* “bezenme ve donanma hali”, *kimsiz hali* “giderme ve yoksulluk hali” şeklinde açıklamıştır (Banguoğlu, 2015: 326-331).

Talat Tekin, Orhon Türkçesindeki isim durum ekleri sayısını dokuz olarak verir ve şöyle açıklar: “*yalın durum* ismin eksiz halidir. *İlgi durumu* *+In* ve *+nIn* ekleri ile yapılır. *Yükleme durumu* için, *+(x)g* ve *+(I)* ekleri, bazen de *+nI* eki kullanılır. *Bulunma durumu* eki Orhon Türkçesinde çoğu kez *+kA* ekidir. *Bulunma-çıkma durumu* *+dA* ve *+tA* ekleriyle yapılır. *Yönelme durumu* için *+gArU*, *+nArU*, *+ArU* ve *+rA* ekleri kullanılır. *Eşitlik durumu* eki *+çA* ekidir ve bu hal isme eşitlik, karşılaştırma ve yaklaşıklık gibi anlamlar yükler. *Araç durumu* eki *+(x)n* ekidir ve bu hal hareketin neyle, kiminle, nasıl ve ne zaman yapıldığını gösterir. *Birliktelik durumu* ise *+IlgU* ekidir ve bu hal hareketin kiminle yapıldığını gösterir” (Tekin, 2003: 105-118).

Aysu Ata, Orhun Türkçesindeki isim durum eklerini sekize ayırarak şöyle göstermiştir: “1-Yalın durum *eksizdir*. 2-Tamlayan durumu (ilgi) eki *+Iñ / +nIñ* ekleridir. 3-Belirtme durumu (yükleme) eki *+(X)g*, *+(I)n*, *+nI* ekleridir. 4-Yönelme

durumu (verme-bulunma) eki $+kA$, $+ñA$, $+A$ ekleridir. 5-Bulunma-çıkma durumu (kalma-ayrılma) eki $+dA$ (r , l , n harflerinden sonra $+tA$) ekidir. 6-Eşitlik durumu eki $+çA$ ekidir. 7-Yön gösterme eki $+gArU$, $+ñArU$, $+ArU$, $+rA$ ekleridir. 8-Araç Durumu eki $+(X)n$ ekidir” (Ata, 2011: 104-107).

Kemal Eraslan, isim durum ekleri ile ilgili olarak “İsimler cümledeki diğer unsurlarla olan ilişkilerinde çeşitli hallere girerler. Cümlede isimlerle diğer unsurların ilişkisini sağlayan eklere de hal ekleri denir” demektedir. Eraslan Eski Uygur Türkçesindeki isim durum eklerini şöyle açıklamıştır: “Yalın hal: Bu haldeki isim cümle içinde başka bir unsura bağlı değildir. İlgi hali: Bu hal ismi isme bağlar. Yükleme hali: İsmi cümledeki geçişli fiilden etkilendiği haldir. Yükleme hali $+ğ/+g$, $+n1/+ni$ ve $+n$ ekleri ile yapılır. Yönelme hali: Fiilin isme yaklaştığı durumdur ve ekleri $+ğa/+ge$ ’dir. Bulunma-çıkma hali: $+da/+de$, $+ta/+te$ ekleriyle yapılır. Çıkma hali: Bu halde fiilin gösterdiği hareket isimden uzaklaşır. Eski Uygurcada bu hal $+din/+din$, $+tin/+tin$ ekleriyle yapılır. Eşitlik hali: Fiilin gösterdiği hareketin nasıl yapıldığını belirtir. $+ça/+çe$ ekleriyle yapılır. Bu hal benzerlik, eşitlik gibi anlamlar da ifade eder. Vasıta hali: Fiilin gösterdiği hareketin neyle, nasıl ve ne zaman yapıldığını ifade eder $+n$ eki ile yapılır. Yön gösterme hali: Fiildeki hareketin yönünü gösterir. Bu halin ekleri de $+r$, $+ra/+re$, $+ru/+rü$ ekleridir” (Eraslan, 2012: 130-158).

Levent Doğan, Yeni Uygur Türkçesindeki isim durum ekleri sayısını on bir olarak vermiş ve şöyle göstermiştir: “1-Yalın hal: İsmi hiçbir ek almadığı ve cümledeki diğer unsurlara bağlı olmadığı durumdur. 2-İlgi hali: $+nin$ eki ile yapılır. Ancak men ve sen zamirlerine $+iñ$ eki getirilir. 3-Yükleme hali: $+ni$ eki ile yapılır, men ve sen zamirlerine ise $+i$ eki getirilir. 4-Yönelme hali: $+ğa$, $+ge$, $+qa$ ve $+ke$ ekleri ile yapılır. 5-Bulunma hali: $+da$, $+de$, $+ta$ ve $+te$ ekleri ile yapılır. Bulunma hal ekine aitlik eki olan $+ki$ getirildiğinde $+di$, $+ti$ ekleri kullanılmaktadır. 6-Ayrılma hali: $+din$, $+tin$ ekleri kullanılır. 7-Eşitlik hali: $+ça$, $+çe$ ekleri ile yapılır. 8-Benzerlik hali: $+dek$, $+tek$ ekleriyle yapılır. 9-Vasıta hali: “*bilen*” edatı ile yapılır. 10-Yön Gösterme hali: $+qarı$ / $+keri$ ekleri ile yapılır. 11-Sınırlama hali: İsimlere “*-a / -e* kadar” anlamı veren $+giçe$, $+giçe$, $+qiçe$, $+kiçe$ ekleriyle yapılır” (Doğan, 2014: 47-50).

Serkan Şen, Eski Uygur Türkçesindeki isim durum eklerini dokuza ayırarak şöyle göstermektedir: “1-Yalın Durum: İsmi eksiz halidir. 2-İlgi Durumu: $+nXng$

(+ning/+ning/+nung/+nüng) ekleriyle yapılır. 3-Yükleme Durumu: +(X)g (+g/+ıg/+ıg/+ug/+üg) eki olan yükleme durumu eki, n ağzında bazen +Ag ekidir. Diğer bir yükleme eki olan +nI, sonraki dönem Uygurca metinlerde zamir ve isimlerden sonra kullanılmaya başlamıştır 4-Yönelme Durumu: Ekin aslı +kA ekidir. +ga/+ge ekleri sonraki dönemde ortaya çıkmıştır. 5-Bulunma Durumu: +da/+de, +ta/+te ekleri ile yapılır ve hem bulunma hem ayrılma ifade eder. 6-Ayrılma Durumu: Eski Uygurcada ayrılma durumu daha çok +tin/+tin/+dın/+dın ekleriyle yapılır. 7-Vasıta Durumu: +n/+ın/+in/+un/+ün ekleriyle yapılır, n ağzında ise +An ekidir. 8-Eşitlik Durumu: +ça/+çe ekleriyle yapılır. 9-Yön Gösterme Durumu:+garu/+gerü ekleri ile yapılır” (Şen, 2014: 62).

Buran ve Alkaya, Özbek Türkçesindeki isim durum eklerini sekiz madde başı altında şöyle göstermişlerdir: “1-Yalın hal: İsim unsuru bu halde ek almaz. 2-İlgi hali: Özbek Türkçesinde bu halin asıl eki +ning olup, tek şekillidir. Bazen +nI şekli de kullanılır. 3-Yükleme hali: +ni ekiyle yapılır. 4-Yönelme hali: +gä ekiyle yapılır. 5-Bulunma hali: +dä ekiyle yapılır ve tek şekillidir. 6-Ayrılma hali: +dän eki ile yapılır ve tek şekillidir. 7-Eşitlik Eki: +çä ve gibi anlamını veren dek edatından ekleşmiş olan +däy ve +dek ekleriyle yapılır. 8-Vasıta hali: “bilän” edatı ile yapılır” (Buran, Alkaya 2014: 37-38).

Zuhal Ölmez, Karahanlı Türkçesindeki isim durum eklerini dokuz madde başlığı altında şöyle açıklamaktadır: “1-Yalın Durumu: İsim unsuru tek biçimdedir yani eksizdir. 2-Tamlayan Durumu (İlgi hali): Ünsüzlerden sonra +Xñ, ünlülerden sonra ise çoğu kez +(n)Xñ ekiyle yapılır. 3-Belirtme Durumu (Yükleme hali): Bu hal Karahanlı Türkçesinde +ni/+ni, +Xg/+Xg, +n ve +ı/+i ekleriyle yapılır. 4-Yönelme Durumu (Verme hali): +ka/+ke ve daha az olmak üzere +ga/+ge, 1. ve 2. kişi tekil ve çoğul iyelik eki almış sözcüklerden sonra +a/+e ve +ka/+ke, 3. tekil kişi iyelik eklerinden sonra da +ña/+ne ekleriyle yapılır. 5-Bulunma Durumu (Kalma hali): Bulunma durumu +da/+de/+ta/+te ekleriyle yapılır. 6-Ayrılma Durumu (Çıkma hali) Eski Türkçede ayrılma durumu ekleri olan +da/+de, nadiren Karahanlı Türkçesinde de kullanılır. Ancak Karahanlı Türkçesinin asıl ayrılma durumu ekleri +dın/+dın/+tin/+tin ekleridir. 7-Vasıta Durumu (Araç hali): Karahanlı Türkçesinde en çok kullanılanı +(X)n ekidir. Aracıyla, zaman, eşitlik ve kadar gibi anlamlar ifade eder. 9-Yön Gösterme: Aşağıdaki eklerle kurulur: +garu, +ru /rü ve +ra / +re ekleriyle yapılır” (Ölmez, 2012: 42-44).

Gürer Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesindeki isim durum ekleri sayısını sekiz olarak vermiş ve şöyle göstermiştir: “1-Yalın hal: Bu halin eki yoktur. Bu haldeki isim cümlede fiilin öznesi ya da zaman zarfı görevindedir. 2-İlgi hali: +(n)Uñ eki ile yapılır ve kelime grubu üzerindeki tamlayıcıyı belirli hale getirir. 3-Yükleme hali: +ı, +i, +ıı, +yi ekleri ile yapılır, eksiz de olabilir. Cümle içinde belirtili nesne durumundadır. 4-Yönelme hali: Bu hal eki ünsüzle biten kelimelerden sonra +A, ünlü ile biten kelimelerden sonra ise +(y)A şeklindedir. Cümlede fiilin yönünü gösterir. 5-Bulunma hali: +dA eki ile yapılır. Cümlede fiilin yerini gösterir. 6-Ayrılma hali: +dAn eki ile yapılır. Fiildeki hareketin bitiş noktasını bildirir. Bir şey yüzünden ve bir şeye karşı anlamlarında da kullanılır. 7-Vasıta hali: Eski Anadolu Türkçesinde vasıta hali, +(I)n ekiyle, “ile” edatının ekleşmiş şekli olan +(I)IA ile, “ile” edatının ekleşmiş şeklinden ayrı bir şekil olan +IA ile ve “birle” edatıyla yapılır. Cümlede karşılıklık, birliktelik ve sebep bildirir. 8-Eşitlik hali: +CA eki ile yapılır. Miktar, benzerlik gibi anlamlar ifade eder” (Gülsevin, 2013: 69-74).

Ahmet Buran, Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (hal) Ekleri çalışmasında genel kabul gören olarak belirttiği ve incelediği dokuz isim durum ekini şöyle açıklamıştır: “1-Yalın hal: Bu hal Anadolu ağzlarında da Türkçede olduğu gibi eksizdir. Cümlelerin diğer unsurlarıyla bağlı olmadığı durumdur. 2-Tamlama hali: Hal ekleri cümlede isimleri fiillere bağlarlar. Fakat tamlama yani ilgi hali, ismi isme bağladığı için hal eklerinden farklı konumdadır. 3-Belirtme hali: +ı, +i, +u, +ü, +nı ve +ın ekleriyle yapılır. Eksiz kullanıldığı da görülür. 4-Yönelme hali: Anadolu ağzlarında yönelme hali, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +a, +e, +ya, +ye, +na ve +ne ekleriyle yapılır. 5-Bulunma hali: Anadolu ağzlarında bu hal genel Türkçede olduğu gibi +da/+de, +ta/+te ekleriyle yapılır. 6-Çıkma hali: Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +dAn ekiyle yapılır. Eski Türkçedeki +dIn eki Anadolu ağzlarında az da olsa bazı örneklerde kullanılır. 7-Vasıta hali: Daha çok +le/+la ekleriyle yapılır. 8-Eşitlik hali: +çA/+cA ekleriyle yapılır. 9-Yön gösterme hali: Anadolu ağzlarında bu halin ekleri +ArI, +ArA, +rA, +ru, +a, +ı, +or, +na ve +er ekleridir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi çok da işlek değildir” (Buran, 1996: 37-289).

Süer Eker, isim durum eklerinin sayı bakımından “Türkçede işlek olmak üzere sekiz olduğunu, literatürde ise bu sayının çoğunlukla beş olarak gösterildiğini ancak bazı kaynaklarda on dörde kadar da çıktığını” söylemektedir. Eker kendi sınıflandırmasında ise Türkçedeki isim durum ekleri sayısını sekiz olarak vermiş ve

“yalın, yaklaşma, bulunma, ayrılma, ilgi, yükleme, eşitlik ve araç durumu” şeklinde göstermiş, “ev” kelimesiyle de bu eklere şöyle örnekler vermiştir: “Ev (yalın durum), ev-e (yaklaşma durumu), ev-de (bulunma durumu), ev-den (ayrılma durumu), ev-in (ilgi durumu), ev-i (yükleme durumu), ev-ce (eşitlik durumu), ev-le (araç durumu)” (Eker, 2017: 289-290).

Gülsel Sev, etmek fiiliyle yapılan birleşik fiillerin tamlayıcılarla kullanılışı üzerine yaptığı çalışmasında “*isim+et-* yapısındaki birleşik fiillerin ihtiyaç duydukları tamlayıcıları dikkate alarak $+\emptyset$, $+(y)I$, $+(y)A$, $+DA$, $+DAn$, $+(y)IA$ isim durum eklerine yer vermiştir. Hiçbir tamlayıcıya gerek duymadan kullanılan birleşik fiillerin kullanımlarını da $/-$ şeklinde göstermiştir. Çalışmasını 104 eser ve çeşitli sözlükleri tarayarak tamamlamıştır. Sev, isim durum eklerinin sayısı hususunda araştırmacılar arasında bir birlik olmadığını söylemekte ve söz konusu çalışmalarda “isim durum eki” olarak kabul edilen ortak şekilleri şöyle göstermektedir: 1-Yalın hal, 2-Belirtme hali, 3-Yönelme hali, 4-Bulunma hali, 5-Çıkma hali. Daha çok Eski Türkçedeki halleri dikkate alarak dokuz halin var olduğunu söyleyenler, bu altı hale yön, eşitlik ve vasıta-birliktelik halini de eklemektedirler. Bu durumda ise karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: 1-Yalın hal, 2-Yükleme hali ($+\emptyset$, $+(y)I$), 3-Yönelme hali ($+(y)A$), 4-Bulunma hali ($+DA$), 5-Çıkma hali ($+DAn$), 6-İlgi hali ($+\emptyset$, $+(n)In$), 7-Yön hali ($+ArI$), 8-Eşitlik hali ($+CA$), 9-Vasıta hali ($+(y)IA$, $+n$). Sev, $+(n)In$ hal ekini, hal eki olarak kabul etmekte ancak isimleri isimlere bağlama fonksiyonu taşıdığı için bu eki konunun dışında bırakmıştır. Sev, *isim+et-* yapısındaki birleşik fiillerin en fazla $+(y)I$ isim durum ekini aldığını ve bu yapıdaki birleşik fiillerin böylelikle büyük çoğunlunun geçişli olduğunu, Türkçede $+DAn$ ekiyle yapılan kelimelerin daha çok deyimlerde geçtiğini, bu yapıdaki birleşik fiillerde isim unsurunun daha çok Arapça mastarlardan oluştuğunu, *isim+et-* yapısındaki çok anlamlı birleşik fiillerin büyük çoğunluğunda anlam farklılığının farklı isim durum eki kullanımını gerektirdiğini söylemektedir (Sev, 2001: vii, 5-7, 451, 455-457).

İsim durum ekleri cümlede isimlerle fiiller arasındaki ilişkiyi kuran eklerdir. Bu eklerin sayısı literatürde genellikle sekiz veya dokuz olarak gösterilmektedir. Araştırmacılar tarafından isim durum ekleri başlığı altında verilen ilgi durumu eki ise diğer isim durum eklerinden ayrı tutulmaktadır. Diğer isim durum eklerinin hepsi ismi fiile bağlarken, ilgi durumu eki ismi isme bağladığı için bu ek isim durum eklerinden sayılmamaktadır. Araştırmacılar tarafından yapılan her sınıflandırmada

yalın hal, belirtme hali, yönelme hali, bulunma hali, ayrılma hali, vasıta hali, eşitlik hali ve yön gösterme hali ekleri genellikle gösterilmiştir. Benzetme ve sebep haline ise bazı araştırmacılar yer vermiştir.

0.4.3. Fiil-Tamlayıcı ilişkisi

Literatürde fiil-tamlayıcı ilişkisi ile ilgili görüşler birbirlerinden pek de farklı değildir. Cümlede fiilin hangi tamlayıcı veya tamlayıcılarla kullanılacağını belirleyen en önemli etken fiilin kendi anlamıdır. Ayrıca bunda dilin kullanıcıları da etkili olmaktadır. Cümle içinde fiilin ihtiyaç duyduğu tamlayıcı sayısı da farklı coğrafyalarda ve farklı lehçelerde değişiklik göstermektedir. Leyla Karahan bu değişmeyi “Türkiye Türkçesinde “ata binmek” olarak kullandığımız ifade, bazı lehçelerde “atı binmek” olarak kullanılmaktadır” şeklinde göstermektedir. Karahan fiil-tamlayıcı ilişkisini de “bazı fiiller cümlede tamlayıcılarla kullanılırken bazıları ise tamlayıcıya ihtiyaç duymazlar. Fiildeki işin gerçekleşmesi özne dışında başka bir unsura yani tamlayıcıya bağlıdır. Bu tamlayıcıların da hangi halle fiile bağlanacağını gösteren fiilin anlamıdır. Yine fiilin anlamı fiilin alacağı tamlayıcı sayısını da belirler” demektedir (Karahan, 1997: 211-213).

Zeynep Korkmaz, fiil-tamlayıcısını “cümlede yalın hal olarak veya durum ekleriyle fiile bağlanan veya fiille ilişki içerisinde bulunan ad” olarak açıklamıştır. Korkmaz, fiilin ihtiyaç duyduğu tamlayıcı sayısını ise “fiilin tamlayıcı ile olan ilişkisine göre değişebileceğini” söylemiştir (Korkmaz, 2009: 780-782).

Tahir Kahraman, Türkçe sözlükten seçtiği ve Türkçe Sözlükte olmayıp örnek toplama aşamasında karşılaştığı fiillerin alma ihtiyacı duydukları ve alabildikleri “durum ekli tamlayıcıları” belirlediği çalışmasında, “fiilin anlamı ile ihtiyaç duyduğu tamlayıcı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu, bir fiilin aynı yapıda bile olsa alabileceği tamlayıcıların birbirinden farklı olabileceğini” söylemektedir (Kahraman, 1996: 412).

Gülsel Sev, fiilleri “tamlayıcılı ve tamlayıcısız” olarak ikiye ayırmıştır. Sev, “Fiilin tamlayıcıya ihtiyaç duyup duymayacağını yine fiilin anlamı belirler” açıklamasını yapıp “hal eki almış fiillere tamlayıcılı, hal ekine ihtiyaç duymayan fiillere ise tamlayıcısız fiiller” demiştir (Sev, 2002: 249).

Abdurrahman Özkan, fiil tamlayıcısını “fiilin cümlede kullanılmasını sağlayan ve cümlede diğer öğelerle ilişkisini sağlayan unsurlardır” şeklinde tanımlamaktadır. Özkan, fiillerin tamlayıcılarla olan ilişkisini de “fiillerin ihtiyaç duyduğu tamlayıcılar, cümlede diğer unsurların yerini, yönünü ya da zamanını belirler. Fiiller cümlede sadece özne ile kullanılabilecekleri gibi öznenin dışında başka unsurlara yani tamlayıcılara da ihtiyaç duyabilirler. İhtiyaç duydukları tamlayıcı sayısı ise fiilin anlamına göre değişir. Aynı fiilin aldığı hal ekleri değiştikçe fiilin anlamı da değişmeler gösterir” şeklinde açıklamıştır. Özkan fiillerin tamlayıcı değiştirmesine ilişkin de “fiillerin ihtiyaç duydukları tamlayıcılar zamanla değişebilir. Bu değişimde yabancı dillerin ve tercüme eserlerin önemli etkisi olmaktadır. Ancak bu etki daha çok dildeki alıntı kelimelerde kendini gösterir” demektedir. Özkan makalesinin sonuç kısmında da “fiillerin farklı anlamları, farklı tamlayıcıların da oluşmasını sağlar. Cümlede fiil ile tamlayıcı arasındaki ilişkiyi özellikle fiilin anlamı belirler. Bunda fiilin kullanılmakta olduğu dönem, şive ve ağızlar da etkilidir” demektedir (Özkan, 1999: 125-143).

Talat Dinar, fiil tamlayıcı ilişkisini “Cümledeki diğer unsurların fiile bağlantılarının nasıl gerçekleştiği, fiilin diğer unsurlarla olan ilişkisinde isim durum eklerine ihtiyaç duyup duymadığı” olarak kısaca değerlendirmiştir. Dinar, bu değerlendirmeye yer verdiği makalesinde, Kül Tigin Abidesi ve Kutadgu Bilig’de ortak kullanılan 58 fiili tamlayıcı ilişkisi açısından incelemiş ve inceleme sonunda vardığı sonuçları şöyle belirtmiştir:

“1-Kültigin Abidesi ve Kutadgu Bilig’de ortak kullanılan 58 fiil arasında anlam birliği veya yakınlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu 58 fiil üzerinde yapılan incelemede yalın hal ve fiillerin ikinci derecede gereksinim duydukları edatlar dikkate alınmadan, 34 fiilin Kültigin Abidesi ve Kutadgu Bilig’de ortak tamlayıcılar ile kullanıldıkları görülmüştür. Bu fiiller: *al-*, *artat-*, *bar-*, *bas-*, *basık-*, *bil-*, *bin-*, *bir-*, *biti-*, *bol-*, *eşid-*, *igit-*, *it-*, *kal-*, *keç-*, *kel-*, *kir-*, *kör-*, *küzed*, *ö-*, *ökün-*, *öl-*, *ölür-*, *sakin-*, *sanç-*, *teg-*, *tiñ-*, *tog-*, *tut-*, *ur-*, *yarat-*, *yat-*, *yorı-*, *yorit-*’tir.

2-Kültigin Abidesi ve Kutadgu Bilig’de ortak kullanılan 7 fiilin de işlevsel olarak aynı fakat şekil olarak farklı hal ekleri ile tamlayıcı aldığı tespit edilmiştir. Bu fiiller: *ağıt-*, *it-*, *kelür-*, *kon-*, *sıma-*, *sök-* ve *tik-*’tir.

3-Kültigin Abidesi ve Kutadgu Bilig’de ortak olan 3 fiilin de fiillerin ikinci derecede gereksinim duydukları edatlarla tamlayıcıların fiile bağlanması noktasında ortaklığı bulunduğu tespit edilmiştir. Bu fiiller: *kılın-*, *olur-*, *tüzül-*’dir.

4-Yügür-, törü-, yañıl-, yaşa- fiilleri ise her iki eserde de yalın halle öge kabul etmesi bakımından ortaklık arz ederken, diğer hal ekleri ile fiile bağlanabilmesi noktasında ortaklık tespit edilememiştir.

5-Kültigin Abidesi ve Kutadgu Bilig’de ortak olan, *alkın-*, *ar-*, *bul-*, *kazgan-*, *kötür-*, *ti-*, *ud-*, *udıma-*, *yarlıka-*, *yan-* fiillerinin aldığı tamlayıcılar bakımından ortaklığı bulunmamaktadır. Ancak bu saydığımız fiilleri, *kazgan-* fiili hariç, Kültigin Abidesinde fiil tamlayıcı bağlantılı birer örneğinin tespit edildiğini de belirtmeliyiz.

6- Kül Tigin Abidesindeki fiil tamlayıcı ilişkisinde zaman isimlerinin yönelme hali ile kullanım tercihi dikkat çeker: Ol öd*ke* kul kullug bolmış erti; Bitig taş[ın] biçin yılı*ka* yitiñ ay yiti otuzka (kop) alkd[ımı]z.

Kutadgu Bilig’de ise zaman isimlerinde kullanılan hal ekleri çeşitlenmiştir:

Ol öd*ke* kul kullug bolmış erti.

takı yakşı aymış biliglig büğü

buşar üd*te* begler bolur ot ağı”

7-Bol- fiili, *öd* ismini Kültigin Abidesinde yönelme hali (+*kA*) ile alabilirken, Kutadgu Bilig’de bulunma hali (+*dA*) ile bağlanmaktadır.

8-*Öd* ismi Kültigin Abidesinde bir örnekte yalın hal ile kullanılmış, abidede geçen diğer üç kullanımda ise sadece yönelme hali (+*kA*) ile *bol-*, *ökün-* ve *olur-* fiilleri ile bağlantı kurmuştur.

9- “*Yıl*” ismi Kültigin Abidesinde yönelme hali (+*kA*) ile fiillerle bağlantı kurarken, Kutadgu Bilig’de yıl isminin yönelme hali ile kullanımı bulunmamaktadır” (Dinar, 2010: 1046, 1088-1090).

Tuğba Bilveren, “Özbekçe ve Türkiye Türkçesinde Fiil-Tamlayıcı ilişkisi” çalışmasında, *Uzbek Tilinig İzohli Lugati* isimli eserden rastgele seçilmiş, biri 26, biri 9 ve diğeri 4 farklı anlama sahip olan üç fiili ihtiyaç duydukları tamlayıcılara göre

incelemiş ve incelemesi sonunda vardığı sonuçları şöyle belirtmiştir: “Amacımız fiillerin cümle içinde aldıkları hal eklerine göre değişik anlamlarda kullanıldığını ortaya çıkarmaktı. Bu hususta birden fazla anlamı olan fiillerin cümle içinde aldıkları hal eklerine göre farklı anlamlara işaret ettiğini örneklerde de görmemiz mümkün oldu. Anlamı tek olan fiiller için herhangi değişik bir durum söz konusu değilken, çoğu zaman dokuz anlamı olan fiillerde istem yani hal eki anlamının değişmesine sebep oldu. Özbek Türkçesi için tespit ettiğimiz bu durum Türkiye Türkçesinde de benzer bir şekilde tespit edildi” (Bilveren, 2015: 678).

Arzu S. Ertane Baydar, Kırım Tatar Türkçesi edebî dilindeki hal ekli tamlayıcıların fiillerle ilişkisini, Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılarak incelediği çalışmasının sonuç kısmında “Farklı hal ekli tamlayıcılara rağmen, iki yazı dilinde de fiillerin anlamı değişmemektedir. Hatta Kırım Tatar Türkçesinde bazen bir fiil, anlamını değiştirmeden iki farklı hal eki ile kullanılabilir. Yani mesela *bak-* fiili kimi zaman */+nI/lı*, kimi zaman */+A/lı* tamlayıcı isteyebiliyor. İncelenen eserlerde kimi zaman *onı baqarmız*, bazen de *oña baqarmız* şekline rastlayabiliyoruz. Burada her iki örnekteki *bak-* fiilinin anlamı da aynıdır. Birinin */+nI/lı* diğeri de */+A/lı* tamlayıcı alması *bak-* fiilinin anlamını değiştirmemiştir” demektedir (Ertane Baydar, 2009: 32).

Gürkan Gümüşatam, fiillerin “istem (istem, en kısa tanımıyla fiilin zorunlu olarak bulundurduğu tamlayıcıları anlatan bir dilbilim terimidir) durumlarını belirlemenin önemi üzerinde durduğu ve fiillerin istem durumlarını ele alan ağız sözlüklerinin gerekliliğine işaret ettiği” çalışmada Türkçede fiillerin istem durumu ile ilgili olarak şöyle söylemektedir: “L. Tesnière’in ortaya attığı bağımsal dilbilim anlayışına göre fiil (yüklem), cümlenin bütün öğelerini kendisine bağlayan ve bunlarla birlikte cümleyi oluşturan yönetici ögedir. Cümledeki öteki kurucularsa, fiil tarafından şekillendirilmektedir. Cümlenin yönetici ögesi olan çekimli fiil, hangi tamlayıcıyla ilişki kuracağını, tamlayıcının hangi ad durumunda bulunacağını belirleme özelliğine sahiptir. Böylece çekimli fiilin anlamını belirginleştirmek üzere, fiille tamlayıcı arasında bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bağımsal dilbilimde, fiille tamlayıcı arasında yönetici ile yönetilen konumdaki tamlayıcı arasındaki ilişki, *valenz* şeklinde isimlendirilmiştir. Başka bir ifadeyle *valenz*, fiilin anlamını tamamlamak üzere, cümlede tamlayıcıların belirlenmesi ve bu tamlayıcıların hangi ad durumunda bulunması gerektiğini anlatır. Türkçede fiille tamlayıcı arasındaki

ilişki statik değildir. Devreden devreye, sahadan sahaya değişmeler gösterir. Değişmeleri gözlemleyebilmenin ilk yolu, tarihi ve çağdaş Türk lehçelerindeki ortak fiillerin tespitinden geçmektedir. Eş zamanlı yaklaşımla aynı lehçe grubu içindeki ağızlar arasında, fiille tamlayıcı ilişkisinin değiştiğini belirlemek ise daha zordur. Eş zamanlı açıdan durum ekleri arasında görev aktarımları, belli bir bölge ağzında fiilin istem durumunu değiştirip değiştirmediğini belirlemede zorluklar getirir. Görev aktarımının özel durumda mı, ağzın genelinde mi ortaya çıktığını bilmeyi gerektirir. Öte yandan fiilin istem durumunu değiştirip değiştirmediğini anlayabilmek için her durum ve bağlamda tamlayıcılarla ilişkiye geçtiği haller belirlenmelidir. Ölçünlü dilde yönettiği birincil tamlayıcıyı belirtme durumuna sokan bir fiil, tarihî Türk lehçelerinde tamlayıcısını yönelme, bulunma ve ayrılma durumuna sokabilmektedir. Bu tür değişmeler, fiil-tamlayıcı ilişkilerinin kullanıcılarına ait tercihe bağlı olduğunu gösterir. Konuyla ilgili dikkat edilmesi gereken nokta, görev aktarmalarıyla fiil-tamlayıcı ilişkilerinden kaynaklı farklılaşmaları ayrı başlıklar altında değerlendirmektir”.

Gümüştam, fiillerin istem durumunda değişmeler ile ilgili olarak da şöyle söylemektedir: “Aynı fiilin yöreden yöreye, ayrı tamlayıcılara ihtiyaç duyabilmesi istem durumunun her bölgede dikkatli bir incelemeyle belirlenmesini gerekli kılmıştır. Ölçünlü dille ortak olan bir fiil, bir başka yörede sistemli şekilde yeni bir dizim içine giriyor, başka tamlayıcıyla kullanılabilirse, konu hal ekleri arasındaki görev aktarımlarıyla açıklanamaz. Bu gibi hallerde fiil istem durumunu değiştirmiştir” (Gümüştam, 2014: 419, 426, 427, 431).

Mustafa Uğurlu, fiil-tamlayıcı ilişkisi ile ilgili olarak, fiil tabanının istemi (“*Valenz*”) başlığı altında şöyle söylemektedir: “Bitimli (“*Finit*”) veya bitimsiz (“*İnfinit*”) bir dil birliğinin merkezindeki fiil tabanı, gereklilik derecesine göre anlam yönünden “boşluklar” açar. Bu boşlukların sayısı fiilden fiile değişiklik gösterir ve o dile hakim olanlar tarafından önceden bilinir. Bu boşluklar doldurulduğu ölçüde fiil anlam yönünden bütünlenir. Boşlukları dolduran dil birliği, “tamlayıcı” olarak adlandırılmaktadır. Fiil tabanının ilk boşluğu dolduran dil birliği, birinci tamlayıcı; ikincisi, ikinci tamlayıcı vd. adlandırılmaktadır. Mesela, etken bir fiil tabanının birinci tamlayıcısı, cümle içinde özne; ikincisi, nesne olarak vazife görürler. Tamlayıcılar, olmadıkları zaman fiilin anlamı eksik kalan “mecburi tamlayıcılar” ve bulunmaları halinde fiilin anlamını biraz daha belirginleştiren “ihtiyari tamlayıcılar”

olmak üzere iki kısımda incelenmektedirler. Tamlayıcılar, isim cinsinden olmak üzere tek bir kelimedenden oluşabilecekleri gibi bir kelime grubundan da oluşabilirler ve fiile, onun istediği bir halde bağlanırlar” (Uğurlu, 2001: 201).

Nuh Doğan, fiil-tamlayıcı ilişkisi ile ilgili olarak şöyle söylemektedir: “Bağlantılı Dilbilgisi (Tesnière, 1965)’nde sentatik yapıyı kuran fiildir. Tamlayıcı ya da istem (valency) ise fiilin anlamını tamamlamak için gerek duyduğu katılanların sayısını işaret eder (Evans/Green, 2006). Fiil mantıksal, sentaktik ve semantik bağımlılıkları düzenleyen cümle çekirdeğidir. Fiil cümlede bulunabilecek tamlayıcı ya da istemlerin sayısını, sentaktik biçimini ve işlevini belirler. Bu noktada Helbig/Schenkel (1991) istemi mantıksal, sentaktik ve semantik istem olarak üç düzeyde ele alır. Dolayısıyla her fiil, farklı sayı ve türde mantıksal ve sentaktik istemi yönetebilir. Zira istem kavramı geçişlilik ve yönetim düşüncesiyle ilgilidir (Lyons, 1977). Türkçede bazı fiiller tek tamlayıcıyı (yalın durum), bazıları iki tamlayıcıyı (yalın durum, belirtme), bazıları üç tamlayıcıyı (yalın durum, belirtme, yönelme), bazı fiiller ise dört tamlayıcıyı (yalın durum, belirtme, yönelme, ayrılma) yönetebilir. Ancak farklı sayı ve türde mantıksal ve sentaktik tamlayıcı alabilen fiiller, alabildiği her tamlayıcıyla kullanılmak zorunda değildir. Bununla birlikte söylenebilir ki her fiil mutlaka en az bir tamlayıcıyla birleşerek cümle kurabilir. Bazı fiiller ise en az iki tamlayıcıya gerek duyar ki bu tür fiiller geçişli olarak kabul edilir. Bu noktada tamlayıcının sentaktik biçimi ne olursa olsun bazı bilim adamları en az iki tamlayıcıya gerek duymasından ötürü belirtme hali eki alsın ya da almasın bu unsurları nesne kabul etmiştir. Deny (1941), Emre (1954), Kononov ve Sev (2004) gibi dilcilerin belirtme hali durumlu olmadığı ve eylemden etkilenmediği halde nesne olarak kabul ettiği unsurları fiil-tamlayıcı ilişkisine dayandırdığı anlaşılıyor” (Doğan, 2010: 225-230). Doğan’ın bu açıklamalarından sonra, sentaktik istem ve semantik istem kavramlarıyla ilgili bilgi vermek gerekirse; Doğan’ın akademik danışmanlığını yaptığı ve Neslihan Yılmaz’ın hazırladığı yüksek lisans tezinde bu kavramlar ile ilgili şöyle bilgi verilmektedir: “*Sentaktik istem*: fiilin açtığı mantıksal ve semantik istem boşluğunun yüzey yapıda yansımasıdır. Evrensel değildir. Her dilde farklı şekilde gerçekleşir. Sentaktik istem, mantıksal yapıdaki istem boşluklarının ve bu boşlukları dolduran semantik katılanların yüzey yapıdaki şekilsel biçimsel gerçekleştirmeleridir. Semantik istem: Fiil, çevresindeki tamlayıcıların yalnız morfo-sentaktik sınırlılıklarını değil aynı zamanda semantik sınırlılıklarını da belirler.

Cümledeki tamlayıcılar fiilin semantik istekleriyle uyum içinde olmak zorundadır. Başka bir ifadeyle bir fiilin anlamı onun mantıksal ve sentaktik tamlayıcılarının bazı semantik nitelikleri ve rolleri yüklenmesini gerekli kılar. Fiil ancak bu semantik tamamlanmayla anlam kazanabilir. Fiilin semantik tamamlanma isteği semantik istem olarak adlandırılabilir. Semantik istem, cümlenin derin yapısıyla ilgilidir, evrenseldir. Yani bütün dillerde fiillerin anlamsal rolleri aynıdır ama yüzey yapıya çıkarken sentaktik istemleri farklılık gösterir” (Yılmaz, 2016: 11-14).

Karabulut ve Arı Özdemir, Gagauz Türkçesinin ve Türkiye Türkçesinin söz dizimsel yapılarını istem temelinde karşılaştırmalı olarak analiz ettikleri çalışmalarında, istem kavramı hakkında “Dil bilgisi konularından söz dizimi ile ilgili olan istem, fiilleri kendisine bağlı olan katılanların (üyelerin) sayısına göre niteleme ve sınıflandırma olarak tanımlanabilir. İstem konusu, Türkiye Türkçesi gramerlerinde genellikle “fiil-tamlayıcı” veya “yüklem-hal eki” ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Bu çalışmalarda; genellikle “fiillerin durum ekli tamlayıcıları”, fiil-tamlayıcı ilişkisi”, “birleşim değeri” gibi kavramlar kullanılmıştır. Söz dizimsel analizlerde istem konusunu sadece “durum ekleri” temelinde değerlendirmek yeterli olmaz. Çünkü “mantıksal”, “morfolojik” ve semantik olmak üzere üç boyutu bulunan “istem”, sadece “durum ekleriyle” değil bir bütün olarak fiilin “yönetim”i ile ilgili bir konudur” demektedirler.

Karabulut ve Arı Özdemir bu açıklamalarından sonra, *isim durum ekleri* hakkında da “Türk dili grameri çalışmalarında durum ekinin çoğu zaman morfolojik temelde ele alındığını görürüz. Durum ekleri her ne kadar morfolojinin konusu olsa da aslında söz diziminin de bir konusudur. Esasında söz diziminde anlamın tam olarak ortaya konabilmesi için morfem (biçim birim) söz konusu edilmesi kadar, bu morfemlerin birbirleriyle olan ilişkileri de dikkate alınmalıdır. Gramer çalışmalarında durum eklerinin işlevi konusu, ismin yüklem (fiil) ile olan bağlantısı temelinde ele alınmıştır. Oysa bağımlı morfem (ek) de olsa; “durum ekleri”, biçim-söz dizimsel (morfo-sentaktik) bir özellik taşıdığı için her zaman çok yönlü bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. Durum eklerinin biçim-söz dizimsel olarak incelenmesi hem yabancı dil öğretiminde hem de Çağdaş Türk Lehçeleri arasında yapılacak aktarmalarda büyük kolaylık sağlar” demektedirler.

Karabulut ve Arı Özdemir, analizlerine geçmeden önce istem türlerini şöyle açıklamaktadırlar: “1-*Mantıksal İstem*: Bağlantılı dil bilgisinde cümleyi fiilin yönettiğini ve fiile çeşitli şekillerde bağlı olan eyleyenlerin (katılan) olduğu görülür. İşte fiillere bağlı olan eyleyenlerin veya başka bir ifadeyle katılanların sayı değeri fiilin mantıksal istemidir. Mantıksal istem, bir fiili doyuran ya da fiilin doyunluğa ulaşabilmesi için gerekli zihinsel bileşenlerdir. Her fiil farklı sayıda eyleyene (katılana) ihtiyaç duyar. Bu yüzden Tesniere (1965) da fiilleri eyleyensiz, bir, iki ve üç eyleyenli fiiller olarak sınıflandırmıştır. Örneğin öl- fiili tek bir eyleyene ihtiyaç duyarken, ver- fiili üç eyleyene ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden öl- fiilinin mantıksal istemi 1; ver- fiilinin mantıksal istemi ise 3’tür. *Fiilin açtığı istem boşlukları doğal olarak ana dil konuşurları tarafından zihinde hissedilir. Yani bir dili ana dil olarak konuşanlar dil bilgisel açıdan doğru cümle kurmak için fiilin açtığı istem boşluklarını zihinlerinde doğal olarak doldururlar.* 2-*Söz Dizimsel İstem*: Bir fiilin istemini belirlerken ilk önce cümlenin yüzey yapısından hareket edildiği için fiilin söz dizimsel istem düzeyiyle karşı karşıya kalınır. Söz dizimsel istem, mantıksal yapıdaki istem boşluklarının ve bu boşlukları dolduran semantik katılanların yüzey yapıdaki şekilsel gerçekleştirmeleridir. Başka bir ifadeyle söz dizimsel istem mantıksal istemin morfolojik olarak belirlenmesidir. Fiil, istem boşluğunu dolduracak olan eyleyenlerin morfolojisini de belirler. Her fiil aynı sayıda eyleyeni kabul etmediği gibi, her durum ekini almış eyleyeni de kabul etmez. Fiil, söz dizimsel düzeyde belli sayıda tamlayıcıyı belli durum ekleriyle yönetebilir. *Morfolojik istem* denilen bu durum, fiilin talep ettiği isim durum ekleridir. Bir fiilin mantıksal istemi ile söz dizimsel istemi her zaman örtüşmeyebilir. Yani, söz dizimsel yapıda bir cümle anlaşılır ve dil bilgisel olarak da doğruysa mantıksal istemin hepsini içermeyebilir. Tesnier’e göre de fiilin isteminin eyleyenle donanmış ve fiilin de böylece doymuş olması her zaman gerekemeyebilir. Bazı eyleyenler kullanılmayabilir veya boşta kalabilir. İstem gerçekleşmesini fiilin istem potansiyeli, cümlenin yapısı, sözce üreticisinin niyeti ve söyleyenin alıcının bilgisiyle ilgili varsayımları gibi iletişimsel faktörler etkiler.

(9a) Ali kalemi Ayşe’ye verdi.

(9b) Ali kalemi verdi.

(9c) Ali verdi.

Ver- fiili dilbilgisel açıdan doğru, tam anlaşılır bir cümle kurmak için mantıksal istem olarak 3 eyleyene ihtiyaç duyar. Yani ver- fiilinin mantıksal istemi 3'tür. (9a)'da fiil bu bakımdan tam olarak doymuştur. (9b)'de olduğu gibi "Ayşe'ye" eyleyeni, (9c)'de de "Ayşe'ye" ile birlikte "kalemi" eyleyeni cümleden çıkarılabilir. Fakat zorunlu istemler azaldıkça cümle dil bilgisel açıdan bozulmasa da anlamsal olarak zayıflar. 3-Semantik İstem: Fiil, mantıksal ve söz dizimsel istemin yanı sıra semantik istemi bakımından da değerlendirilebilir. Bir cümlede yer alabilecek katılanların sayısı temel *baş* olan yüklemlerce belirlenir. Başka bir deyişle bunlar, yüklem içinde kodlu olarak mevcuttur. Bir cümlede isim ya da fiil yüklem semantik yüküne bağlı olarak açılan istem boşlukları, istem taşıyıcıları tarafından doldurulur, yani cümlede yüklem tarafından öğelere bir sentaktik *durum* ya da *rol* yükleme söz konusudur. İstem teorisinde zikredilen *istem potansiyeli* ve üretimsel gramerde geçen *rol yükleme* temelde birbiri ile örtüşür. Zaten bir fiilin üye yapısı (eyleyenleri) veya mantıksal istemi ile semantik rolleri (istem) arasında tam bir birliktelik söz konusudur. Cümlede bulunan bütün üyeler semantik olarak bir rol yüklenirler.

(10) Ali Ayşe'ye kalemi verdi.

Bu cümledeki ver- fiili, üç üyeli (eyleyenli) bir fiildir. Ver- fiili, bir şeyi veren, verilen şeyi alan ve verilen şey olarak üç üyeye (eyleyene) sahiptir. İşte bu üç eyleyen semantik rollerle de ifade edilebilir. Bunlardan birincisi yani verme eylemini gerçekleştiren Ali EDEN, verilen şeyi alan Ayşe HEDEF, alınan şey olan kalem de KONU rolünü üstlenir.

Semantik eylemin belirlenmesinde yukarıda görüldüğü gibi (eden, hedef, konu vb.) semantik roller kullanılır" (Karabulut, Arı Özdemir, 2017: 91-92, 101-103).

0.5.Çağatay Türkçesinde Birleşik Fiil ve İsim Durum Ekleri

0.5.1. Çağatay Türkçesinde Birleşik Fiil

János Eckmann, Çağatay Türkçesinde birleşik fiiller ile ilgili olarak "Çağataycada, Farsçada olduğu gibi, hareketlerin büyük bir kısmı, iki unsurun yan yana getirilmesiyle ifade edilir. Bu iki unsurdan biri, genellikle Arapça ve Farsça,

nâdiren Türkçe bir isim (veya isim olarak kullanılan bir başka kelime); diğeri ise, daima Türkçe bir yardımcı fiildir. Bu yardımcı fiil, çok defa *kıl-* “*kılmak; yapmak*” bazen ve daha çok şiirde *ét-* veya *eyle-*, vs. (Farsça *kerden* “*yapmak*”)’dir” demektedir ve şöyle örnekler vermektedir: “*afv kıl-* “*affetmek*”, *çâre kıl* “*çare bulmak*”, *çâk ét-* “*yırmak*”, *pervâz eyle-* “*uçmak*” ”. Eckmann, *-a / -e, -y* zarffiili (belirsiz zarffiil) başlığı altında da çeşitli birleşik fiiller teşkil eden fiilleri şöyle sıralamaktadır: “*al-* “*almak*”, *başla-* “*başlamak*”, *bér-* “*vermek*”, *bil-* “*bilmek, muktedir olmak*”, *bol-* “*olmak, bulunmak*”, *kél-* “*gelmek*”, *kiriş-* “*girişmek*”, *kör-* “*görmek*”, *kal-* “*kalmak*”, *sal-* “*salmak*”, *tur-* (<*dur-*) “*durmak*”, *tüş-* “*düşmek; inmek*”, *yavuş-* “*yaklaşmak, yakına gelmek*”, *yaz-* “*kaçırmak, başaramamak, yanılmak*”, *yiber-* “*göndermek*” ”. Eckmann, *-p* zarffiili ile birleşik fiil teşkil edilen fiilleri de şöyle sıralamaktadır: “*bar-* “*varmak*”, *bol-* “*olmak, var olmak*”, *çık-* “*çıkılmak*”, *kel-* “*gelmek*”, *kéltür-* “*getirmek*”, *kal-* “*kalmak*”, *taşla-* “*dışlamak, dışarı atmak*”, *tur-* “*durmak*”, *yiber-* “*göndermek*”, *yürü-* “*yürümek*” ” (Eckmann, 1988: 50, 107-110, 114-116).

Türkçe fiilleri yapı bakımından inceleyen Necmettin Hacıeminoğlu, Çağatay Türkçesinde birleşik fiilleri isim + fiil ve fiil + fiil olarak iki gruba ayırmıştır. Hacıeminoğlu isim + fiil yapısındaki birleşik fiillerde “isim unsurunun genellikle Farsça veya Arapça olduğunu” söyledikten sonra bu grup için “çâk et-, pervaz eyle-, afv kıl-, cefa tart-, ah ur-, gam ye-” örneklerini vermiştir. Fiil + fiil yapısındakiler için ise “yardımcı fiil ve tasvir fiilleri ile yapılan birleşik fiiller” demiş ve bu yapı için de “Kıla al-, akara başla-, ete bil-, ayta bol-, bola kel-, kata kör-, tura kal-, köre tur-, ayrıla түş-, bola yaz-” örneklerini vermiştir. Hacıeminoğlu ayrıca Çağatay Türkçesinde “-p zarffiilinin de alıp bar- ve kaçıp bar- şeklinde birleşik fiiller oluşturduğunu” söylemiştir (Hacıeminoğlu, 2016: 309-312).

Mustafa Argunşah, Çağatay Türkçesindeki birleşik fiilleri “asıl fiil + zarffiil + yardımcı fiil ve isim + yardımcı fiil” olarak iki şekilde göstermiş, asıl fiil + zarffiil + yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiilleri de “yeterlilik, süreklilik, tezlik ve yaklaşma fiilleri diye dört alt gruba ayırmış ve bunları şöyle açıklamıştır: “Yeterlilik fiili Çağatay Türkçesinde al-, bil- ve u- fiilleriyle, süreklilik fiili tur- yardımcı fiiliyle, tezlik fiili ber- yardımcı fiiliyle, yaklaşma fiili ise yaz- yardımcı fiiliyle yapılır.” Argunşah, “isim + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiillerin aldığı yardımcı fiilleri de “ber-, bol-, et-, eyle-, kıl-, ol-” ” olarak göstermiştir (Argunşah, 2014: 183-184).

Literatürde, birleşik fiilin tanımı için genel kabul gören açıklama, isim unsuru + esas fiil/yardımcı fiil veya fiil + fiil şeklinde iki ya da daha fazla kelimenin bir araya gelip kendi anlamları dışında yeni ve tek bir anlam ifade etmesidir. Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi’nde de literatürdeki bu genel kabul gören açıklama esas alındı ve birleşik fiiller şu sınıflandırmaya tabi tutuldu:

1-(İsim) + (Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller

a-(İsim) + (Yardımcı Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller

b-(İsim) + (Asıl Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller

2-(Fiil) + (Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller

a-(Fiil-Sıfatfiil) + (Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller

b-(Fiil-Zarffiil) + (Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller

3-Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

0.5.2. Çağatay Türkçesinde İsim Durum Ekleri

János Eckmann, Çağatay Türkçesindeki isim durum ekleri sayısını dokuz olarak “yalın, ilgi, yönelme, belirtme, bulunma, ayrılma, eşitlik, vasıta ve yön hali” şeklinde göstermiş ve bu isim durum eklerini şöyle açıklamıştır: “Yalın hal ismin eksiz halidir ve belirsizlik hali diye de geçer. İlgi hali *-niñg/-niñg, nuñg/-nüñg* ekleriyle yapılır, bazen de Özbekçedeki *+ni/+ni* ekleri kullanılır. Yönelme hali *-ğal/-ge, -ka/-ke, -a/e, -na/-ne* ekleriyle yapılır. Belirtme hali *-da/-de, -ta/-te* ekleriyle yapılır. Bulunma hali *-da/-de, -ta/-te* ekleriyle ve özellikle şiirde *-nda -nde* ekleriyle yapılır. Ayrılma hali *-dın/-din, -tın/-tin* ve üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra da genellikle *-ndın/-ndin* ekleriyle yapılır. Eşitlik hali *-çal/-çe*, özellikle şiirde üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra *-nça/-nçe* ekleriyle yapılır. Vasıta hali kalıplaşmış *-n, -ın/-in/-un/-ün* ve daha az *-la/-le* ekleriyle yapılır. Yön hali *-ra/-re, -ğ/ğarı / -g/keri* ekleriyle yapılır” (Eckmann, 1988: 56-74).

Mustafa Argunşah, Çağatay Türkçesindeki isim durum ekleri sayısını dokuz olarak “yalın durum, ilgi durumu, belirtme durumu, yönelme durumu, bulunma durumu, ayrılma durumu, Vasıta (araç) durumu, eşitlik durumu, yön gösterme durumu” şeklinde göstermiş ve bunları şöyle açıklamıştır: “Yalın durum ismin eksiz halidir. İlgi durumunun Çağatay Türkçesindeki asıl eki *+nIn* ekidir, ayrıca

+nuŋ/+nuŋ, +In/+Uŋ; +nI ekleri de kullanılır. Belirtme durumu daha çok +nI eki olmak kaydıyla +n, +I ekleriyle yapılır, ayrıca eksiz de olabilir. Yönelme durumu +GA, +KA, +A, +nA ekleriyle yapılır. Bulunma durumu +dA ve +tA ekleriyle yapılır. Ayrılma durumu +DIn ekiyle ve bazen de +dAn ve +tAn ekleriyle yapılır. Eşitlik durumu +çA ekiyle yapılır ve eşitlik yanında miktar, benzerlik ve küçültme gibi anlamlar ifade eder. Vasıta (araç) durumu +n ve +IA ekleriyle ve *bile/birle* edatıyla yapılır, +IA eki “ile” edatının ekleşmiş biçimidir. Yön gösterme durumu eki de +KArI, +KArU, +rA, +rU, +Ar, +r ekleriyle yapılır. Bu eklerden +KArI ve +KArU ekleri Çağatay Türkçesinin esas yön gösterme durumu ekleridir” (Argunşah, 2014: 121-129).

Hüseyin Durgut, Çağatay Türkçesindeki isim durum ekleri ile ilgili olarak “İsimlerin söz grubu veya cümledeki diğer sözlerle olan ilişkisini göstermek amacıyla girdikleri çekime hal çekimi denir. Çağatay Türkçesinde dokuz hal çekimi vardır” demektedir ve bu dokuz hal çekimini şöyle açıklamaktadır: “1-Yalın hal: İsmi hal eki almadan kullanıldığı ve cümlede diğer unsurlara bağlı olmadığı şeklidir. Bu haldeki isim cümlede özne durumundadır. 2-İlgi hali: İsmi isme bağlar ve bu bakımdan diğer hal eklerinden ayrılır. Çağatay Türkçesinde genellikle +nIn/ +nUn ekleriyle yapılır. 3-Yükleme hali: Cümlede ismin fiilin hareketinden etkilendiği haldir. Burada isim cümlede nesnesidir ve ekli ya da eksiz olabilir. Çağatay Türkçesinde genellikle +nI eki ile, üçüncü kişi iyelik ekinden sonra da +n eki ile yapılır. 4-Yönelme hali: Çağatay Türkçesinde daha çok +GA ve +KA ekleriyle yapılır, iyelik ekli kelimelerde ise az olmakla birlikte +A eki kullanılır. 5-Bulunma hali: Çağatay Türkçesinde +DA ekiyle yapılır. Cümlede isim unsurunun bulunduğu yeri ifade eder. 6-Ayrılma hali: Çağatay Türkçesinde +DIn ekiyle yapılır. İsmi fiildeki hareketten uzaklaştığı halidir. 7-Eşitlik hali: Çağatay Türkçesinde +çA ekiyle yapılır. İsmi eşitlik, benzerlik, sınırlılık ve gibilik ifadeleri yükler. 8-Vasıta hali: Çağatay Türkçesinde daha çok *birle*, *bile* ve *bilen* edatlarıyla yapılır. +n eki nadiren kullanılır. +IA eki ise zaman ifade eden bazı kelimelerde kalıplaşmış olarak görülür. 9- Yön hali: Çağatay Türkçesinde +GArI ve +rA ekleriyle yapılır” (Durgut, 2013: 154-156).

Bazı araştırmacıların bazı isim durum ekleri üzerine yapmış oldukları değerlendirmeleri de şöyledir:

Mustafa Öner Eski Türkçedeki vasıta, eşitlik ve yön eklerinin zamanla kalıplaşması ile ilgili olarak şöyle söylemektedir: “Eski Türkçenin isim çekimi, aslında yazı dili boyunca devam edegelen hal ekleriyle yapılmaktaydı (yalın, ilgi, yaklaşma, yükleme, bulunma, ayrılma, vasıta, eşitlik ve yön halleri). Ancak yazı dili tarihimiz için başlıca değişikliklerden olarak, Yeni Türkçede (hiç değilse XIII. yüzyıldan beri) son üç halin eklerinin fonksiyonlarını kaybedip kalıplaşmaya başladığı malumdur. Vasıta, eşitlik ve yön eklerinin kalıplaşıp boşalttığı çekimler sentaktik kanaldan yapılmaya devam etmiştir:

-n > Ø >> ile (>-la/-le);

-ça/-çe > Ø >> gibi/kadar/göre;

-aru/-erü > Ø >> doğru, karşı vs.

Söz konusu bu üç halin eklerinin kalıplaşması, fakat sentaktik (edatlı) çekimin güçlenerek devam etmesi hiç de tesadüf olmamalıdır. Bu, dilde sentaktik (edatlı) çekimin, morfolojik (ekli) çekime paralel olarak, hep var olduğunu düşündürmektedir” (Öner, 1999: 3).

Yön eklerini çekim ve türetim özellikleri bakımından değerlendiren Mevlüt Erdem yön ekleri ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Eski Türkçede en yaygın yön gösterme hali +GARU ekidir ve oldukça işlektir. Eski Türkçeden sonra da yön gösterme eki, biçimsel olarak, neredeyse Eski Türkçedekine benzer biçimde, fakat daha kalıplaşmış olarak (özellikle Karahanlı Türkçesinde) devam eder. Yön eklerini zorunluluk ve söz dizimsel ilgililik açısından değerlendirdiğimizde, yön eki almış kelime her ne kadar ismi fiile bağlasa da, fiilin istediği zorunlu unsurlardan değildir. Yön ekleri özellikle Eski Türkçe döneminde, eklendikleri kelimenin anlamını değiştirmez. Bu durum günümüzdeki kalıplaşmış kelimeler için de geçerlidir. Anlamsal farklılık özelliği açısından bakıldığında yön ekleri geldikleri kelimenin anlamını etkilemezler. İlgililik açısından yön eklerine bakınca söz konusu ekler eklendikleri sözcüklerin tabanlarıyla, diğer çekim eklerinde olduğu gibi, ilgileri bulunmaz. Burada üzerinde durulması gereken en önemli husus psikolinguistik (sözlükte yer alıp almama) farklılıktır. Düzenli çekim biçimleri sözlüğe/zihin sözlüğüne doğrudan işlenir. Türetim girmiş sözcükler ise zihinsel sözlükte yer alır ve burada türetilir. Bu yüzden sözlüklerde kelimelerin türetim uğramış biçimleri yer

alırken onların çekime girmiş biçimleri yer almaz. Fakat çekim özelliğini yitirmiş eklerle yapılan biçimler işlek kullanıma sahip olmadıkları için sözlüklerde yer alırlar. Bu açıdan bakıldığında yön eklerini alan kelimelerin sözlüklerde nasıl işlendiği önem kazanır. Eski Türkçede yön ekleri canlı olarak yaşamasına rağmen yön eklerini alan *kurıgaru*, *yırıgaru*, *birigerü* gibi biçimlerle *yırıya*, *kurıdın*, *biriye* biçimleri sözlükte/dizinde madde başı olarak verilmiştir. *Angar*, *yokaru*, *taşkaru* gibi kelimeler Caferoğlu (1968) tarafından Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde madde başı olarak işlenmiştir. Bu sözcüklerin eserlerde madde başı olarak verilmelerinin nedeni bu kelime köklerinin çok farklı çekime girmemeleri olmalıdır. Benzer durum daha sonraki dönemleri içeren sözlüklerde de genellikle devam eder. Eski Anadolu Türkçesinin temel sözlüğü olan Yeni Tarama Sözlüğü'nde (Dilçin, 1983) kalıplaşmış kelimelerin dışında yön eki almış kelimeler yer almaz. Sözlükte *taşra*, *anaru*, *kançaru*, *yukaru*, *içerü* gibi biçimler yer alırken Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde nadiren yer alan *yolıra*, *depere*, *yüzire* gibi biçimler doğal olarak *yol*, *tepe* ve *yüz* kelimelerinin farklı biçimleri oldukları için sözlükte yoktur. Bu gibi biçimler az da olsa bu dönemde yön ekinin çekim özelliğini koruduğunu gösterir. Yön eklerine bütün bu özellikler açısından bakıldığında bu eklerin daha Eski Türkçe döneminden itibaren belli özellikteki kelimelerle kalıplaşmaya başladığı söylenebilir. Aynı dönemde söz konusu ekler farklı sözcük türlerine gelerek, aynı çekim eklerinde olduğu gibi, geldikleri kelimelerin farklı biçimlerini oluşturdukları görülür. Fakat bu özellik daha sonraki dönemlerde giderek zayıflamış, yön ekleri sadece belli başlı kelimelere gelerek kalıplaşmıştır. Eklerin sadece belli başlı kelimelere gelerek kalıplaşmaları onları sözlükte ayrı birer madde başı olarak değerlendirmelerini gerektirmiştir” (Erdem, 2011: 628, 629-631).

Mevlüt Erdem, Türk dillerinde belirtme ve yönelme durumu eki değişmesini *bin-*, *söv-* ve *başla-* fiilleri üzerinden değerlendirdiği makalesinde şunları söylemektedir: “Türkçede cümlenin unsurları yani fiile bağlı birimlerin hangi grametikal ilişkiyi ifade ettikleri durum ekleri sayesinde belirgin hale gelir. Fakat bazı durumlarda herhangi bir durum ekiyle işaretlenmemiş bir isim (belirtisiz nesne veya belirtme durum eksiz nesne) yüklemle olan grametikal ilişkisini belirleyen şey onun cümledeki sıralanışıdır. Durum ekleri içinde önemli işlevi olan belirtme ve yönelme durum ekinin dünya dillerindeki işlevlerine bakıldığında bunların dillerde birebir örtüşmediği görülür. Bir fiilin istediği bir isim öbeği belirtme durumu ekiyle

işaretlenirken aynı fiil başka bir dilde başka bir durum ekiyle işaretlenebilmektedir. Doğal karşılanabilecek böyle bir durum eki farklılaşması bir dilin tarihi seyri içinde de görülebilir. Örneğin Eski Türkçede bulunma ve çıkma durumu için ayrı ekler kullanılmaz. Bunun yerine bulunma-çıkma durumu bir ekle işaretlenir. Erdem, Türkçede *bin-* fiilinin aldığı unsurlardaki durum eki değişimini tarihsel olarak inceler. Eski Türkçede belirtme durum ekiyle işaretlenen bir fiil daha sonraki dönemlerde, Eski Anadolu Türkçesi, hem belirtme durum ekiyle hem de yönelme durum ekiyle işaretlenmiştir. İlerleyen dönemlerde, Modern Türkçede kullanıldığı gibi, ilgili fiil sadece yönelme durum ekiyle veya eksiz işaretlenmeye başlamıştır. Erdem yukarıdaki üç fiilin biçimbilimsel işaretlenmesini farklı diller üzerinden Modern Türkçeye karşılaştırdıktan sonra her zaman birebir örtüşme olmadığını söyler. Türkiye Türkçesinde artık yönelme durum ekini alan *bin-* fiili, Oğuz grubu dilleri de dahil olmak üzere Uygur, Kıpçak ve Sibiry Türk dillerinde genellikle hem yönelme hem de belirtme durum ekiyle işaretlenmektedir. Diğer iki fiilin sözdizimsel durumu *bin-* fiilinden farklıdır. *Söv-* fiili Oğuz grubu dilleri dışındaki Türk dillerinde belirtme durum ekini zorunlu olarak ister. Başla- fiilinin durumu da *söv-* fiili gibidir. Genellikle Oğuz grubu dışındaki Türk dillerinde fiil belirtme durum ekini alır. *Bin-*, *söv-* ve *başla-* fiillerinin anlamları, her ne kadar bazı Türk dillerinde belirtili nesne konumunda olsa da, bir şeye yönelme, hareketi birisine yapma anlamı taşır. Bu durumda hedef rolünün diğer dillerde olduğu gibi belirtme veya yönelme durum ekiyle işaretlenebileceği ortaya çıkar. Oğuz grubu Türk dillerinde hedef rolü genellikle yönelme durumuyla, diğer Türk dilleri belirtme durum ekiyle işaretlenir” (Erdem, 2015: 169-183).

Ayşe İlker, Manisa ağızlarında yükleme ve yönelme eklerinin birbiriyle değişmesi konusunu ele aldığı makalesinde şöyle söylemektedir: “Yazı dili dışında, ağız alanlarında isim hal eklerinin; işlevsel görevleriyle söylemek gerekirse fiil tamlayıcılarının, birbiriyle değiştiği görülmektedir. Böyle bir değişimde ise anlam değişikliği olmamaktadır. Yazı dilinde, çıkma/ayrılma haliyle bağlanan bir fiil, ağız alanlarında bulunma haliyle fiile bağlanabilmektedir. Yükleme ve yönelme eklerinin birbiriyle değişmesi noktasında ise, bu değişim Manisa ağızlarında, Manisa’nın bazı köylerinde ve ilçelerinde neredeyse kurallı olarak görülmektedir. “II. bölge” diye adlandırdığımız, Manisa merkeze bağlı bazı köyler, Alaşehir, Kula, Akhisar, Soma, Sarıgöl ve Saruhanlı merkez ve merkeze bağlı bazı köylerde, belli fiillerde ve hemen

hemen o yerleşim yerindeki bütün kaynak kişilerde kurallı olarak yükleme ve yönelme eki birbiriyle değişmektedir. İlker, Manisa ağızlarında yüklemenin yönelmeyle değiştiği doksana yakın ve yönelmenin yüklemeyle değiştiği altmışa yakın fiil tespit etmiştir. Yazı diline göre, yüklemenin beklendiği ama yönelmenin fiil tamlayıcısı olarak görüldüğü bazı cümleler şunlardır: *paraya getir-* < *parayı getir-*, *geline indir-* < *gelini indir-*, *bene bırak* < *beni bırak-*, *lafa duy-* < *lafı duy-*, *bene çağır-* < *beni çağır-*, *namaza kıl-* < *namazı kıl-*, *yaşıma söyle-* < *yaşımı söyle-*. Yazı diline göre, yönelmenin beklendiği ama yüklemenin fiil tamlayıcısı olarak görüldüğü bazı cümleler ise şunlardır: *hepsini yer bulun-* < *hepsine yer bulun-*, *bidonu at-* < *bidona at-*, *her tarafı git-* < *her tarafa git-*, *çuvalı koy-* < *çuvala koy-*, *beni öde-* < *bana öde-*, *seni yan-* < *sana yan-*. Yükleme ve yönelmeyi tamlayıcı olarak alıp da bunların birbiriyle değiştiği fiiller bellidir. Bunlarda bir tesadüf yoktur. Büyük bir bölümü, iş, hareket, çalışma ve etkinlik süreçlerinde yer alan fiillerdir. Bir bölümü de nutuk ve sözel süreçte, anlama/ıdrak ve düşünme sürecinde yer alan fiillerdir. Bunların çoğu, fiille bağlanırken birden çok tamlayıcı almaktadır. Yani bu fiiller, tamlayıcısı sınırlanmış fiiller değildir. Sonuç olarak söylemek gerekirse, ağız alanlarında yönelme ve yüklemenin değişmesinde, hem fiilin süreç tipi ve bu tipteki diğer fiillerle ilişkisi ve anlam yükü büyük ölçüde etkili olmakta hem de nesne ve tümleçler üzerindeki tamlayıcıların birbiri üzerine taşınması ve bazı durumlarda tek bir tamlayıcıya dönüşmesi etki etmektedir. Buna belki de derin yapıdaki ayrıntının yüzey yapıya çıkarken, kullanım pratikliği/kullanım aşınması sonucu sadeleşmesi/kısalması denebilir (İlker, 2013: 633-649).

Filiz Meltem Erdem Uçar, Çağatay Türkçesinde birleşik fiillerde sıfır biçimbirim ile ilgili olarak şöyle söylemektedir: “Çağatay Türkçesinde *isim unsuru + geçişli fiil* yapısındaki bazı birleşik fiillerde isimlerle fiiller arasındaki bağlantı + \emptyset biçimbirimli yükleme hali ile sağlanmıştır: *baş+ \emptyset alıp kaç-* “başını alıp gitmek”, *cān+ \emptyset bağışla-* “can bağışlamak”. *İsim unsuru + geçişsiz fiil* yapısındaki birleşik fiillerde isimlerle fiiller arasındaki bağlantı genel Türkçede olduğu gibi Çağatay Türkçesinde de sıfır biçimbirimle kurulur: *mübtelā+ \emptyset bol-* “tutulmak, âşık olmak”, *şād+ \emptyset bol-* “şad olmak, sevinmek” (Erdem Uçar, 2017: 91-92).

Mehmet Vefa Nalbant, +nI ilgi hali eki ile ilgili olarak makalesinin sonuç kısmında “bazı görüşler doğrultusunda ilgi hali ekiyle belirtme hali eki arasında bir köken ortaklığı olduğunu ancak bu eklerin zamanla birbirlerinden ayrıldıklarını, ilgi

hali ekinin artık cümlede isim ile isim arasında ilişki kurduğunu” söylemektedir. Nalbant bu açıklamalarından sonra da “ilgi hali ekinin hal eklerinden sayılmadığını gösteren görüşlere katıldığını” söylemiştir (Nalbant, 2018: 27).

Terminolojide yer alan isim durum ekleri ile ilgili görüşler aşağıda tablo halinde gösterildi. Böylece görüldü ki terminolojide *isim durum ekleri* sayısında görüş birliği bulunmamaktadır.

Tablo1: İsim Durum Ekleri

M.Ergin	Z. Korkmaz	A. V. Gabain	T. Banguoğlu	T.Tekin	A.Ata	K.Eraslan	L.Doğan	S.Şen
Yalın hal	Yalın durum	Belirsiz hal	Kim hali	Yalın Durum	Yalın Durum	Yalın hal	Yalın hal	Yalın Durum
İlgi hali	İlgi durumu	İlgi hali	Kimi hali	İlgi Durumu	Tamlayan Durumu	İlgi hali	İlgi hali	İlgi Durumu
Yapma hali	Yükleme Durumu	Yaklaşma hali	Kime hali	Belirli Nesne Durumu	Belirtme Durumu (Yükleme)	Yükleme hali	Yükleme hali	Yükleme Durumu
Yaklaşma hali	Yönelme durumu	Yükleme hali	Kimde hali	Verme-Bulunma Durumu	Yönelme Durumu (Verme-bulunma)	Yönelme hali	Yönelme hali	Yönelme Durumu
Bulunma hali	Bulunma durumu	Bulunma-Ayrılma hali	Kimden hali	Bulunma-Çıkma Durumu	Bulunma-Çıkma Durumu (Kalma-Ayrılma)	Bulunma-çıkma hali	Bulunma hali	Bulunma Durumu
Uzaklaşma hali	Çıkma durumu	Ayrılma hali	Kimin hali	Yönelme Durumu	Eşitlik Durumu	Çıkma hali	Ayrılma hali	Ayrılma Durumu
Vasıta hali	Vasıta durumu	Vasıta hali	Kimle hali	Eşitlik Durumu	Yön Gösterme	Eşitlik hali	Eşitlik hali	Vasıta Durumu
Eşitlik hali	Eşitlik durumu	Eşitlik hali	Kimce hali	Araç Durumu	Araç Durumu	Vasıta hali	Benzerlik hali	Eşitlik Durumu
Yön gösterme hali		Yön hali	Kimli hali	Birliktelik Durumu		Yön gösterme hali	Vasıta hali	Yön Gösterme Durumu
			Kimsiz hali				Yön Gösterme hali	
							Sınırlama hali	
G.Gülsevin	A.Buran	A.Buran-E.Alkaya	S.Eker	J.Eckmann (Çağatay Türkçesinde)	M.Argunşah (Çağatay Türkçesinde)	H.Durgut (Çağatay Türkçesinde)	G.Karaağaç	Z.Ölmez
Yalın hal	Yalın hal	Yalın hal	Yalın Durum	Yalın hal	Yalın durum	Yalın hal	Yalın hal	Yalın Durumu
İlgi (Tamlama) hali	Tamlama hali	İlgi hali	Yaklaşma Durumu	İlgi hali	İlgi durumu eki	İlgi hali	İlgi hali	Tamlayan Durumu
Yükleme hali	Belirtme hali	Yükleme hali	Bulunma Durumu	Yönelme hali	Belirtme durumu eki	Yükleme hali	Yapma hali	Belirtme Durumu
Yönelme hali	Yönelme hali	Yönelme hali	Ayrılma Durumu	Belirtme hali	Yönelme durumu eki	Yönelme hali	Yaklaşma hali	Yönelme Durumu
Bulunma hali	Bulunma hali	Bulunma hali	İlgi Durumu	Bulunma hali	Bulunma	Bulunma hali	Bulunma hali	Bulunma

					durumu eki			Durumu
Ayrılma hali	Çıkma hali	Ayrılma hali	Yükleme/Belirtme Durumu	Ayrılma hali	Ayrılma durumu eki	Ayrılma hali	Uzaklaşma hali	Ayrılma Durumu
Vasıta hali	Vasıta hali	Eşitlik hali	Eşitlik Durumu	Eşitlik	Eşitlik durumu eki	Eşitlik hali	Vasıta hali	Vasıta Durumu
Eşitlik hali	Eşitlik hali	Vasıta hali	Araç Durumu	Vâsıta hali	Araç (vasıta) durumu eki	Vasıta hali	Eşitlik hali	Eşitlik Durumu
	Yön gösterme hali			Yön hali	Yön gösterme durumu eki	Yön hali	Yön hali	Yön Gösterme
							Sebepl hali	
							Karşılaştırma hali	
							Benzerlik hali	
							Sınırlama hali	

Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi’nde tespit edilen birleşik fiiller, terminolojide yer alan görüşler doğrultusunda aşağıdaki isim durum ekleri açısından incelendi. Bazı araştırmacılar tarafından gösterilen sınırlama, karşılaştırma ve yaklaşma hali ekleri ise bu çalışmada ele alınmadı. Bazı araştırmacılar ise teg, üçün gibi edatları da hal ekleri kategorisinde değerlendirmektedir. Ancak, büyük çoğunlukla bu edatların hal eki olarak görülmemesi eğilimi vardır. Bu edatlar, hal eki olarak kabul eden araştırmacılar olduğundan, isim durum eki kategorisinde örnek olması için bu çalışmaya dahil edildi. İlgili hali ekinin de fiille ilişki kurmadığı, ismi isme bağlaması sebebiyle, tespit edilen birleşik fiiller bu ek açısından incelenmedi:

1-Yalın hal

2-Belirtme (yükleme) durumu eki

3-Yönelme Durumu Eki

4-Bulunma Durumu Eki

5-Ayrılma Durumu Eki

6-Vasıta (araç) Durumu Eki

7-Eşitlik Durumu Eki

8-Yön Gösterme Durumu Eki

9-Benzerlik Durumu Eki

10-Sebepl Durumu Eki

Bu çalışmada, *Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi*'nde birleşik fiillerin cümle içinde şu isim durum ekleri ile ilişki kurduğu görüldü:

1-Tamlayıcısız (Yalın hal)

2-Belirtme Durumu Eki

3-Yönelme Durumu Eki

4-Bulunma Durumu Eki

5-Ayrılma Durumu Eki

6-Araç (Vasıta) Durumu Eki

7-Benzetme Durumu Eki

8-Sebep Durumu Eki

0.6.Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesinin Özeti

Çin hükümdarı Rızvan Şah yoldaşlarıyla birlikte bir gün ava çıkar. Su çıkan bir kaynağın yanında bir kulan (peri) görür. Rızvan Şah kulanı yakalamak ister ancak kulan kaynağın sularına girip görünmez olur. Veziri Rızvan Şah'a, gördüğü kulanın bir cin olabileceğini söyler. Rızvan Şah vezirine, o kaynağı bir havuz haline getirmesini ve orada bir köşk yaptırmasını söyler. Vezir kaynağın üstünde çok güzel bir bina yaptırır. Rızvan Şah'ın dadısı, kulan yüzünden ülkesinin sorunlarını unutan Rızvan Şah'a, şehre dönmesini ve kendisinin bu işi çözeceğini söyler. Dadı bir zaman sonra kulanı görür ve onunla tanışır. Kulan dadıya kendisinin periler padişahının kızı olduğunu ve adının da Ruh-Afza olduğunu söyler. Kulan, kaynağın olduğu yerdeki binayı ve kendisinin neden orada sürekli olarak beklediğini dadıya sorar. Dadı önce Ruh-Afza'ya Rızvan Şah'ı tanıtır ve binanın sebebini anlatır. Ruh-Afza da, Rızvan Şah'ın gördüğü kulanın kendisi olduğunu söyler. Dadı, Rızvan Şah'ı Ruh-Afza ile görüştürür. Rızvan Şah ile Ruh-Afza birbirlerinden memnun kalırlar ve birbirlerine aşklarını itiraf ederler. Rızvan Şah ile Ruh-Afza eğlenirken, Ruh-Afza'nın babasının vezirinin kızı Maymuna gelir. Maymuna, Ruh-Afza'ya babasının öldüğünü ve amcasının oğlu olan Manu-çıhrî perinin babasının tahtına oturmak istediğini söyler. Bütün perilerin ise padişahlığa Ruh-Afza'yı istediğini söyler. Ruh-

Afza, babasının yerine geçmek için kendi şehrine gider. Bütün cinlerin büyükleri Ruh-Afza'yı babasının tahtına oturturlar. Maymuna Manu-çıhr'ın metresidir, Manu-çıhr ise Ruh-Afza'ya aşıktır. Vezirin kızı Maymuna, Rızvan Şah ile Ruh-Afza'yı eğlenirken gördüğü için Manu-çıhr'a Ruh-Afza'nın gönlünün onda olmadığını söyler. Fakat Manu-çıhr buna inanmaz. Maymuna Manu-çıhr'a bunu kanıtlamak için, Rızvan Şah'ı uykusundayken Manu-çıhr'ın olduğu yere getirir. Manu-çıhr onlara kendini göstermez, bir yere gizlenir. Maymuna, Rızvan Şaha olanları anlattırıp Manu-çıhr'ın ikna olmasını sağlar. Manu-çıhr ile Maymuna birlik olurlar ve Maymuna Rızvan Şah'ı hiç kimsenin bulamayacağı bir yere, denizin ortasında bulunan bir kuleye götürür. Dadı uyandığında Rızvan Şah'ı göremeyince şehre gider, şehirde de bulamayınca bütün halk Rızvan Şah'ı aramaya başlarlar fakat bulamazlar ve Rızvan Şah'tan umutlarını keserler. Vezirler ve büyükler toplanıp Rızvan Şah'ın yerine onun soyundan birini tahta oturturlar. Dadı Rızvan Şah'ın yasını tutmaktadır. Ruh-Afza, dadıyı ağlayıp sızlanırken görünce, bunun sebebini sorar. Dadı, Ruh-Afza'ya Rızvan Şah'ın kaybolduğunu ve ne zamandır da bulamadıklarını söyler. Ruh-Afza bunu duyunca çok üzülür. Ruh-Afza, dadıya Rızvan Şah'ı birlikte arayalım der. Ruh-Afza, dadıyı yanına alıp kendi şehrine gider. Maymuna da Ruh-Afza'nın Rızvan Şah'ı aramaya başladığını Manu-çıhr'a haber verir. Manu-çıhr endişelenir ancak Maymuna merak etmemesini, Rızvan Şah'ı hiç kimsenin bulamayacağını söyler. Maymuna, Manu-çıhr'a Ruh-Afza'yı babası sana vermişti, büyükleri bunun için Ruh-Afza'ya gönder, böylelikle biz de bu korkudan kurtuluruz der. Manu-çıhr vezirin yanına gider ve vezire, babasının Ruh-Afza'yı kendisine verdiğini ve bunu söylemek için Ruh-Afza'nın yanına gitmesini söyler. Vezir bunu kabul eder ve Ruh-Afza'nın yanına gider. Vezir, Manu-çıhr'ın sözünü söyleyince, Ruh-Afza buna öfkelenir ve Manu-çıhr'ı zindana attırır. Manu-çıhr kendisini kurtarmak için Maymuna'yı Salukıya adasındaki Badrahî adlı bir cadıya gönderir. Maymuna, cadıya olan biteni anlatıp, Manu-çıhr'ın zindanda olduğunu ve onu kurtarması gerektiğini söyler. Badrahî cadı Manu-çıhr'ı zindandan kurtarır ve onu padişah yapar. Manu-çıhr'ın padişahlığını tanınmaları konusunda da vezir ve tüm büyükleri tehdit eder. Bunun üzerine bütün büyükler korkup Manu-çıhr'ın padişahlığını kabul ederler. Badrahî cadı, Ruh-Afza'yı bayılıp kendi evine götürür ve onu orada bağlar. Manu-çıhr padişahlığa oturunca Maymuna ile evlenir. Bir gün Maymuna, Rızvan Şah'ın dadısını görür ve onu öldürmeye teşebbüs eder ancak Manu-çıhr, bu yaşlı kadından ne istiyorsun diye buna izin vermez. Maymuna dadıyı

öldürmez ancak dadıyı bir gemiye atıp denize bırakır. Rüzgar gemiyi günlerce sürükler ve Rızvan Şah'ın durduğu kulenin olduğu yere ulaştırır. Rızvan Şah kendi canından umudunu kesmiş, üzgün bir şekilde denizi seyrederken, birden denizdeki gemiyi ve içinde de bir kadının ağladığını görür, kadına seslenir. Dadı Rızvan Şah'ı görünce bayılır. Rızvan Şah da dadıyı görünce kendini denize atar ve yüzerek gemiye ulaşır. Rızvan Şah ile dadı kucaklaşırlar. Rızvan Şah dadıya, buraya nasıl geldiğini sorar. Dadı Maymuna'nın, Manu-çıhr'ın ve Badrahî cadının Ruh-Afza'yı götürdüğünü ve bütün olanları anlatınca Rızvan Şah da kendi başından geçenleri anlatır. Üç gün denizde kalırlar. Dördüncü gün bir canavar kendisini gemiye vurup gemiyi parçalar. Rızvan Şah bir tahtaya tutunur. Ancak dadı boğularak ölür. Rızvan Şah dadının ölmesine çok üzülür. Rızvan Şah Tanrı'ya yakarıp kurtulmak isteyince, sert bir rüzgar gelip Tanrı'nın emriyle Rızvan Şah'ın tutunduğu tahtayı denizin kıyısına ulaştırır. Rızvan Şah çok sevinir ve denizden çıkar. Rızvan Şah bir yola sapıp bir ulu ağacın dibine varır. Orada güzel bir yeşillik ve büyük bir kaynak suyunun aktığını görür. Yorulduğu için orada yatıp uyuya kalır. Uyanınca bir bölük atlının başında durduğunu görür. O atlıların arasında güzel bir genç görür. Rızvan Şah bu şehzadeye selam verir. Şehzade Rızvan Şah'a nereden gelip nereye gittiğini sorar. Rızvan Şah'ı bir yedek ata bindirdiler ve bir büyük şehre varırlar. Şehzade bu şehrin padişahıdır. Rızvan Şah kendi başından geçen her şeyi anlatır. Şehzade duyduklarına şaşırır. Yanındakilere Mağripli Yakup'u buraya getirin diye buyurur. Bir müddet sonra Rızvan Şah, bir ak sakallı kişinin gelmekte olduğunu görür. Yakup şehzadeye kendisini neden çağırdığını sorar. Şehzade Rızvan Şah'ı işaret eder. Yakup Rızvan Şah'a durumunu anlatır. Rızvan Şah başından geçenlerin hepsini Mağripli Yakup'a anlatır. Yakup, Rızvan Şah'ı dinleyince merak etmemesini, onu Tanrı'nın yardımıyla muradına erdireceğini söyler ve Yakup Rızvan Şah'ı kendi evine götürür. Yakup ta kendi hikayesini Rızvan Şah'a anlatır. Bir zamanlar zengin bir tüccar olduğunu, bir gün birçok tüccar ve malla denize açıldıklarını, bir ay kadar denizde kaldıklarını, geminin bir dağa çarpıp parçalandığını, bir ağaca tutunup üç gün su üstünde kaldıktan sonra bir büyük adaya çıktığını, daha önce görmediği kadar güzel yeşillik bir yere vardığını, orada bir ulu ağaç, güller ve çiçekler gördüğünü, gül bahçesinin ortasında ise bir güzel taht olduğunu, tahtın üstünde kara sakallı bir kişinin yattığını ve elinin altında bir sandıkçık olduğunu, tahtın yanında büyük bir beyaz yılanın yattığını, gizlenip onları seyrederken bir kara yılanın beyaz yılanla doğru geldiğini ve birbirleriyle vuruştuklarını, yılanlar vuruşurken kuyruklarının

kuvvetlice sandığa çarptığını ve sandığın kendi karşısına düştüğünü, sandığı alıp kaçtığını, sandığı açtığında içinde bir kitap olduğunu ve kitapta ulu Tanrı'nın bu kitabı sandığı bulana nasip ettiğini ve taht üzerinde yatan kişinin de Süleyman peygamberin veziri Asaf ibni Barahya olduğunun yazdığını ve Süleyman peygamberin yüzüğündeki ulu Tanrı'nın yüce adlarını bu kitaba yazdığının yazdığını, yine o kitapta Asaf'ın eceli yaklaşınca bu adaya geldiğinin, kitabı sandıkçıkta sakladığının ve o taht üzerinde öldüğünün, ulu Tanrı'nın kitapta yazılı olan adları nasip ettiği kimsenin bin yedi yüz isteğinin gerçekleşeceğinin, bütün canlıların o kimseye boyun eğeceğinin, bu adları okuduğu takdirde dünyadaki hiçbir cadının o kimseye zarar vermeyeceğinin, yine o kimse bu adları okuyup kendisine üflediği zaman ateşe girse yanmayacağını, suya girse batmayıp ölmeyeceğinin yazdığını, Yakup adları öğrenip kendine üflediğini, üç gün üç gece su üstünde yürüyüp dördüncü gün bu adaya vardığını ve bu şehre geldiğini, o şehzadeyi Badrahî cadının elinden kurtardığını, Badrahî cadının da bir daha hiç kimseye kötülük etmeyeceğine söz verdiğini, şehrin halkının Badrahî cadının geri gelmesinden korktuğu için kendisinden burada kalmasını istediklerini anlatır. Yakup, Badrahî cadının verdiği sözden dönmesini beklediğini, Rızvan Şah'a böyle şeyler yaptığı için onun kanını dökmeden evde oturmayacağını söyler. Yakup, ulu Tanrı'nın yüce adlarını Rızvan Şah'a öğretir ve yola çıkarlar. Salukiya adasındaki Badrah'in evine varırlar. Badrah, kendi evinin kapısında oturuyordur, Mağripli Yakup'u ve Rızvan Şah'ı görünce onlara doğru yürür. Yakup, ulu Tanrı'nın yüce adlarını okuyup Badrah'a üfleyince Badrah yıkılır ve Badrah'ın ellerini bağlar. Badrah'a Ruh-Afza'yı ne yaptığını sorar. Badrah da evde bağlı olarak tuttuğunu söyler. Rızvan Şah evin kapısını kırar, Ruh-Afza'yı dışarı çıkarır. Ruh-Afza başından ayağına kadar demirle bağlıdır. Yakup, hak teâlânın adlarını okuyup Ruh-Afza'ya üfleyince bağlar çözülür. Rızvan Şah, kendi başından geçenleri ve Mağripli Yakup'un hikayesini Ruh-Afza'ya anlatır. Badrah'ı da yanlarına alarak Sîz şehrine giderler. Ruh-Afza, Maymuna'nın Manu-çıhr ile yan yana taht üzerinde oturmakta olduğunu görür, öfkelenip üzerlerine yürür. Onlar da Ruh-Afza'ya saldırırlar. Yakup, asası ile vurup Manu-çıhr'ı öldürür. Ruh-Afza da Maymuna'yı öldürür. Ruh-Afza'nın geldiği haberi bütün cinlere ulaşır. Cinlerin büyükleri gelip Ruh-Afza'nın ayağına kapanırlar, yalvarıp özür dilerler. Yakup Badrah'ı alıp kendi şehrine götürür, büyük bir ateş yakar. Badrah'ı bağlayıp o ateşe atar ve yakıp öldürür. Rızvan Şah, Ruh-Afza ile nikah kıydırır. Dokuz ay sonra Ruh-Afza bir oğlan doğurur. Rızvan Şah, Ruh-Afza'ya kendi babasının tahtının

yabancı bir kişinin elinde olduğunu ve gidip memleketini geri almak istediğini söyler. Ruh-Afza kendi oğlunu padişahlığa oturtup, kalabalık bir askerle Çin ülkesine giderler. Çin şehrinde oturan melik, Rızvan Şah'ın geldiğini işitince, onu karşılayıp elini öper. Melik, Rızvan Şah memleketten kaybolunca, yabancının eline geçmesini diye memleketi sahiplendiğini söyler ve Rızvan Şah'a bağlılığını da gösterince, Rızvan Şah onu kendine vezir yapar. Rızvan Şah padişah olup ülkeyi adaletle yönetir. Ruh-Afza ile uzun yıllar birlikte yaşarlar. Sonunda Ruh-Afza melike ölür. Onun üzüntüsünden Rızvan Şah da bu dünyadan göçer.

Kutlu olsun. Tarih: Sekiz yüz otuz sekizde, tavşan yılı zilhicce ayının birinde (h. 1 zilhicce 838 = m. 28 Haziran 1435) Mansur Bahşı yazdı.

1. (İSİM) + (FİİL) YAPISINDAKİ BİRLEŞİK FİİLLER VE DURUM EKİLİ TAMLAYICILARI

Ahmet B. Ercilasun, bir tarafı isim bir tarafı fiil olan birleşik fiiller ile ilgili olarak “Bu tür birleşik fiillerde isim unsuru genellikle tek kelimedenden oluşmakla beraber birden fazla kelimedenden de oluştuğu sıkça görülür. Birleşik fiildeki isim unsuru sıfat veya zarf olabilirken sıfatfiiller bu görevde fazlaca kullanılırlar. Burada isim unsuru hem Türkçe hem de alıntı bir kelime olabilir. İsim çoğunlukla yalın ve çekimsiz haldedir. Fakat bazen çekimli halde olduğu ve iyelik ya da isim durum eklerini aldığı da olur” demektedir (Ercilasun, 2014: 76).

Bu grupta yer alan birleşik fiillerde, yardımcı fiil veya asıl fiil birinci unsur olan isim ya da isim grubunu fiilleştirme görevindedir. Bu başlık altında *isim+yardımcı fiil* ve *isim+asıl fiil* yapısındaki birleşik fiiller almış oldukları tamlayıcılarla birlikte gösterildi.

1.1. (İsim) + (Yardımcı Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiilleri ve Durum Ekli Tamlayıcıları

Bu başlık altında *bol-* yardımcı fiilinin isim ya da isim soylu kelimelerle birleşerek oluşturduğu birleşik fiillere yer verildi. *Bol-* yardımcı fiili fiilleştirdiği isim

unsuru olan kelime ile yer aldığı cümlede oluş bildirmiş, cümleye zaman ve hareket gibi anlamlar katmıştır.

1.1.1. İsim + bol-

İncelenen eserde, *bol-* yardımcı fiiliyle oluşan 43 birleşik fiil tespit edildi. *bol-* yardımcı fiili Kemal Eraslan'ın "Eski Uygur Türkçesi Grameri" adlı kitabında, Eski Uygurcada kullanılan asıl yardımcı fiiller başlığı altında gösterilmiştir. Eraslan bu kitabında *bol-* yardımcı fiilinin Eski Uygurcada iki tür işlevi olduğunu belirtmiş ve birinci işlevinde şu açıklamaları yapmıştır: "*bol-* yardımcı fiilinin esas görevi isim soylu kelime veya kelime gruplarıyla birleşik fiil oluşturmaktır. Birleşik fiilde asıl anlam isim unsurunun üzerindedir, *bol-* yardımcı fiili ise isim unsurunu fiilleştirir. İsim unsuru *bol-* fiilinin bir tür zarfı durumundadır" (Eraslan, 2012: 424).

Adnan R. Karabeyoğlu ise "Orhon Yazıtları'nda *Bol-* Ve *Er-* Fiilleri Üzerine" başlıklı makalesinde *bol-* fiilini yardımcı fiil olarak şöyle açıklamıştır: "İsimleri fiilleştiren yardımcı fiiller, cümlede birleşik fiile, sadece şeklen katılmamakla birlikte esas fiil olarak taşıdıkları anlamları da yüklerler. Bu çerçevede *bol-* yardımcı fiili de esas fiil olarak üzerinde taşıdığı "*ortaya çıkmak, meydana gelmek, mevcudiyet kazanmak*" anlamlarını *isim + yardımcı fiil* kalıbında isimlere yükleyerek onları fiilleştirir ve bu şekilde yardımcı fiil haliyle cümlede birleşik fiilin *öznesi durumunda olan varlığın birleşikteki adın gösterdiği varlık hüviyetiyle var olması, meydana çıkmasını bildirmek* görevini yüklenir" (Karabeyoğlu, 2007: 90).

İsim Unsuru Türkçe

İsim unsurunun Türkçe ve genellikle de tek ögeli olduğu *bol-* fiilinin bu grupta oluşturduğu birleşik fiil sayısı sekizdir.

Bir bol- : (Biriyle) iyi vakit geçirmek, birlikte olmak.

Bir bol- birleşik fiili, metinde biriyle *birlikte olmak, biriyle iyi vakit geçirmek* anlamında ve araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Birlikte olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde "Ankara'ya giderken *seninle* birlikte olmaktansa yalnız giderim daha iyi." örneğindeki gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum ekli tamlayıcı : *+bile araç (vasıta) durumu eki*

im-di barıp bir ādam-ī bil-e bir bolup turur (198)

Kayguluğ bol- : Üzülmek, kederlenmek, tasalanmak.

Kayguluğ bol- birleşik fiili, metinde *üzülmek* anlamında, ayrılma durum ekli tamlayıcı ile ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Üzülmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ahmet çok üzüldü.” örneğindeki gibi tamlayıcısız olarak, “Babası yüzünden çok üzüldü.” örneğindeki gibi de ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum ekli tamlayıcı : *tamlayıcısız*

maymūn-a-ğa habar boldı irşe kayğu-luğ bolup yığl(a)p (404)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+dIn ayrılma durumu eki*

rūh-afzā ol iv-din yığl(a)p kayğu-luğ bolup çıkt-ı (357)

rızvān ş-ā(h) dāy-a sababın-dın kaıtığ kayğu-luğ boldı (542)

Kufluğ bol- : Kutlu, hayırlı, mübarek olmak.

Kufluğ bol- birleşik fiili, metinde bir şeyin *mübarek olması* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Kutlu olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bayramınız kutlu olsun.” örneğindeki gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

kutluğ bolsun tīrīh sekiz yüz otuz sekizde tavuşkan yıl zul-hı(c)a ay-niñ av(v)alın-da mansūr bahşı biñdi (1003)

Sevünçlüğ bol- : Sevinmek.

Sevünçlüğ bol- birleşik fiili, metinde sevinmek anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Sevinmek fiili bu bağlamda, Türkiye Türkçesinde ayrılma durum ekli tamlayıcı ile değil, genellikle “Annem bu sözüme çok sevindi.” örneğindeki gibi yönelme durumu ekli tamlayıcı ile ve “Annem çok sevindi.” örneğinde olduğu gibi de tamlayıcısız olarak kullanılmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+dIn ayrılma durumu eki*

ol oğl(a)n m(e)niñ söziim-din sevünç-lüğ boldı (788)

Yarım kiçe bol- : Gece yarısı olmak.

Yarım kiçe bol- birleşik fiili, metinde *gece yarısı olmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Gece yarısı olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yine gece yarısı oldu.” örneğindeki gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

yarım kiç-e boldı irşe maymün-a kelip rızvân ş-ā(h)-nı taht üstün-din töşeki bil-e köterip hav-ā-ğa uçtı (213)

Yavuk bol- : Yaklaşmak, yakınlaşmak.

yavuk bol- birleşik fiili, metinde *yaklaşmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Yaklaşmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Saat beşe yaklaştı.” örneğindeki gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

ağşam-ğa yavuk boldı irşe Rızvân ş-ā(h) körer kim güm-beđ-niñ bir burcın-đa kar-a taş-tın bir narduvân ird-i (270)

Yok bol- : Ortadan kalkmak, kaybolmak.

Yok bol- birleşik fiili, metinde *kaybolmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Yok olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yağmur geliyor diye düşünürken havadaki bulutlar birden yok oldu.” örneğindeki gibi tamlayıcısız kullanımı devam etmektedir.

Durum ekli tamlayıcı : tamlayıcısız

ol ot bil-e tüñün t(a)k-ı ol kar(a)ñgu-luk yok boldı (825)

İsim Unsuru Alıntı

Bol- yardımcı fiilinin Türkçe kelimelerle oluşturduğu birleşik fiil sayısı sekizdi. Alıntı kelimelerle oluşturduğu birleşik fiil sayısı ise yirmi dokuzdur. Dolayısıyla *bol-* yardımcı fiili daha çok alıntı kelimelerle birleşik fiil oluşturmuştur.

Bandğa giriftār bol- : (Birine, bir şeye) Bağlanmak.

Bandğa giriftār bol- birleşik fiili, metinde birine duygusal anlamda *bağlanmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Bandğa giriftār bol-* birleşik fiilinin tamlayıcısız kullanıldığı tespit edilen örnekte +ğa durum ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Bağlanmak* fiilinin Türkiye Türkçesinde “Buraları çok özlüyorum, sanırım İstanbul’a fena bağlanmışım.” örneğinde olduğu gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

y-ā manū-çıhr men saña ayıt-madım mu kim buu bī-v(a)fā-niñ köñli sen-đe yok tur-ur tip sen inan-maş irdiñ imdi band-ğa giriftār bolduñ (409)

Bī-hüş bol- : Bayılmak.

Bī-hūş bol- birleşik fiili, metinde *bayılmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Bayılmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Kadın bayılınca korkudan ne yapacağımı şaşırđım.” örneğindeki gibi tamlayıcısız kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rızvān ş-ā(h) bī-hūş boldı (256-257)

dar-hāl rūh-afzā taht-tun yıkılıp bī-hūş boldı (466-467)

dāy-a yokar-u bakıp rızvān ş-ā(h)-nı tanıp faryād kılıp bī-hūş boldı (521)

Cinnīlardın bol- : Cinlerden olmak.

Cinnīlardın bol- birleşik fiili, metinde *cinlerden olmak* yani bir türe ait olmak anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Cinlerden olmak birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Şeytanın cinlerden olduğunu Kur’an’dan öğreniyoruz.” örneğindeki gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

meger bu siz körgen kulan cın-nī-lar-dın bol-ğay tiği (24)

Fārīg bol- : 1.Bitirmek; 2.Canını sıkmamak, rahat olmak.

Fārīg bol- birleşik fiili, metinde tespit edilen iki örneğin birinde bitirmek, diğesinde bir şeyden yana rahat olmak anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Aslında Ceval KAYA’nın 133 satır numaralı örnek için yaptığı çeviride anlamı *bitirmek* olan bu birleşik fiilin yine rahatlamak anlamında olması mümkündür. Metinde ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılan *bitirmek* fiili, Türkiye Türkçesinde, “Yemeği bitirince sokağa çıktılar.” örneğinde olduğu gibi belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmaktadır. *Rahat olmak* birleşik fiili ise, “Senin gönlün benden yana rahat olsun.” örneğindeki gibi aynı cümlede hem ayrılma hem de yönelme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+dın, +tin ayrılma durumu eki*

ta ‘ām-dın fārīg boldı-l(a)r irşe çağır iç-e başl(a)d-ı-l(a)r (133)

s(e)niñ könlüñ bu iş-tin fārīg bolsun tip (616)

Ġarķ bol- : Gömülmek.

Ġarķ bol- birleşik fiili, metinde sıvı bir şeyin içine batmak manasıyla gömülmek anlamında, tespit edilen iki örneğin birinde yönelme, diğesinde ise bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Gömülmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu altınları toprağa gömelim.” örneğindeki gibi yönelme ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile, “Dedem, öğle namazına müteakip köy mezarlığında

gömülecek.” örneğindeki gibi de bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki
rızvān ş-ā(h) bir tahta-ğa yapış-tı v(e)līkin dāy-a su-ğa ğark bolup halāk bold-ı (541)

Durum Ekli Tamlayıcı : +de bulunma durumu eki
bizl(e)r barçamız t(e)ñiz için-de ğ(a)rk bolduk (637)

Ġāyib bol- : Kaybolmak, yok olmak, gözden yitmek.

Ġāyib bol- birleşik fiili, metinde birinin ortadan kaybolması anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Kaybolmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Çocuk gözden kaybolunca herkes telaşlandı.” örneğindeki gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +tin ayrılma durumu eki
y-ā rızvān ş-ā(h) siz meml(e)ket-tin ğāyib bolduñuz irşe men meml(e)ket-ni asradım kim yat yağ-ı-nıñ iligin-ge tüş-mesün tip (988)

Gende bol- : Kokmak, bozulmak.

Gende bol- birleşik fiili, metinde bir gıda için *kokmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Kokmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu peynir kokmuş.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız
ol ötmek her-giz kem bolm-a-ğay tip yen-e ol su her-giz kem bolm-a-ğay gende bolmağay (300)

Ĥabar bol- : Haber ulaşmak, haber verilmek.

Ĥabar bol- birleşik fiili, metinde birine *haber ulaşmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Haber ulaşmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Annemlere bu haberi ulaştırın.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki
ol z(a)mān maymūn-a-ğa ĥabar bold-ı irşe kaygu-luğ bolup yıgl(a)p (404)
barç-a cın-nī-l(a)r-ğa ĥabar bold-ı kim rūh-afzā m(e)like keldi tip (954)

Halāk bol- : Hayatı sona ermek, can vermek, ölmek.

halāk bol- birleşik fiili, metinde *ölmek* anlamında ve tespit edilen iki örnekte de tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Ölmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Adam

ölünce çocukları arasında miras kavgası başladı.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

*rıẓvān ū-ā(h) bir taḥṭa-ğa yapıū-tı v(e)līkin dāy-a su-ğa ğarḳ bolup halāk
bold-ı (541)*

*yen-e her kim bu at-l(a)rını oḳup özi-ge dam kılūa eger ot-ka kirūe köymegey
eger su-ğa kirūe baṭmağay halāk bolmağay (732)*

Ḥalāū bol- : İstenmeyen, sıkıntı veren bir durumdan uzaklaşmak, kurtulmak.

Ḥalāū bol- birleşik fiili, metinde *kurtulmak* anlamında ve tespit edilen üç örnekte de ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Kurtulmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu beladan nasıl kurtuluruz.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+tın ayrılma durumu eki*

eger seni ḳ(a)bül kılūa biz ḳorḳunḳ-tın halāū bolur biz (375)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+dın ayrılma durumu eki*

*teñri ta ‘āl-ā-ğa zārī-liḳ ḳılıp ol bal-ā-dın hal(ā)s bolmak tiled-i irūe bir ḳatığ
yel kelip teñri ta ‘āl-ā-nıñ farmān-ı bil-e ol taḥṭa-nı bir z(a)mān-ḳa teñizniñ
ḳırığın-ğa yıṭkürdi (546)*

rūh-afzā band-ḳın halāū bolup badr-ā(h)-nı ol ḥāl bil-e kördi irūe (929)

Ḥarāb bol- : Bitkin, yorgun, perişan olmak.

Ḥarāb bol- birleşik fiili, metinde *bitkin düşmek, harap olmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Harap olmak* birleşik fiili, Türkiye Türkçesinde, “Onun aşkından harap oldum.” örneğinde olduğu gibi ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ka yönelme durumu eki*

açlık-ka susuzluk-ka harāb boldı (545)

Ḥayrān bol- : Şaşırmak, şaşa kalmak.

Ḥayrān bol- birleşik fiili, metinde *şaşırmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Şaşırmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Annemleri kapıda görünce çok şaşırdım.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

maymūn-a-nı körd-i t(a)ḳ-ı hayrān boldı (222)

Hıçīb içinde bol- : Utanmak, çekingenlik göstermek.

Hıçīb içinde bol- birleşik fiili, metinde *utanmak* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Utanmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Benden utanmana gerek yok.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*dın ayrılma durumu eki*

ol z(a)mān rūḥ-afzā aydı kim y-ā maymūn-a özüñ-ni m(e)niñ yārim-dın pūşıda tutmağıl taḳ-ı m(e)niñ dılbarım-dın hıçīb için-de bolm-a-ğıl tiđi irşe (149-150)

Hükmiğe farmānıda bol- : Emrinde, buyruğunda olmak.

Hükmiğe farmānıda bol- birleşik fiili, metinde birinin *emrinde olmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Emrinde olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ahmet komutanın emrinde olmanız sizin için daha iyi olur.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

y-ā vazīr sizl(e)r barç-a manū-çıhr-niñ hükmi-i-de farmān-ı-da boluñuz (479-480)

İbrat bol- : 1. Eylemin sonucu ile uyarı vermek; 2. Ders olmak.

İbrat bol- birleşik fiili, metinde birilerine *ibret olmak* anlamında, bulunma ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *İbret olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yaşadığım olay mahallede herkese ders olsun.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılarla kullanımını devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*de bulunma durumu eki*

düşmen-leri-ni andağ ’azāb-l(a)r bil-e öltüreyin kim ’alam için-de ’ibrat bolsun (354)

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ğa yönelme durumu eki*

a-y maymūn-a rūḥ-afzā-ğa andağ iş kılayın kim barç-a-ğa ’ibrat bolğay (460)

İcāzat bol- : Onay istemek, İzin istemek.

İcāzat bol- birleşik fiili, metinde birinden *izin istemek* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *İzin istemek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yarın için sizden izin istiyorum.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*dın ayrılma durumu eki*

a-y rızvān ū-ā(h) imdi sizdin icāzat bolsun (175-176)

Imīn bol- : (Tehlikeli bir ūeyden) Korunmak.

Imīn bol- birleūik fiili, metinde *korunmak* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıūtır. Korunmak fiilinin, Tūrkiye Tūrkçesinde “Bu barakayı kurtlardan korunmak iēin yaptık.” örneğinde olduėu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*dın ayrılma durumu eki*

rızvān ū-ā(h) aydı bu iv-ni anıñ üēün yasap turur-l(a)r kim her kim mun-da bolūa teñizniñ mavcın-dın imīn bolğay tip (284)

Kem bol- : Eksilmek, azalmak.

Kem bol- birleūik fiili, metinde *eksilmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıūtır. *Eksilmek* fiilinin, Tūrkiye Tūrkçesinde “Paramız biraz eksilmiş.” örneğinde olduėu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

sulaymān payğāmbar du '-ā kılmuū irē-i kim ol ötmek her-giz kem bolm-a-ğay tip

yen-e ol su her-giz kem bolm-a-ğay gende bolmağay (299-300)

Mubārek bol- : Mubarek olmak, hayırlı ve uğurlu olmak.

Mubārek bol- birleūik fiili, metinde *hayırlı olmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıūtır. *Mubarek olmak* birleūik fiilinin, Tūrkiye Tūrkçesinde “Gazamız vatana millete mubarek olsun.” örneğinde olduėu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ge yönelme durumu eki*

yakūb aydı y-ā m(e)like pād(ı)ū-ā(h)-lık sizge mubārek bolsun tip al(a)r-dın hayır-bād kolup (967)

Mucāvır bol- : (Bir yerde) Kalmak, bulunmak.

Mucāvır bol- birleūik fiili, metinde bir yerde *kalmak* anlamında ve bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıūtır. *Kalmak* fiilinin, Tūrkiye Tūrkçesinde “Sen evde kal.” örneğinde olduėu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*da bulunma durumu eki*

sabur kılıñız kim men bir neē-e vaqt munda mucāvır bolup ... (60)

Muūarraf bol- : (Bir ūey ile) müūerref olmak, ūereflemek, onurlanmak.”

Muşarraḫ bol- birleşik fiili, metinde bir şey ile *müşerref olmak*, *şereflemek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Müşerref olmak* birleşik fiili, Türkiye Türkçesinde “Allah’a ulaşmakla müşerref oldu.” örneğindeki gibi araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanılmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki
siziñ mubârek cam(â)lıñızğa muşar(r)af boldum (117-118)
yen-e kelip siziñ dîdârıñızğa muş(a)rraf bol-ğay biz (178)

Pādişāh bol- : Padişah olmak.

Pādişāh bol- birleşik fiili, metinde padişah olmak anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Padişah olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Babası öldükten sonra oğlu padişah oldu.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız
ol z(a)mān barç-a cın-nî-l(a)r yığılıp rūh-afzâ-nı aḫaşı taht-ı-ğa olḫurt-tı-l(a)r t(a)k-ı pād(i)ş-â(h) boldı (184-185)

Pāra pāra bol- : Parça parça olmak, parçalanmak.

Pāra pāra bol- birleşik fiili, metinde *parça parça olmak* anlamında ve tespit edilen iki örnekte de tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Parça parça olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Tarihi vazo düşüp parça parça olunca içi sızladı.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız
nāgā(h) kem-e bir tağ-ğa urunup pār-a pār-a bold-ı (636)
ol iki şîş-e-l(e)r yarılıp yir-ge tüşt-i tak-ı pār-a pār-a bold-ı (910-911)

Parīşān bol- : (Duygusal anlamda) perişan olmak, dağılmak.

Parīşān bol- birleşik fiili, metinde duygusal anlamda *perişan olmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Perişan olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Birini sevmek güzel ancak, sevgine karşılık bulamazsan perişan olursun.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız
şahzāda ayd-ı kim y-â Rūh-afzâ sizge ne boldı kim mubârek köñlüñüz parīşān bold-ı (146)

Paydā bol- : Çıkmak, ortaya çıkmak, belirlemek.

Paydā bol- birleşik fiili, metinde *ortaya çıkmak, belirlemek* anlamlarına gelmektedir. Bu birleşik fiil metinde iki farklı durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Bu farklı tamlayıcılar aynı birleşik fiile farklı nüanslar katmıştır. *Payda bol-* birleşik fiili *+de* eki ile kullanıldığında (*bir şeyde paydā bol-*) ortaya çıkmak eylemi yüzeyde gerçekleşmekte; *+din* eki ile kullanıldığında (*bir şeyden paydā bol-*) ise aynı eylem içerden dışa doğru gerçekleşmektedir. “Alaca karanlıkta sisin içinden birden yaşlı bir adam peyda oldu.” örneğindeki gibi Türkiye Türkçesinde de *peyda olmak* birleşik fiili aynı iki tamlayıcı ile kullanılmakta ve bu tamlayıcılar birleşik fiile aynı anlamları katmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+de bulunma durumu eki*

nāgā(h) körd-i kim ol t(e)ñiz yüzün-de bir kem-e paydā bolup rāst kelip ol gümbed-niñ tüpin-de turd-ı tağ-ı kem-e-niñ için-de bir hañun olñurup zār zār yığl(a)r ir-di (515)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+din ayrılma durumu eki*

nāgā(h) kördüm kim dary-ā için-din bir qar-a tütün bil-e ot paydā boldı (776)

Rasvā bol- : Rezil olmak.

Rasvā bol- birleşik fiili, metinde *rezil olmak* anlamında ve bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Rezil olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Arkadaşlarım içinde rezil oldum.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+de bulunma durumu eki*

h(a)lk için-de rasv-ā bolur men tip (762)

Şād bol- : Sevinmek, memnun ve mutlu olmak.

Şād bol- birleşik fiili, metinde *mutlu olmak* anlamında ve tespit edilen üç örnekte de tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Şad olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sizi gördük, gönlümüz şad oldu.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

kızniñ köñli şād boldı tağ-ı rızvān ş-ā(h)-ka āfarin kıld-ı (118-119)

ol yigit bağāyat şād bold-ı tağ-ı ayd-ı (816-817)

rūh-afzā band-dın halāş bolup badr-ā(h)-nı ol hāl bil-e kördi irşe köñli şād bold-ı (930)

Vafāt bol- : Ölmek, vefat etmek.

Vafāt bol- birleşik fiili metinde *vefat etmek, ölmek* anlamında; tamlayıcısız olarak, bulunma ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Vefat etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Amcam dün vefat etti.” örneğindeki gibi tamlayıcısız, “Dedem traktörün üzerinde kalp krizi geçirerek vefat etti.” örneğindeki gibi bulunma durum ekli tamlayıcı ile, “Adamcağız üzüntüsünden vefat etti.” örneğinde olduğu gibi ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

maymūn-a ayd-ı a-y m(e)like aṭañız vafāt boldı (157)

ḫalāyık öz pād(i)ṣ-ā(h)-zāda-ların körüp sevün-gen için pād(i)ṣ-ā(h)-ları vafāt bolğan-ğa anç-a kayğur-madı-l(a)r (861)

‘ākıbat rūḫ-afzā m(e)like vafāt boldı (998)

Üze ile ilgili olarak, János Eckmann “üzerine, üzerinde, üstüne, üstünde” anlamlarını (Eckmann, 2017: 126); Kemal Eraslan öze / üye (<üz / öz+e) “üzerinde, dolayı”, yer ifadesiyle “üzerine, üzerinde” anlamlarını (Eraslan, 2012: 275, 300); Mustafa Argunşah “üzerine, üzerinde” (Argunşah, 2014: 147) anlamlarını vermişlerdir. 717 satır numaralı örnekte birleşik fiilin +üze yönelme durumu eki mi yoksa +üze bulunma durumu eki mi aldığı tespitinde Ceval Kaya’nın çevirisi dikkate alındı.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+üze bulunma durumu eki*

ol taht üye vafāt boldı (717)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+dın ayrılma durumu eki*

men oğlan-nı aṭaşı ḫatın-ğa keltürdüm aṭaşı oğlı-nı körgeç sevüngenin-din dar-ḫāl cān taslīm kıld-ı taḫ-ı v(a)fāt boldı (859)

1.2.(İsim) + (Asıl Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller

Bir isim unsurunun asıl fiil ile birleşerek oluşturduğu birleşik fiilleri tespit ederken, isim unsuru ile asıl fiil birleşiminin tek bir kavramı karşılaması göz önünde bulunduruldu.

János Eckmann, “Çağatayca El Kitabı” adlı eserinde birleşik fiiller başlığı altında; “Çağataycada, Farsçada olduğu gibi, hareketlerin büyük bir kısmı, iki unsurun yan yana getirilmesiyle ifade edilir. Bu iki unsurdan biri, genellikle Arapça ve Farsça, bazen de Türkçe bir isim unsuru; diğeri ise, daima Türkçe bir yardımcı fiildir. Bu yardımcı fiil daha çok *kııl-* yardımcı fiili, bazen de çoğu kez şiiirde olmak

üzere *ét-* veya *eyle-* gibi yardımcı fiillerdir” demektedir (Eckmann, 1988: 50). Dolayısıyla Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi’nde de *kıl-* yardımcı fiilinin diğerlerine göre daha sık kullanıldığı görülmüştür.

1.2.1. İsim + aç-

İsim Unsuru Türkçe

Baş aç- : Baş açmak (Yas için).

Baş aç- birleşik fiili, metinde *yas için baş açmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde *baş açmak* birleşik fiili kullanılmamaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

barç-a ħal(ā)yıķnı ir ü ħaṭun-nı kördüm kim baş-ların açıp yıġl(ā)p barur irđ-i-l(e)r (753)

1.2.2. İsim+ al-

İsim Unsuru Alıntı

Memleketni al- : Ülkeyi fethetmek, idaresi altına almak.

Memleketni al- birleşik fiili, metinde *bir yeri almak, bir yeri fethetmek* anlamında kullanılmıştır. *Bir yeri almak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u alınca bir çağ kapandı.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

imđi til(e)r men kim barıp ol meml(e)ket-ni algay men (980)

1.2.3. İsim+ at-

İsim Unsuru Türkçe

Tañ at- : Şafak sökmek, gün ağarmak.

Tañ at- birleşik fiili, metinde *şafak sökmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Tan atmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yarın tan atmadan yola çıkarız.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

tañ attı irşe teñizniñ mavc-ı yand-ı (285)

1.2.4. İsim+ ay-

İsim Unsuru Türkçe

Köñlinde ay- : (Bir şeyi) içinden demek.

Köñlinde ay- birleşik fiili, metinde bir şeyi *içinden demek* anlamında ve tespit edilen üç örnekte de tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *İçinden demek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “İçimden dedim ki, bu böyle olmaz.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

köñlin-de aydı kim bu balık-l(a)r kuruşa nāçār bolğan-da bu balık-nı yigey men tip (290)

dāy-a hayrān kalıp köñlin-de aydı kim meger şahar-ğa barmış bolğay tip (309)

men ol s(a)ndük-ça-nı alıp köñlüm-de aydım kim bu s(a)nçış uruş-tın maña mundın artuğ nem-e tegmeş tip (684)

İsim Unsuru Alıntı

Hakāyat ay- : Bir olayı sözlü olarak anlatmak.

Hakāyat ay- birleşik fiili, metinde yaşanan bir olayın *hikayesini anlatmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Bu birleşik fiilin tespit edilen örnekte yönelme durum ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Hikayesini anlatmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Size bu aşkın hikayesini anlatayım.” örneğindeki gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rızvān ş-ā(h) ol körgeñ kulan-nıñ hakāyat-ı-nı ayd-ı irşe vazır ayd-ı (21)

Hamd u sanā ay-/ayt- : (Tanrı’ya) hamdüsenâ etmek, şükrandâ bulunmak.

Hamd u sanā ay-/ayt- birleşik fiili, metinde Tanrı’ya *hamdüsenâ etmek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Hamdüsenâ etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Tanrı’ya hamdüsenâlar olsun.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ğa yönelme durumu eki*

sacda kılıp t(e)ñri ta ‘āl-ā-ğa hamd u san-ā-l(a)r ayd-ı (551-552)

t(e)ñri ta āl-ā-ğa köp hamd u san-ā aytıp şükür kıldım (643)

1.2.5. İsim+ ayıt- / ayıt-

İsim Unsuru Türkçe

Yalğan ayıt- : Yalan söylemek.

Yalğan ayıt- birleşik fiili, metinde *yalan söylemek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Bu bağlamda *yalan söylemek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı bulunmamaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ni belirtme durumu eki*
manū-çıhr ayd-ı sen bu sözni yal-ğan ayıtur sen (201)

İsim Unsuru Alıntı

Hakāyat ayıt-/ayıt- : 1. Olan biteni anlatmak; 2. Yaşananları anlatmak.

Hakāyat ayıt-/ayıt- birleşik fiili, metinde olan biteni, yaşananları anlatmak anlamında, yönelme ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Hikaye anlatmak birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Şimdi bu aşkın bütün hikayesini sana anlatayım.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ğa yönelme durumu eki*
aña meniñ hakāyatım-nı ayıt-kıl (418)

barç-a hakāyat-l(a)r-<nı> aña ayıt-tı (450)

rızvān ş-ā(h) tağ-ı özi-niñ hakāyat-ı-nı dāy-a-ğa ayıt-tı (532)

imdi men tağ-ı öz hakāyatım-nı saña aytayın (615)

men tağ-ı öz hakāyatım-nı aña ayıt-tım (815)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+i belirtme durumu eki*

rızvān ş-ā(h) öz baş-ı-dın keçken-lerin tağ-ı yakūb-ı mağribī-niñ hakāyat-ı-nı ayıt-tı (933-934)

Köñliniñ rāzını ayıt- : Sırrını söylemek, açığa vurmak.

Köñliniñ rāzını ayıt- birleşik fiili, metinde *sırrını anlatmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Sırrını anlatmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Artık bütün sırrımı anlatacağım.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

*dāy-a aydı a-y melike-yi zamān v-a a-y balkīş-ı davrān eger icāzat birseniz
men t(a)k-ı öz könlüm-niñ rāzı-nı aytayın (83-84)*

1.2.6. İsim+ bar-

İsim Unsuru Türkçe

Kaṭınga bar- : Huzuruna çıkmak.

Kaṭınga bar- birleşik fiili, metinde *birinin huzuruna* veya *bulunduğu yere gitmek* anlamında, araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Huzuruna çıkmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yarın sabah valinin huzuruna çıkacağım.” örneğindeki gibi tamlayıcısız, “Öğretmenimle Milli Eğitim Müdürü’nün huzuruna çıktık.” örneğinde olduğu gibi araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

*maymūn-a hem ol z(a)mān kim rūḥ-afzā-nı iv-i-ge yītkūr-dī ḍar-ḥāl manū-
çıhr katın-ğa barıp aydı (194)*

ḍar-ḥāl maymūn-a manū-çıhr katın-ğa bardı taķı ayd-ı kim (361)

manū-çıhr kopup vazīr katın-ğa bard-ı (376)

*çīn şahrın-ḍa olṭurğan m(e)lik rızvān ş-ā(h)-niñ kelgenin işit-ti irşe uṭru çıkıp
rızvān ş-ā(h) katın-ğa barıp rızvān ş-ā(h)-niñ iligin öpüp ayd-ı (986)*

Durum Ekli Tamlayıcı : *+bile araç (vasıta) durumu eki*

kopup bir niç-e uluğ-l(a)r bil-e rūḥ-afzā katın-ğa bard-ı-l(a)r (391)

Uṭru bar- : (Bir kimseyi) karşılamak.

Uṭru bar- birleşik fiili, metinde *karşılamak* anlamında ve aynı cümlede hem araç (vasıta) hem de yönelme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Karşılamak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Askerden gelen abime davul ve zurnayla güzel bir karşılama hazırlayalım.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanılmaya devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+birle araç (vasıta) durumu eki*

+ğa yönelme durumu eki

bu şahzada an-ı körđi irşe barç-a begleri birl-e aña utru barıp (594)

1.2.7. İsim+ bil-

İsim Unsuru Türkçe

Yarağını bil- : Oluşacak şartlara göre öncesinde hazırlık yapmak.

Yarağını bil- birleşik fiili, metinde duruma göre *hazırlığını bilmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Hazırlığını bilmek* birleşik fiilinin Türkiye Türkçesinde “Düğün tarihini belirleyelim ki herkes hazırlığını bilsin.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

siz bir niç-e uluğ-l(a)r bil-e barıp m(e)niñ sözü-m-ni sözleñiz kim men t(a)k-ı öz yarakım-nı bileyin (388)

1.2.8. İsim+ bir-

İsim Unsuru Alıntı

Cavāb bir- : Cevap vermek, cevaplandırmak.

Cavāb bir- birleşik fiili, metinde *cevap vermek* anlamında ve tespit edilen her iki örnekte de yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Cevap vermek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sorularıma cevap verir misin lütfen!” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+Ø yönelme durumu eki*

ol z(a)mān rızvān ş-ā(h) kirip s(a)l(a)m kıld-ı rüh-afzā s(a)l(ā)m cavābın-ı birip (103-104)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ğa yönelme durumu eki*

her kim-đin sor-sam maña cavāb birmeş irđ-i-l(e)r (751)

Đād bir- : (Ülkeye) adalet vermek, (ülkeyi) adaletle yönetmek.

Đād bir- birleşik fiili, metinde bir yere *adalet vermek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Adalet vermek* birleşik fiili, Türkiye Türkçesinde *adaletle yönetmek* şekliyle kullanılmakta ve “Bir ülkeyi adaletle yönetmek siyaset adamlarının birinci görevidir.” örneğindeki gibi belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ge yönelme durumu eki*

il-ge ĩdıl-lık kılıp dād birür irđ-i (996)

İcāzat bir- : İzin vermek, müsaade etmek.

İcāzat bir- birleşik fiili, metinde *izin vermek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *İzin vermek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “İzin verirseniz dışarı çıkmak istiyorum.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

dāy-a aydı a-y melike-yi zamān v-a a-y balkīş-ı davrān eger icāzat birseniz men t(a)k-ı öz köñlüm-niñ rāzı-nı ayıayın (82)

İgeçisini bir- : (Evlendirmek için) kız kardeşini vermek.

İgeçisini bir- birleşik fiili, metinde evlilik için birine *kız kardeşini vermek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Bu birleşik fiilin, Türkiye Türkçesinde “Dün akşam, manavın oğlu Ahmet’e kız kardeşimi verdik.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ğa yönelme durumu eki*

şahzada öz igeçi-sini maña bird-i (877)

1.2.9. İsim+ çakıl-

İsim Unsuru Türkçe

Ot çakıl- : Şimşek çakmak.

Ot çakıl- birleşik fiili, metinde *şimşek çakmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Şimşek çakmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bakın yine şimşek çaktı.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

yam-ğur yağıp ot-l(a)r çakılıp dary-ā mavc ur-a başlad-ı (632)

1.2.10. İsim+ çık-

İsim Unsuru Türkçe

Avğa çık- : Evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi.

Avğa çık- birleşik fiili, metinde *ava çıkmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Ava çıkmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yarın hep beraber ava çikalım.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rızvān ş-ā(h) öz hakāyat-ı-nı başlap av-ğa çık-kanın tak-ı ol kulan körgecin tak-ı ol bul(a)k üştin-de sarāy koparğanın tak-ı rūh-afzā anda kelgecin barç-a-nı hakāyat kıldı irşe maymūn-a manū-çıhr-ğa aydı (235)

Kaıındın çık- : Bir yerden, bir kimsenin yanından ayrılmak.

Kaıındın çık- birleşik fiili, metinde bir kimsenin *makamundan çıkmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Makamundan çıkmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Hemen makamımdan çıkın.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

ol z(a)mān maymūn-a manū-çıhr katın-dın çıkıp köp imgek-l(e)r birl-e salukıy-a cazır-a-sın-ğa bardı (422-423)

1.2.11. İsim+ çıkar-

İsim Unsuru Alıntı

Zındāndın çıkar- : (Birini) zindandan çıkarmak, zindandan kurtarmak.

Zındāndın çıkar- birleşik fiili, metinde birini *zindandan çıkarmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Bu birleşik fiilin tespit edilen örnekte belirtme durum ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Zindandan çıkarmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Mahkumu hemen zindandan çıkarıp yanıma getirin.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

badrāhī cādū maymūn-a-ğa aydı kim bargıl manū-çıhr-niñ band-ı-nı alıp zındān-dın çıkarıp m(e)niñ katım-ğa keltür-gil tip (469)

1.2.12. İsim+ iç-

İsim Unsuru Türkçe

Ant iç- : Ant içmek, yemin etmek.

Ant iç- birleşik fiili, metinde *yemin etmek* anlamında ve tespit edilen üç örnekte de tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Ant içmek* birleşik fiili, Türkiye Türkçesinde daha çok *yemin etmek* birleşik fiiliyle karşılanmakta, ant içmek ise

genellikle namus ve şeref üzerine edilen yeminlerde kullanılmaktadır. *Ant içmek* birleşik fiili, Türkiye Türkçesinde “Namusum ve şerefim üzerine ant içerim.” örneğindeki gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

badrāhī cādū yalbarıp aydı a-y yakūb men bu yiğit-ni saña bağışl(a)dım tak-ı ant içip kavul kılayın kim hergiz yen-e bu cezîr-e-ge kelmegey men (846)

men aydım kim ant içip şart kılğul kim bu kün-din soñr-a hîç kim-irşe-ge zâhmat tegür-megey (848)

ol cādū hañun ant içip şart kıldı kim hergiz yen-e hîç kim-irşe-ge zâhmat tegür-m-e-gey (850)

1.2.13. İsim+ işit-

İsim Unsuru Türkçe

Sözün işit- : (Birinin) sözünü dikkate almak, sözüne uymak.

Sözünü işit- birleşik fiili, metinde birinin *sözüne uymak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Sözüne uymak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Onun sözüne uyup bana niye kızılıyorsun.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

imdi eger m(e)niñ sözüm-ni işitür irseñiz siz kopup şahar-ğa barıñız (58)

İsim Unsuru Alıntı

Farmânın işit- : (Birinin) emrine uymak, buyruğu altında olmak.

Farmânın işit- birleşik fiili, metinde birinin *emrine uymak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Emrine uymak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Herkes dikkatli olup, Ahmet komutanın emirlerine uysun.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

eger sizl(e)r anıñ farmânın işit-meseñiz barçañızni h(a)l(ā)k kılğay men (481)

Habarın işit- : Haberdar olmak, haber almak.

Habarın işit- birleşik fiili, metinde birinden *haberdar olmak* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Haberdar olmak* birleşik fiilinin,

Türkiye Türkçesinde “Haberleri izleyin ki gündemden haberdar olun.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*dın ayrılma durumu eki*
kim kaydın siziñ habariñizni işit-key men (115)

1.2.14. İsim+ kal-

İsim Unsuru Türkçe

Ataşıldın kal- : Babasından (miras) kalmak.

Ataşıldın kal- birleşik fiili, metinde miras bağlamında *babasından kalmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Babasından kalmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Babasından kalan bütün parayı bir ayda yemiş.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*
yen-e bu ş-a(h)zāda atası-dın kalğan barç-a hazīn-a-sı-nıñ kiliğ-lerin maña birip ayıt-tı (865-866)

Yalguz kal- : “Yalnız kalmak.”

Yalguz kal- birleşik fiili, metinde *yalnız kalmak* anlamında ve bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Yalnız kalmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Evde yalnız kalınca genellikle film izlerim.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*de bulunma durumu eki*
ol oğlan taht üstin-de yalguz kald-ı (779)

İsim Unsuru Alıntı

Hayrān kal- : 1. Şaşırmak ; 2. Beğenmek, hayran kalmak.

Hayrān kal- birleşik fiili, metinde *tamlayıcısız* ve +*ğa* durum ekli tamlayıcıyla kullanılmıştır. *Tamlayıcısız* kullanıldığında birleşik fiilin manası *şaşırmak*, +*ğa* eki ile kullanıldığında ise birine *hayran kalmak*, birini çok *beğenmek* anlamlarına gelmektedir. *Şaşırmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Neden bu kadar çok şaşırdın ki?” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız; *hayran kalmak* birleşik fiilinin ise, “Dün mahallede gördüğüm kıza hayran kaldım.” örneğinde olduğu gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

kulan-ni tapmağ-ı irşe hayrān kalıp ayđ-ı kim bu 'acab iş turur bu kul(a)n-ni men kördüm kim bu su-ğa kirđi (13)

ol z(a)mān rızvān ř-ā(h) hayrān kald-ı (141)

manū-çıhr rızvān ř-ā(h)-niñ ol husn u c(a)m(ā)lı köriip hayrān kald-ı (218-219)

đāy-a hayrān kalıp köñlin-đe ayđı kim meger şahar-ğa barmış bolğay tip (308)

ol iv-ni yen-e đāy-a-nu ol yañlıg körđi-l(e)r t(a)k-ı hayrān kald-ı-l(a)r (331)

Maymūn-a anı körüp hayrān kald-ı (440)

rızvān ř-ā(h) taq-ı đāy-a-nı körüp hayrān k(a)ld-ı (522)

andağ kim ol şahz(ā)da hayrān kald-ı (586)

ol z(a)mān rızvān ř-ā(h) bir tac(a)m(m)ul-luğ iv körđ-i kim hayrān kald-ı (611)

men hayrān kaldım (750)

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

ol kızını su için-đe körüp anıñ c(a)m(ā)l-ı-ğa hayrān kald-ı (93)

1.2.15. İsim+ kalma-

İsim Unsuru Alıntı / Türkçe

Sabrı karar-ı kalma- : (Birinden başka) düşüncesi kalmamak.

Sabrı karar-ı kalma- birleşik fiili, metinde bir kimseden başka *düşüncesi kalmamak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Düşüncesi kalmamak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Artık üniversite sınavından başka düşüncen kalmaması senin için en iyisi.” örneğindeki gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

maymūn-a ayđı y-ā şahzāda biziñ m(e)like sizđin ayrılıp keld-i irşe sizđin başq-a sabrı karār-ı kalmağ-ı (228)

1.2.16. İsim+ keç-

İsim Unsuru Alıntı

Cānıñdın keç- : (Bir şeyden) vazgeçmek.

Cānından keç- birleşik fiili, metinde bir kimsenin bir şey uğruna *canından geçmesi* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Canından geçmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Canımdan geçerim yine senden vazgeçmem.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*
meger bir bağ-baht bolğay kim öz cānın-dın keçmiş bol-ğay (348)

1.2.17. İsim+ kel-

İsim Unsuru Türkçe

Açığı kel- : Öfkelenmek.

Açığı kel- birleşik fiili, metinde *öfkelenmek* anlamında ve tespit edilen her iki örnekte de tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Öfkelenmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Babam çok öfkeleni, yanına hiç yaklaşma bence.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*
vazır yahşı ibārāt birl-e manū-çıhr-niñ sözi-ni sözleğ-i irşe rüh-afzā m(e)like-niñ açığ-ı kelip vazır-ğa açığ-land-ı (398)
rüh-afzā-niñ açığ-ı kelip al(a)r-ğa haml-a kıld-ı (949)

Özige kel- : “Ayılmak, baygınlık vb. bir durumdan kurtulmak,”

Özige kel- birleşik fiili, metinde *ayılmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Ayılmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ameliyattan yarım saat sonra ayıldı.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*
rızvān ş-ā(h) bī-hüş boldı kaçan kim özi-ge keldi irşe özi-ni bir uluğ gümbed için-de körđ-i kim tört işiki bar ird-i (257)

Sözge kel- : Dile gelmek.

Sözge kel- birleşik fiili, metinde *dile gelmek* anlamında ve araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Dile gelmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ahmet olayın heyecanıyla dile gelip bütün her şeyi anlattı.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+bile araç (vasıta) durumu eki*

ikev taht yüzün-de olturd-ı-l(a)r irşe rûh-afzâ lutf uu kerem bil-e sözge kelip ayd-ı (107-108)

Yoşaru kel- : Yükselmek, yükseğe çıkmak.

Yoşaru kel- birleşik fiili, metinde sıvı bir maddenin bir yerden *yükselmesi* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda *yükselmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Dünkü yağmurlardan sonra barajın suyu yükselmiş.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı: *tamlayıcısız*

andağ kim teñizniñ suyu yokar-u kelip su gümbed-niñ için-ge kirđ-i (280-281)

İsim Unsuru Alıntı

Rāst kel- : Dosdoğru, dümdüz gelmek.

Rāst kel- birleşik fiili, metinde *dosdoğru gelmek* anlamında ve tespit edilen her iki örnekte de tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Dosdoğru gelmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ben yolun karşısındayım, okul durağının yanındaki büfenin köşesinden sağa dön, sonra dosdoğru gel.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

nāgā(h) körđ-i kim ol t(e)ñiz yüzün-de bir kem-e paydā bolup rāst kelip ol gümbed-niñ tüpin-de turđ-ı tağ-ı kem-e-niñ için-de bir haşun olturup zār zār yığl(a)r ir-đi (515)

ol s(a)ndūk-ça yüz kar-ı çağ-lıg hav-ā-ğa çıkıp rāst kelip m(e)niñ kaşım-da tüşt-i (682)

Salāmatlıq bile kel- : Sağ salim gelmek.

Salāmatlıq bile kel- birleşik fiili, metinde *sağ salim gelmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Sağ salim gelmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Siz sağ salim gelin, başka bir şey istemem.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

imđi siz s(a)l(ā)mat-lık bil-e keldiniz irşe (990-991)

1.2.18. İsim+ kıl-

Suat Ünlü'nün hazırlamış olduğu “Çağatay Türkçesi Sözlüğü”nde *kıl-* fiili için “kılmak, etmek, yapmak” anlamları kullanılmıştır (Ünlü 2013: 620).

Ahmet B. Ercilasun, *kıl-* fiili hakkında “Geçişli ve geçişsiz fiiller yapar. Birleşik fiilin birinci unsuru, çoğunlukla tek kelimededen ibaret çekimsiz bir isimdir. Sıfatlar ve zarflar çok az kullanıldığı gibi birinci tarafı birden fazla kelimeli birleşik fiiller de çok azdır. *Ƙıl-* fiiline eklenen kelime, daha çok Türkçe asıllı olmakla beraber yabancı türde olanlara da sıkça rastlanır” demektedir (Ercilasun 2014: 82).

İncelemede *kıl-* fiili sekiz kez isim unsuru Türkçe olan kelimelerle birleşik fiil oluşturmuş, isim unsuru alıntı kelimelerle ise 58 kez birleşik fiil oluşturmuş olup geçişli fiiller teşkil etmiştir.

İsim Unsuru Türkçe

Burunđuk Ƙıl- : Yular yapmak.

Burunđuk Ƙıl- birleşik fiili, metinde *yular yapmak* ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Yular yapmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “ Ben atı getirdim ama sen daha atın yularını yapmamışsın.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

ol z(a)mān yakūb badr-ā(h)-nı tutup iki saçı-nı kisti birişi bil-e iki iligin bağl(a)d-ı yen-e bir saçı-nı burnı-nı tişip burun-duk kıld-ı (918-919)

İş Ƙıl- : İş Yapmak.

İş Ƙıl- birleşik fiili, metinde *iş yapmak* anlamında ve *tamlayıcısız*, *+da*, *+üçün* ve *+ğa* durum ekli tamlayıcılar ile kullanılmıştır. *İş yapmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu işi kim yapmış olabilir?” örneğindeki gibi tamlayıcısız, “Arkadaşlarım arasında bu işi kim yapmış olabilir?” örneğindeki gibi bulunma durum ekli tamlayıcı ile, “Senin için bu işi yaparım.” örneğindeki gibi sebep hali durum ekli tamlayıcı ile, “Sana bu işi kim yapmış olabilir?” örneğindeki gibi de yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

manū-çıhr ayd-ı kim bu iş-ni andağ kılğıl kim rûh-afzā melike bilmegey işitm-e-gey (252)

il-gün baş-sız Ƙalğan için köp kişi yavuz y(a)man iş-l(e)r Ƙıl-a başl(a)dı-l(a)r (318)

maymūn-a sar-ı bakıp ayd-ı kim bu iş-ni kim kılmış bolğay (345)

a-y maymūn-a yaman iş kıldıñ (364)

eger m(e)like bilşe kim bu iş-ni biz kılıp turur biz ne s(e)ni tirig koyğay ne meni (365)

velikin sen bir iş kılığ (369)

manū-çıhr aydı kim ne iş kılayın (370)

Durum Ekli Tamlayıcı : +*da bulunma durumu eki*

y-ā melike ādam-ī-l(a)r-da perī-l(e)r-de kim-niñ ol haddı bolğay kim bu iş-ni kılığ(a)y (347)

Durum Ekli Tamlayıcı : +*üçün sebep durumu eki*

a-y maymūn-a imdi sen m(e)niñ üçün bir iş kılmağıñ gerek (411-412)

t(e)ñri-lik üçün sen yen-e bir iş kılmağıñ gerek (869)

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ğa yönelme durumu eki*

a-y maymūn-a rūh-afzā-ğa andağ iş kılayın kim barç-a-ğa ibrat bolğay tip (459-460)

imdi ol bađ-baht-nı körgil kim siziñ teg ş-a(h)-zāda-ğa mundağ iş-l(e)r kılmış (882)

Ƙara kıl- : Karalara bürünmek, (yas için) siyah giymek.

Ƙara kıl- birleşik fiili, metinde yas için *karalara bürünmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Karalara bürünmek* birleşik fiili, Türkiye Türkçesinde genellikle “Sınıf arkadaşları kazada öldü ya, bütün sınıf karalara bürünmüş .” örneğindeki gibi tamlayıcısız olarak kullanılmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*nı belirtme durumu eki*

rızvān ş-ā(h)-niñ tiriglikin-đin tam-a ‘kist-i tağ-ı ol havuğ-hān-a-ğa barıp kül tóküp barç-a raht-larını kar-a kıldı (326)

Ƙoluđluğ kıl- : Nişanlamak.

Ƙoluđluğ kıl- birleşik fiili, metinde *nişanlamak* anlamında ve aynı cümlede hem belirtme hem de yönelme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Nişanlamak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Beni Ahmet amcanın oğluna nişanladılar.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılarla kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*nı belirtme durumu eki*

+*ğa yönelme durumu eki*

manū-çıhr-ī perī kim siziñ abakañızniñ oğlı turur t(a)đ-ı atañız sizni aña kolukluğ kılıp turur atañız tahtın-ğa oltur-mak tileyür (159)

Ƙulluğ kıl- : Bağlılık göstermek.

Ƙulluƙ ƙıl- birleşik fiili, metinde birine *bağlılık göstermek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Tespit edilen örnekte *ƙulluƙ ƙıl-* birleşik fiili, yönelme durumu ekli tamlayıcıya istemde bulunmakta, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Bağlılık göstermek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Mecbur kalıp padişaha bağlılık gösterince cezadan da kurtuldu.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

men siziñ hıdmat-kāriñiz turur men tip ƙul-luk ƙıld-ı irşe rızvān ş-ā(h) aña köp ināyat tarbiyat-l(a)r ƙılıp (992)

Tapuğ ƙıl- : Saygı göstermek.

Tapuğ ƙıl- birleşik fiili, metinde *saygı göstermek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Tespit edilen örnekte, *tapuğ ƙıl-* birleşik fiili, yönelme durumu ekli tamlayıcıya istemde bulunmakta, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Saygı göstermek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sevmesen de o adama saygı göstermek zorundasın.” örneğinde olduğu gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

ol z(a)mān v(a)zīr ol uluğ ƙişi-l(e)r birl-e m(e)like ƙatın-ğa kirdil(e)r taƙ-ı tapuğ ƙılıp turd-ı-l(a)r (395)

Toy ƙıl- : Düğün yapmak.

Toy ƙıl- birleşik fiili, metinde *düğün yapmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Düğün yapmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sen önce düğünü yap, iş konusunu bir şekilde hallederiz.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

manū-çıhr rūh-afzā-nuñ m(ā)lın mülkin tasar(r)uf ƙıld-ı irşe maymūn-a-nı toy-l(a)r ƙılıp aldı (494)

Yarağ ƙıl- : (Yolculuk için) hazırlık yapmak.

Yarağ ƙıl- birleşik fiili, metinde *hazırlık yapmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Hazırlık yapmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yarın sabah yola çıkıyorum, hazırlık yapmalıyım.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rūh-afzā barur yarağ-ı-nı ƙılıp (981)

Yatış kopuş kıl- : Sevişmek.

Yatış kopuş kıl- birleşik fiili, metinde *sevişmek* anlamında ve aynı cümlede hem araç (vasıta) hem de bulunma durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Sevişmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Onunla ilk kez burada sevişmiştik.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*bile araç (vasıta) durumu eki*
+*da bulunma durumu eki*

ol badbaht cādū ḥaṭun kelip ol yigit bil-e munda yatış kopuş kılur (804-805)

İsim Unsuru Alıntı

Āfarīn kıl- : Teşekkür etmek, beğenmek, takdir etmek.

Āfarīn kıl- birleşik fiili, metinde *teşekkür etmek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Teşekkür etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Benim için seferber olan herkese teşekkür ederim.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ka yönelme durumu eki*

rızvān ṣ-ā(h)-ka āfarīn kıld-ı (119)

Āgāh kıl- : Haberdar etmek.

Āgāh kıl- birleşik fiili, metinde *haberdar etmek* anlamında ve aynı cümlede hem ayrılma hem de belirtme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Haberdar etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bizi annenin durumundan haberdar et.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*dın ayrılma durumu eki*

+*ni belirtme durumu eki*

öz ḥālīñ-dın bizni āgā(h) kılğıl (579-580)

‘ayş kıl- : 1.Birlikte vakit geçirmek, 2.Birlikte yaşamak.

‘ayş kıl- birleşik fiili, metinde tespit edilen iki örneğin birinde biriyle birlikte *vakit geçirmek* anlamında, diğer örnekte ise biriyle kalan hayatında *birlikte yaşamak* anlamında kullanılmıştır. Bu birleşik fiil her iki örnekte de araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Vakit geçirmek* ve *birlikte yaşamak* birleşik fiillerinin, Türkiye Türkçesinde “Babamla iyi vakit geçirdik.”, “Seninle uzun yıllar birlikte yaşamak istiyorum.” örneklerinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +bile araç (vasıta) durumu eki
andın soñr-a fāriğ köñül bil-e olñurup öz ðulbarıñız bil-e 'ayş kılğay siz (174)
rūh-afzā bil-e köp yıl-l(a)r 'ayş kıld-ı (997-998)

'azīz kıl- : Aziz kılmak, yüceltmek.

'azīz kıl- birleşik fiili, metinde *yüceltmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Yüceltmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Dünya şampiyonasında aldığı altın madalya kendisini yüceltti.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

imñdi ol kim-irşe kim teñri ta 'āl-ā anı 'azīz kılıp buu biñilgen haq ta 'āl-ā-nıñ at-ları-nı aña ruzī kılşa andağ bilsün kim bu at-l(a)r-nıñ berekeñin-ñin miñ yiti yüz murād-l(a)r hāsıl bolur (719)

Band kıl- : (Birini) bir şeyle bağlayarak etkisiz hale getirmek.

Band kıl- birleşik fiili metinde *bağlamak* anlamında ve iki farklı durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Tespit edilen dört örneğin birinde belirtme durum ekli tamlayıcı ile, iki örnekte aynı cümlede hem belirtme hem de bulunma durum ekli tamlayıcı ile birlikte ve bir örnekte de bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Satır numarası 921 olan örnekte *bağlamak* fiilinin belirtme durum ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Bağlamak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Onu bir odada bağlayıp kapıyı da üstüne kilitlediler.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

manū-çıhr-nı band kılıp zındān-ğa salđ-ı-l(a)r (402)
rūh-afzāyī perī anı tuñup band kılıp zındān-ğa s(a)lıp turur (449)

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

+da bulunma durumu eki

men rūh-afzā-nı özüm bil-e iltip anda band kılur men tiđi irşe uluğ-l(a)r andın qorqup anıñ farmānın-ğa boyun süld-i-l(e)r (484)

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

+de bulunma durumu eki

badr-ā(h) rūh-afzā-nı alıp barđı taq-ı öz iv-i-de band kıldı (489)

Durum Ekli Tamlayıcı : +de bulunma durumu eki

sord-ı kim rūh-afzā m(e)likeni ne kıldıñ tip Badr-ā(h) aydı kim ol iv-niñ içinde band kılıp turur men tiđi (921)

Cādūluk kıl- : Cadı gibi davranmak, huysuzluk etmek.

Cādūluk kıl- birleşik fiili, metinde birine *cadı gibi davranmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Cadılık etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bir araya geldiniz ya, birbirinize cadılık eder durursunuz artık.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ğa yönelme durumu eki*

yen-e eger barç-a āl(a)m için-deki cādū-l(a)r aña kasd kılıp cādū-luk kılşal(a)r ol kişi bir katl- -a bu at-l(a)rını okısa al(a)r-nıñ barç-a iş-i bāṭıl bolğay (727-728)

Cahḍ kıl- : Gayret etmek.

Cahḍ kıl- birleşik fiili, metinde *gayret etmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Gayret etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Biraz daha gayret et de matematikten kalma.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

ayd-ı kim imđi cahḍ kılmaḵ kerek kim özüimizni bir kuruğ yir-ge s(a)lsaḵ tip (535)

Cāniñni ḥalāş kıl- : Canını kurtarmak.

Cāniñni ḥalāş kıl- birleşik fiili, metinde *canını kurtarmak* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Canını kurtarmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sen şimdi bittin, benim elimden canını nasıl kurtaracaksın bakalım.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*dın ayrılma durumu eki*

y-ā kişi ne üçün mundın kiṭmeş sen taḵ-ı öz c(ā)niñ-nı bu bal-ā-dın ḥ(a)lās kılmaş sen tiđi (782-783)

Ḍam kıl- : (Bir şeye) üflemek.

Ḍam kıl- birleşik fiili, metinde *üflemek* anlamında ve tespit edilen dokuz örneğin üçünde yönelme durum ekli tamlayıcı ile, diğer altı örnekte ise aynı cümlede hem belirtme hem de yönelme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Üflemek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sınavdan önce bu duayı suya üfle ve suyu iç.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ge yönelme durumu eki*

nem-e oꞗup ol ŧĩŧ-e-ge dam kılŧa ŧĩŧ-e-đin ķaynap ot ıķar ird-i (438)

*nem-e-l(e)r oꞗup ŧĩŧ-e-l(e)rge dam kılŧa bir ŧĩŧ-e-đin su ķaynap ıķar ird-i
(904)*

Durum Ekli Tamlayıcı : +ĝa yönelme durumu eki

ol ħaıun nem-e oꞗup ol ŧĩŧ-a-ĝa dam kılur irdi (831)

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki
+ge yönelme durumu eki

*yen-e her kim bu at-l(a)rnu oꞗup özi-ge dam kılŧa eger ot-ķa ķirŧe köymegey
eger su-ĝa ķirŧe baımaĝay halāk bolmaĝay (730-731)*

men ol at-l(a)r-nı oꞗup özüüm-ge dam kıldım (740)

bu at-l(a)r-nı oꞗup özüñ-ge dam kılĝıl dary-ā-ĝa ķirĝil (895)

*ol z(a)mān rızvān ŧ-ā(h) bil-e y(a)ķüb-ı maĝribī ikev ol at-l(a)r-nı oꞗup
özleri-ge dam kıld-i-l(a)r t(a)ķ-ı t(e)ñizge ķirip yel teg yügürür irdil(e)r (898)*

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki
+ķa yönelme durumu eki

t(e)ñri ta āl-ā-niñ uluĝ at-l(a)rını oꞗup badr-ā(h)-ķa dam kıldı (915)

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki
+ĝa yönelme durumu eki

ħaķ ta āl-ā-niñ at-ları-nı oꞗup aña dam kıldı (927)

Đarħost ķıl- : Rica etmek, istemek, talep etmek.

Đarħost ķıl- birleşik fiili, metinde *rica etmek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Rica etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bana kal diye çok rica etti, yoksa bu kadar geç kalmazdım.” örneğinde olduĝu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ĝa yönelme durumu eki

*barç-a ħal(ā)yık maña dar-ħost kıld-i-l(a)r irŧe men bu yir-de turdum taķ-ı
(875)*

Đu ā ķıl- : Dua etmek.

Đu ā ķıl- birleşik fiili, metinde birisi için ya da bir ŧey için *dua etmek* anlamında, tamlayıcısız ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Dua etmek* birleşik fiilinin Türkiye Türkçesinde “Ahmet dua etmeden uyumazmıŧ.”, “Bu işten sonra bana çok dua edersin artık.” örneklerinde olduĝu gibi hem tamlayıcısız hem de yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ĝa yönelme durumu eki

dāy-a ol kızğa köp du 'ā-l(a)r kılıp aydı (62)

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

*sulaymān paygāmbar du 'ā kılmuş ird-i kim ol ötmek her-giz kem bolm-a-ğay
tip yen-e ol su her-giz kem bolm-a-ğay gende bolmağay (298)*

rūh-afzā kopup yakūb-niñ ayakın-ğa tüşüp köp du 'ā-l(a)r kıld-ı (935)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ge yönelme durumu eki*

tirig cānım barıñ-a sizge du ā kılğay men (889)

Faryād kıl- : Feryat etmek, bağırarak, yüksek sesle

haykırmak.

Faryād kıl- birleşik fiili, metinde *bağırarak*, *haykırmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Feryat etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Olan olmuş artık, feryat etmenin bir anlamı yok.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

dāy-a yoğar-u bakıp rızvān ş-ā(h)-ni tanıp faryād kılıp bī-hūş boldı (520)

Fikir kıl- : (bir konu üstüne) düşünmek

Fikir kıl- birleşik fiili, metinde *düşünmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Düşünmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Her ne kadar düşünsem de işin içinden çıkamıyorum.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

*manū-çıhr aydı her neç-e fikir kılur men bu yigit-niñ hīç yazuğ-ı yoğ turur
(246)*

Ġarğ kıl- : (Bir şeyi sıvı veya yumuşak bir maddenin

içine) batırmak.

Ġarğ kıl- birleşik fiili metinde, bir şeyi sıvı bir maddenin içine *batırmak* anlamında, aynı cümlede hem belirtme hem de bulunma durum ekli tamlayıcılar ile birlikte kullanılmıştır. *Batırmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Gemiye Ege Denizi’nde batırdılar.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılarla kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+nı belirtme durumu eki*

+da bulunma durumu eki

*köp şükür-l(e)r kıldım tağ-ı aydım y-ā ilāhī eger mālım-nı dary-ā-da ġarğ
kıldıñ irşe şükür kim maña mundağ davlat rüzī kıldıñ tip (738)*

Gūşiş kıl- : Gayret etmek, uğraşılmak, çabalanmak.

Gūşiş kıl- birleşik fiili, metinde *gayret etmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Gayret etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Neden hiç gayret etmiyorsun?” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

a-y rıẓvān ū-ā(h) sen biziñ iūqımıznı ta vīzı-nı kılıp hīç gūşiş kılıp bizni tilemeū irdiñ (110)

Habar kıl- : Bir ūey hakkında bilgi vermek, haber vermek.

Habar kıl- birleşik fiili, metinde *haber vermek* anlamında ve aynı cümlede hem yönelme hem de ayrılma durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Haber vermek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Size iki saat sonra Ahmet’in durumundan haber veririm.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ge yönelme durumu eki*

+dın ayrılma durumu eki

bizge öz hālīñ-dın habar kılğıl (568-569)

Hakāyat kıl- : Bir olayı sözlü olarak anlatmak.

Hakāyat kıl- birleşik fiili, metinde *anlatmak* anlamında, tespit edilen altı örneğin beşinde belirtme ve diğer bir örnekte ise aynı cümlede hem belirtme hem de bulunma durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Anlatmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bütün olanları evde anlatacaksın.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+nI belirtme durumu eki*

ol kulan körgen-ni t(a)k-ı ol sabab-dın bu imārat-nı yasat-kan-nı barçan-ı hakāyat kıldı (88)

rıẓvān ū-ā(h) öz hakāyat-ı-nı baūlap av-ğa çık-kanın tağ-ı ol kulan körgenin tağ-ı ol bul(a)k üūtin-de sarāy koparğanın tağ-ı rūh-afzā anda kelgenin barç-a-nı hakāyat kıldı irūe maymūn-a manū-çıhr-ğa aydı (238)

dāy-a maymūn-a bil-e manū-çıhr-niñ tağ-ı badrāhī cādū kelip rūh-afzā-nı

ilūkenin tağ-ı barç-a körgenin iūit-kenin hakāyat kıldı-ı irūe rıẓvān ū-ā(h) tağ-ı

özi-niñ hakāyat-ı-nı dāy-a-ğa ayıt-tı (531)

y-ā yigit imdi öz baūın-dın kiçken-l(e)r-ni hakāyat kılğıl (578-579)

öz baūın-dın kiçken iū-l(e)rni barçasın-ı hakāyat kıldı (585)

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

+da bulunma durumu eki

*rızvān ş-ā(h) öz hāl-ı-nı av(v)al-dın āhır-ğa teg(g)inç-e yakūb-ı mağribī
kaṭın-da hakāyat kıldı (604)*

Halāk kıl- : Öldürmek.

halāk kıl- birleşik fiili, metinde *öldürmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Öldürmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Adamı dün gece öldürmüşler.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

eger sizl(e)r anıñ farmānın işit-meseñiz barçañıznu h(a)l(ā)k kılğay men (482)

yen-e badrāhı cādū kelip bizlerni barç(a)mız-nı h(a)lāk kılur (874)

badr-ā(h)-nı bağlap ol ot-ka salıp köydürüp h(a)lāk kıld-ı (970)

Halāş kıl- : Kurtarmak.

Halāş kıl- birleşik fiili, metinde *kurtarmak* anlamında ve aynı cümlede hem belirtme hem de ayrılma durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Kurtarmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Beni bu beladan kurtar, ne istersen veririm.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +i belirtme durumu eki

+tın ayrılma durumu eki

+dın ayrılma durumu eki

ol kelip meni bu darmānda-lık-tın band-dın h(a)lās kılsun (420)

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

+dın ayrılma durumu eki

barıp anı band-dın halās kılğıl (453)

*y-ā kişi ne üçün mundın kiñmeş sen tağ-ı öz c(ā)niñ-nı bu bal-ā-dın h(a)lās
kılmaş sen tiği (783)*

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

*eger sen m(e)niñ yārum-nı hal(ā)s kılup meniñ işim-ni bütker-señ tirig cānum
barınç-a sizge du 'ā kılğay men tiği (887)*

Hamla kıl- : Hücum etmek, ileri atılmak, saldırmak.

Hamla kıl- birleşik fiili, metinde birilerine saldırmak maksadıyla *hücum etmek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Hücum etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Tartışmaya başlayınca birden üzerime hücum etti.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

ol z(a)mān rūḥ-afzā-niñ açığ-ı kelip al(a)r-ğa haml-a kıld-ı (950)

Ḥarāb kıl- : “(Duygusal anlamda) perişan etmek.

Ḥarāb kıl- birleşik fiili, metinde duygusal yönden *harap etmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Harap etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Aşkın beni harap etti.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

tā biẓiñ könlümüzniñ vılāyat-ı-nı siziñ ışkıñız ḥarāb kıld-ı (114)

Ḥāsıl kıl- : Gerçekleştirmek, ortaya çıkarmak, zahir etmek.

Ḥāsıl kıl- birleşik fiili, metinde *gerçekleştirmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Gerçekleştirmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Amacını gerçekleştirdikten sonra çekti gitti.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +n belirtme durumu eki

öz murādın ḥāsıl kılğan-dın soñr-a ol oğlan-nı pār-a pār-a kılıp yir taḳ-ı barur (805)

Ḥaybat kıl- : (Birin) üzerine yürümek.

Ḥaybat kıl- birleşik fiili, metinde saldırmak maksadıyla birinin *üzerine yürümek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Üzerine yürümek* birleşik fiili, Türkiye Türkçesinde yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmamakta, genellikle “Ahmet’in üzerine yürüdü.” örneğindeki gibi tamlayıcısız olarak, “Aniden üzerime yürüdü.” örneğindeki gibi ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

ol z(a)mān men t(e)ñri ta āl-ā-niñ uluğ at-ı-nı okup ol ḥaṭun-ğa bir ḥaybat kıldım irşe ḥaḳ ta āl-ā-niñ kudrat-ı birl-e ol ḥaṭun-niñ iligin-din şīşeşi yir-ge tüşüp sınd-ı (835)

Ḥayrbād kıl- : İyi dilekte bulunmak.

Ḥayrbād kıl- birleşik fiili, metinde birine *iyi dilekte bulunmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Tespit edilen bu örnekte tamlayıcısız kullanılan *Ḥayrbād kıl-* birleşik fiilinin yönelme durumu ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde

doldurulmaktadır. *İyi dilekte bulunmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Birbirlerine iyi dileklerde bulunup vedalaştılar.” örneğinde olduğu gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

ikev kuçuş-til(a)r rızvān ş-ā(h) aydı y-ā m(e)like bizni unut-mağay siz

tip hayır-bād kılıp ayrılış-til(a)r (180-181)

‘İdullık kıl- : Adalet vermek, adaletle yönetmek.

‘İdullık kıl- birleşik fiili, metinde *adalet vermek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Adalet vermek* birleşik fiili, Türkiye Türkçesinde *adaletle yönetmek* şekliyle kullanılmakta ve “Bir ülkeyi adaletle yönetmek siyaset adamlarının birinci görevidir.” örneğindeki gibi belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ge yönelme durumu eki*

il-ge ‘İdil-lık kılıp dād birür ird-i (996)

İhtiyār kıl- : Tercih etmek, seçmek.

İhtiyār kıl- birleşik fiili, metinde *tercih etmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Tercih etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu konuda kırıncı olmaktansa, konuşmamayı tercih ederim.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanılmaya devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+n belirtme durumu eki*

manū-çıhr pād(i)ş-ā(h)-lık-ka olıurdı irşe barç-a cın-nī-l(a)r uluğ kiçig anıñ hıdmatın ihtiyār kıldı-l(a)r (492)

‘Ināyat kıl- : 1.Lütfetmek; 2.Yardım etmek.

‘Ināyat kıl- birleşik fiili, metinde tespit edilen iki örneğin birinde rica etmek anlamıyla *lütfetmek*, diğer örnekte ise *yardım etmek* anlamında; *lütfetmek* anlamında kullanıldığı örnekte tamlayıcısız olarak, yardım etmek anlamında kullanıldığı örnekte ise yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde de *lütfetmek* birleşik fiilinin, “Lütfedip adınızı söylerseniz memnun olurum.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız; *yardım etmek* birleşik fiili ise “Bu konuda bana yardım eder misin?” örneğinde olduğu gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

avval siz ‘ināyat kılıp ayıñız kim siz kim turur siz (65)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ğa yönelme durumu eki*

a-y ol kim-irşe kim t(e)ñri ta āl-ā saña 'ināyat kılıp bu kiṭib-ni saña rūzī kılğay (692-693)

'Ināyat tarbiyatlar kıl- : Lütüflar etmek, lütüfta bulunmak.

Ināyat tarbiyatlar kıl- birleşik fiili, metinde *lütüfta bulunmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Lütüfta bulunmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Öğretmenine lütüfta bulunman çok güzel bir hareketti.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ğa yönelme durumu eki*

rızvān ş-ā(h) aña köp 'ināyat tarbiyat-l(a)r kılıp (993-994)

Işārat kıl- : (Birini) işaret etmek, göstermek.

Işārat kıl- birleşik fiili, metinde *işaret etmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Işārat kıl-* birleşik fiilinin, tespit edilen örnekteki tamlayıcısız kullanımında belirtme durum ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Işaret etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Parktaki adamı işaret edince hepsi birden adama saldırdı.” örneğinde olduğu gibi belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

ol zamān ol şahz(ā)da işārat kıldı kim rızvān ş-ā(h)-nı köṭel at-ka mindür-ḍil(e)r (571)

'ıṣrat kıl- : Eğlenmek.

'ıṣrat kıl- birleşik fiili, metinde iyi vakit geçirmek manasıyla *eğlenmek* anlamında ve tespit edilen iki örneğin birinde tamlayıcısız, diğerinde ise araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Eğlenmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bugün iyi eğlendik.” örneğindeki gibi tamlayıcısız, “Akşam partide arkadaşlarla eğleneceğiz.” örneğindeki gibi de araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

men birer vaḳt-ta munda kelip bu bul(a)ḳ-niñ başın-ḍa olṭurup 'ıṣrat kılur irdim (77)

Durum Ekli Tamlayıcı : +*bile araç (vasıta) durumu eki*

anıñ bil-e 'ıṣrat kılur irḍ-i (495)

Ḳabūl kıl- : 1. (Birini) kabul etmek. 2. (Bir işi) kabul etmek. 3. Razi olmak.

Ḳabūl kıl- birleşik fiili, metinde tespit edilen 374 satır numaralı örnekte evlenmek manasıyla birini *kabul etmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile, 614 satır numaralı örnekte birinin işini *kabul etmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile, 487 satır numaralı örnekte ise razı olmak manasıyla *kabul etmek* anlamında ve aynı cümlede hem belirtme hem de yönelme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Kabul etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yapılan oylama sonucunda Ahmet’i yönetim kurulu üyeliğine kabul ettiler.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +i belirtme durumu eki

Maymūn-a ayd-ı rūḥ-afzā-nı aṭaşı saña birmiş irḍ-i imḍi sen meniñ aṭam-nı taḳ-ı bir niç-e uluḡ kişi-l(e)rni yibergil kim bu sözni rūḥ-afzā-ğa ayıt-sun-l(a)r eger seni k(a)būl kılsa biz ḳorḳunç-tın ḥalāş bolur biz (374)

Durum Ekli Tamlayıcı : +ni belirtme durumu eki

a-y pād(i)ş-ā(h)-zāda men s(e)niñ işiñ-ni öz boynum-ğa köterip kabūl kıldım (614)

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

+ḳa yönelme durumu eki

men rūḥ-afzā-nı özüm bil-e iltip anda bandḳ ḳalır men tiḍi irşe uluḡ-l(a)r andın ḳorḳup anıñ farmānın-ğa boyun sülḍ-i-l(e)r taḳ-ı manū-çıhr-nı pād(i)ş-ā(h)-lık-ḳa kabūl kıld-ı-l(a)r (487)

Ḳasḍ kıl- : (Birine) kastetmek, teşebbüs etmek, saldırmak.

Ḳasḍ kıl- birleşik fiili, metinde 497 satır numaralı örnekte bir şeye *teşebbüs etmek* anlamında, 727 satır numaralı örnekte kötülük amaçlı manayla birine *kastetmek* anlamında ve 950-951 satır numaralı örnekte birine *saldırmak* anlamında kullanılmıştır. *Ḳasḍ kıl-* birleşik fiili, tespit edilen üç örnekte de yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Kastetmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “En sonunda bunu da yaptı, hayatıma kastetti.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ke yönelme durumu eki

bir kün maymūn-a rızvān ş-ā(h)-niñ ḍāyaşı-nı körüp anı öltürmek-ke k(a)sd kıldı (497-498)

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

yen-e eger barç-a 'âl(a)m için-deki cādū-l(a)r aña kasd kılıp cādū-luk kılşa-l(a)r ol kişi bir kaṭl-a bu at-l(a)rnu oḳısa al(a)r-niñ barç-a iş-i bāṭıl bolğay
(727)

al(a)r t(a)ḳ-ı aña kasd kıld-ı-l(a)r (950-951)

Ḳavl u ḳarār ḳıl- : Anlaşma yapmak.

Ḳavl u ḳarār ḳıl- birleşik fiili, metinde *anlaşma yapmak* anlamında ve araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Anlaşma yapmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Fenerbahçe, Arjantinli futbolcuyla anlaşma yapmış.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +bile araç (vasıta) durumu eki

yen-e m(e)niñ aṭam bu şahar-niñ ḥalk-ı bil-e ḳavl u ḳarār kılıp turur-l(a)r kim navbat bil-e her ay-da bir oğlan-nı bu badbaḥt cādū-ğa birgey-l(e)r tip (808)

Ḳavul ḳıl- : Söz vermek.

Ḳavul ḳıl- birleşik fiili, metinde *söz vermek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Söz vermek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Söz veriyorum, bir daha seni bırakmayacağım.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

badrāhī cādū yalbarıp aydı a-y yakūb men bu yigit-ni saña bağışl(a)dım taḳ-ı ant içip ḳavul ḳılayın kim hergiz yen-e bu cezīr-e-ge kelmegey men (846)

Ḳurbān ḳıl- : Kurban etmek.

Ḳurbān ḳıl- birleşik fiili, metinde *kurban etmek* anlamında ve aynı cümlede hem belirtme hem de yönelme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Kurban etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Seni, canını sana kurban edecek kadar sever o.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

+ğa yönelme durumu eki

andın soñr-a men cānım-nı saña ḳurbān ḳıl-a-yın (421)

Malāmat ḳıl- : Kızmak.

Malāmat ḳıl- birleşik fiili, metinde kendine *kızmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Kızmak* fiili, bu bağlamda Türkiye Türkçesinde ise “Kendine neden bu kadar çok kızılıyorsun, bu olayda senin bir suçun yok.” örneğindeki gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ni belirtme durumu eki

ḍāy-a <u>yğanıp rızvān ş-ā(h)-nı körmed-i irşe özi-ni köp m(a)lāmat kıldı kim men andağ uyumuş men kim rızvān ş-ā(h) uyğan-muş t(a)k-ı koptuş men uyğan-mamış men (304)

Mekir kıl- : Hile yapmak, aldatmak.

Mekir kıl- birleşik fiili, metinde *hile yapmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Hile yapmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bana hile mi yaptın sen!” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ge yönelme durumu eki

biz bilmedük kim manū-çıhr bil-e maymūn-a sizge ne mekir-l(e)r kıldı-l(a)r (959)

Muvāfikat kıl- : Kabul etmek.

Muvāfikat kıl- birleşik fiili, metinde bir şeyi *Kabul etmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Tamlayıcısız kullanıldığı tespit edilen örnekte bu birleşik fiil, belirtme durum ekli tamlayıcıya istemde bulunmakta, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Kabul etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bence bu anlaşmayı kabul edelim.” örneğinde olduğu gibi belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

kız aydı siz ilig uzañıñız kim biz t(a)k-ı muvāfikat kıl(a)l-ı tip (123)

Pādīşāhlık kıl- : Padişahlık yapmak.

Pādīşāhlık kıl- birleşik fiili, metinde *padişahlık yapmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Padişahlık yapmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Kanuni Sultan Süleyman, kırk altı yıl padişahlık yapmıştır.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

rızvān ş-ā(h) nikā(h) kılturnp rūh-afzā-nı ald-ı t(a)k-ı pād(i)ş-ā(h)-lık kılur ird-i-l(e)r (972)

rızvān ş-ā(h) aña köp ināyat tarbiyat-l(a)r kılıp anı özi-ge vazır kıld-ı t(a)k-ı

özi taht üze olturnp pād(i)ş-ā(h)-lık kılıp (995)

Pāra Pāra kıl- : Parça parça etmek.

Pāra Pāra kıl- birleşik fiili, metinde *parça parça etmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Parça parça etmek* birleşik fiilinin,

Türkiye Türkçesinde “Tavukları parça parça edip fırına sürdü.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nI belirtme durumu eki

törtünçi kün bir uluğ ne-heng kelip özi-ni ol kem-e-ge urd-ı tağ-ı kem-e-ni p̄ār-a p̄ār-a kıld-ı (539)

ol badbaht cādū haṭun kelip ol yigit bil-e munda yaṭış kopuṣ kılur tağ-ı öz murādın hāsıl kılğan-ḡın soñr-a ol oğlan-nı p̄ār-a p̄ār-a kılıp yir tağ-ı barur (806)

Rahım kıl- : Acımak, merhamet etmek.

Rahım kıl- birleşik fiili, metinde *acımak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Acımak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Allah’ım bu kuluna acı!” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ge yönelme durumu eki

ol yigit bağayat şād bold-ı tağ-ı ayd-ı a-y ‘azīz m(e)niñ iligim s(e)niñ iṭekiñ sen m(e)niñ yigit-likim-ge rahım kılğıl (819)

Rūzī kıl- : Nasip etmek.

Rūzī kıl- birleşik fiili, metinde *nasip etmek* anlamında ve aynı cümlede hem belirtme hem de yönelme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Nasip etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Allah’ım oğluma öğretmen olmayı nasip ettiğin için sana şükürler olsun.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nI belirtme durumu eki

+ğa yönelme durumu eki

a-y ol kim-irşe kim t(e)ñri ta ‘āl-ā saña ināyat kılıp bu kiṭib-ni saña rūzī kılğay (693)

imḡi ol kim-irşe kim teñri ta ‘āl-ā anı ‘azīz kılıp buu biṭilgen hağ ta ‘āl-ā-niñ at-ları-nı aña rūzī kılṣa andağ bilsün kim bu at-l(a)r-niñ berekeṭin-ḡin miñ yiti yüz murād-l(a)r hāsıl bolur (720-721)

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

+Ø eksiz belirtme durumu eki

y-ā ilāhī eger mālum-nı ḡary-ā-ḡa ḡarğ kıldıñ irşe şükür kim maña mundağ ḡavlat rūzī kıldıñ tip (739)

Sabur kıl- : Sabretmek, beklemek.

Sabur kı-l- birleşik fiili, metinde *sabretmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Sabretmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Biraz daha sabret oğlum, sınava ne kaldı ki.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

sabur kı-l-ñız kim men bir neç-e vaqt munda mucāvır bolup (59)

dāy-a bil-e ikev bir z(a)man sabur kı-l-d-ı-l(a)r (94-95)

Sacda kı-l- : Secde etmek.

Sacda kı-l- birleşik fiili, metinde *secde etmek* anlamında ve tespit edilen iki örneğin birinde yönelme durum ekli tamlayıcı ile, diğerinde ise tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Tamlayıcısız olarak kullanıldığı örnekte *sacda kı-l-* birleşik fiilinin, yönelme durumu ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Secde etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Dün gece Rabbime secde edip, bol bol dua ettim.” örneğinde olduğu gibi yönelme ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ğa yönelme durumu eki*

rızvān ş-ā(h) taq-ı özi-niñ hakāyat-ı-nı dāy-a-ğa ayıt-tı taq-ı yıgl(a)p t(e)ñri ta āl-ā-ğa sacda kı-l-d-ı (534)

yaqub-ı mağribī aytur men ol kiṭb-ni oqup ol at-l(a)rnu öğren-đim irşe teñri { ' } ta āl-ā-ğa sacda kı-lıp yüziim-ni yir-ge sürüp (735)

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rızvān ş-ā(h) sevünüp t(e)ñizdin çıkt-ı taq-ı sacda kı-lıp t(e)ñri ta āl-ā-ğa hamd u san-ā-l(a)r ayd-ı (551)

Salām kı-l- : Selam vermek.

Salām kı-l- birleşik fiili, metinde *selam vermek* anlamında, yönelme durum ekli tamlayıcı ile ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Tamlayıcısız olarak kullanıldığı iki örnekte de *salām kı-l-* birleşik fiili, yönelme durum ekli tamlayıcıya istemde bulunmakta, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Selam vermek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Herkes selam verip yerine oturdu.” örneğinde olduğu gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

ol z(a)mān rızvān ş-ā(h) kirip s(a)l(ā)m kı-l-d-ı (103)

*manū-çıhr kopup vazır kaṭın-ğa bard-ı t(a)k-ı s(a)l(ā)m kıld-ı irşe vazır kopup
manū-çıhr-nı öz yirin-ge olṭurṭup aydı (377)*

Durum Ekli Tamlayıcı : +ka yönelme durumu eki

maymūn-a rızvān ṣ-ā(h)-ka s(a)l(ā)m kıld-ı (224)

Durum Ekli Tamlayıcı : +ga yönelme durumu eki

āḳibat nāçār bolup barıp aña sal(ā)m kıld-ı (441)

rızvān ṣ-ā(h) kopup ol ṣahz(ā)da-ğa s(a)lām kıld-ı (566)

Sıfatını kıl- : (Birini) tanıtmak.

Sıfatını kıl- birleşik fiili, metinde birini *tanıtmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Tanıtmak* fiili, bu bağlamda Türkiye Türkçesinde “Önce kendini tanıttı.” örneğinde olduğu gibi belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

dāy-a av(v)al rızvān ṣ-ā(h)-niñ sıfat-ı-nı kıld-ı (86)

Şart kıl- : Söz vermek.

Şart kıl- birleşik fiili, metinde *söz vermek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Söz vermek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Söz ver, bir daha derslerini aksatmayacaksın.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

*men aydım kim ant içip şart kılğul kim bu kün-din soñr-a hıç kim-irşe-ge
zaḥmat tegür-megey sen tip (848)*

*ol cādū ḥaṭun ant içip şart kıldı kim hergiz yen-e hıç kim-irşe-ge zaḥmat
tegürm-e-gey tip (851)*

Şükür kıl- : Şükretmek.

Şükür kıl- birleşik fiili, metinde *şükretmek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Şükretmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu iş olmasa bile, ben Allah’ıma yine de şükrederim.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ga yönelme durumu eki

rızvān ṣ-ā(h) anı körüp t(e)ñri ta āl-ā-ğa şükür-l(e)r kıldı (301)

t(e)ñri ta āl-ā-ğa köp ḥamd u san-ā ayṭip şükür kıldım (644)

*yaḳub-ı mağribī ayṭur men ol kiṭib-ni oḳup ol at-l(a)rnu öğren-dim irşe teñri
{ } ta āl-ā-ğa sacda kılıp yüzüm-ni yir-ge sürṭüp köp şükür-l(e)r kıldım (736)*

Tafahhuş kıl- : (Birini veya bir şeyi) araştırmak.

Tafahhuş kıl- birleşik fiili, metinde *araştırmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Araştırmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu işi araştırın.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ni belirtme durumu eki

dar-hāl maymūn-a manū-çıhr kaṭın-ğa bardı taḳı ayd-ı kim m(e)like rızvān ş-ā(h)-niñ işini tafa-h(h)us kılıp anı tiley turur (363)

Tafarruc kıl- : (Birini, bir şeyi) seyretmek, (birine, bir şeye bakmak).

Tafarruc kıl- birleşik fiili, metinde 670 satır numaralı örnekte *bakmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile, 677 satır numaralı örnekte ise *seyretmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Bakmak* fiilinin Türkiye Türkçesinde “Akşamki maça bakacak mısınız?” örneğindeki gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile, *seyretmek* birleşik fiilinin de “Parktaki çocukları seyrediyordu.” örneğinde olduğu gibi belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğA yönelme durumu eki

men ol gül yığaç-ları-niñ arasın-đa yaşunup ol acdah-ā-ğa t(a)k-ı ol taht üze yaṭkan kişi-ge tafar(r)uc kılur irdim (670)

Durum Ekli Tamlayıcı : +ni belirtme durumu eki

men al(a)r-niñ korkunçın-dın bir çukur yir-ge kirip al(a)r-nı t(a)far(r)uc kılur irdim (677)

Tasarruf kıl- : Ele geçirmek, sahibi olmak.

Tasarruf kıl- birleşik fiili, metinde bir şeyi *ele geçirmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Ele geçirmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Şirketin hisse senetlerini ele geçirmelerine izin veremeyiz.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +n belirtme durumu eki

manū-çıhr rūḥ-afzā-niñ m(ā)lın mülkin tasar(r)uf kıld-ı irşe maymūn-a-nı toy-l(a)r kılıp aldı (493-494)

Ta vız kıl- : (Bir şeye) karşılık vermek.

Ta vız kıl- birleşik fiili, metinde bir şeye *karşılık vermek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Karşılık vermek* birleşik fiilinin, Türkiye

Türkçesinde “Bunun karşılığını vermeliyiz.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

a-y rızvān ş-ā(h) sen biziñ işkımızniñ ta vizi-ni kılıp hıç gūşış kılıp bizni tilemeş irdiñ (109)

Tevekkel kıl- : Tevekkül etmek, işi Tanrı’ya bırakıp kadere razı olmak.

Tevekkel kıl- birleşik fiili, metinde *tevekkül etmek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Tevekkül etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Artık Allah’a tevekkül etmekten başka çaremiz kalmadı.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ğa yönelme durumu eki*

t(e)ñri ta āl-ā-ğa tevekkel kılıp özi-ni teñizge saldı (523)

Vafādārlik kıl- : Birlik olmak.

Vafādārlik kıl- birleşik fiili, metinde biriyle *birlik olmak* anlamında ve araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Birlik olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Benimle birlik olursan, bu işin üstesinden geliriz.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+birle araç (vasıta) durumu eki*

maymūn-a aydı eger sen m(e)niñ birl-e vafā-dār-lik kılıs(a)ñ men bu yigit-ni öltüreyin kim rūh-afzā-niñ murād-ı hāsıl bolm-a-sun tiđi (243)

Vazīr kıl- : (Birini) vezir yapmak.

Vazīr kıl- birleşik fiili, metinde birini *vezir yapmak* anlamında, aynı cümlede hem belirtme hem de yönelme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Vezir yapmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Kanuni, 1544’te Rüstem Paşa’yı kendine vezir yaptı.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+nı belirtme durumu eki*

+ge yönelme durumu eki

anı özi-ge vazīr kıldı (994)

Zapı kıl- : Ele geçirmek.

Zapı kıl- birleşik fiili, metinde bir yeri *ele geçirmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Ele geçirmek* birleşik fiilinin, Türkiye

Türkçesinde “Şirketi ele geçirme planları yapıyorlarmış.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ni belirtme durumu eki

rūh-afzā aydı a-y rızvān ş-ā(h) imdi sizdin icāzat bolsun üç kün-ge teg(g)inç-e barıp atam-nuñ mülki-ni zapt kıl-a-yın (177)

Zārīlık kıl- : 1. Sızlanmak; 2. Yalvarmak, yakarmak.

Zārīlık kıl- birleşik fiili, metinde sızlanmak, yalvarmak ve yakarmak anlamlarında; araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile, yönelme durum ekli tamlayıcı ile ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanıldığında biriyle bir şeye *üzülmek* anlamında, yönelme durum ekli tamlayıcı ile ve *tamlayıcısız* kullanımda (birine) *yalvarmak*, *yakarmak* anlamında kullanılmıştır. Tamlayıcısız kullanımında *zārīlık kıl-* birleşik fiili, yönelme durumu ekli tamlayıcıya istemde bulunmakta, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Sızlanmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Annemle sabaha kadar ağlayıp sızlandık.” örneğindeki gibi araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile, *yalvarmak* ve *yakarmak* fiillerinin de “Allah’a yalvarıp yakardı.” örneğinde olduğu gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +bile araç (vasıta) durumu eki

velikin rūh-afzā dāy-a bil-e kiç-e kündüz yıgl(a)p zār-ī-lik kılur ird-i-l(e)r (393)

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

teñri ta ‘āl-ā-ğa zārī-lik kılıp ol bal-ā-dın hal(ā)ş bolmaq tiled-i irşe bir katıg yel kelip teñri ta ‘āl-ā-nuñ farmān-ı bil-e ol tahta-nı bir z(a)mān-đa teñizniñ kırıgın-ğa yitküirdi (545-546)

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

barç-a cın-nī-l(a)r-nuñ uluğ-ları kelip rūh-afzā-nuñ ayak-ı-ğa tüşüp zār-ī-lik kılıp ‘odur-l(a)r kold-ı-l(a)r (957)

1.2.19. İsim+ Kılçur-

İsim unsuru Alıntı

Hātamkārlik kılçur- : Süsletmek.

Hātamkārlik kılçur- birleşik fiili, metinde *süsletmek* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Bu birleşik fiilin, tespit edilen örnekte

belirtme durum ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Süsletmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Odasını kırmızı duvar kağıdından süsletmiş” örneğinde olduğu gibi belirtme ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*tin ayrılma durumu eki*

ābanūş-tın tağ-ı hātām-kār-lık kılturnp barç-a band-ların altun-đın yasat-tı

(39)

Nağş kılturn- : Süsletmek.

Nağş kılturn- birleşik fiili, metinde *süsletmek* anlamında ve aynı cümlede hem belirtme hem de araç (vasita) durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Süsletmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yarın sınıfı bayraklarla ve balonlarla süsletelim.” örneğinde olduğu gibi belirtme ve araç (vasita) durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ni belirtme durumu eki*

+*bile araç (vasita) durumu eki*

içi-ni alturn suyı bil-e lācuvarđ bil-e nağş kılturnđı (37)

Nikāh kılturn- : Nikah kıydırmak.

Nikāh kılturn- birleşik fiili, metinde *nikah kıydırmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Nikah kıydırmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yarın nikah kıydıracağız.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rızvān ş-ā(h) nikā(h) kılturnp rūh-afzā-nı alđ-ı (971)

1.2.20. İsim+ kiç- / keç-

İsim Unsuru Türkçe

Başıñđın kiç- / Başığın keç- : Başından geçmek, (bir şeyler) yaşamak.

Başıñđın kiç- / Başığın keç- birleşik fiili, metinde öncesinde bir şeyler yaşamak manasıyla *başından geçmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Başından geçmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Şimdi başından geçenleri anlat bakalım.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

y-ā yigit imdi öz başıñ-dın kiçken-l(e)r-ni hakāyat kılğıl (578)

öz başın-dın kiçken iş-l(e)rni barçasın-ı hakāyat kıld-ı (584)

rızvān ş-ā(h) öz baş-ı-dın keçken-lerin tağ-ı yakub-ı mağribī-niñ hakāyat-ı-nı ayıt-tı (932-933)

1.2.21. İsim+ kir-

İsim Unsuru Türkçe

Kaṭıngā kir- : Huzuruna çıkmak.

Kaṭıngā kir- birleşik fiili, metinde birinin *huzuruna çıkmak* anlamında ve araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Huzuruna çıkmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yarım öğrencilerimle kaymakamın huzuruna çıkacağız.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+birle araç (vasıta) durumu eki*

ol z(a)mān v(a)zīr ol uluğ kişi-l(e)r birl-e m(e)like kaṭın-ğa kirdil(e)r tağ-ı tapuğ kılıp turd-ı-l(a)r (394-395)

1.2.22. İsim+ kol-

İsim Unsuru Alıntı

‘Odur kol- : Özür dilemek.

‘Odur kol- birleşik fiili, metinde *özür dilemek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Bu birleşik fiilin, tamlayıcısız olarak kullanıldığı tespit edilen örnekte ayrılma durum ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Özür dilemek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bence hatalı olan sensin, arkadaşından özür dilemelisin.” örneğinde olduğu gibi ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

barç-a cın-nī-l(a)r-niñ uluğ-ları kelip rūḥ-afzā-niñ ayak-ı-ğa tüşüp zār-ī-lık kılıp ‘odur-l(a)r kold-ı-l(a)r (957)

1.2.23. İsim+ kop-

İsim Unsuru Alıntı

Ġuluv kop- : Gürültü kopmak.

Ġuluv kop- birleşik fiili, metinde *gürültü kopmak* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Gürültü kopmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “İçeriden bir gürültü kopunca herkes kaçmaya başladı.” örneğinde olduğu gibi ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*đin ayrılma durumu eki*
nāgā(h) kördüm kim şahar-niñ için-đin bir ġul(u)v koptı (747)

1.2.24. İsim+ kopar-

İsim Unsuru Alıntı

Sarāy kopar- : Saray yaptırmak.

Sarāy kopar- birleşik fiili, metinde *saray yaptırmak* anlamında ve bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Saray yaptırmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ülkesinde çok güzel bir saray yaptırmış.” örneğinde olduğu gibi bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*de bulunma durumu eki*
rızvān ş-ā(h) öz hakāyat-ı-nı başlap av-ğa çık-kanın taķ-ı ol kulan körgenin taķ-ı ol bul(a)ķ üstin-de sarāy koparğanın taķ-ı rūh-afzā anda kelgenin barç-a-nı hakāyat kıldı irşe maymūn-a manū-çıhr-ğa aydı (236)

1.2.25. İsim+ koy-

İsim Unsuru Türkçe

Yüz koy- : (Bir şeye) yönelmek.

Yüz koy- birleşik fiili, metinde *yönelmek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Yönelmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Artık derslere yönelmenin zamanı geldi.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ğa yönelme durumu eki*
ş-a(h)-zāda ayđ-ı a-y yegane-yi rüzgār bu yigit-ni körgil kim ne miñnat-l(a)r aña yüz koyup tur-ur (599)

ol ħal(ā)yık ol tüütün-ni körd-i-l(e)r irşe barç-a-ları kaçt-ı-l(a)r t(a)k-ı şahar-ğa yüz koyd-ı-l(a)r (778)

andın soñr-a men ol oğl(a)n-niñ iligini tuţup bu şahar-ğa yüz koydum irşe barç-a h(a)l(ā)yık biziñ sar-ı keld-i-l(e)r (855)

1.2.26. İsim+ kıoyma-

İsim Unsuru Türkçe

Tirig kıoyma- : Sağ bırakmamak.

Tirig kıoyma- birleşik fiili, metinde *sağ bırakmamak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Sağ bırakmamak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Burada olduğumuz bilse hiçbirimizi sağ bırakmaz.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +i belirtme durumu eki

eger m(e)like bilşe kim bu iş-ni biz kıılıp turur biz ne s(e)ni tirig kıoyğay ne meni (366)

1.2.27. İsim+ köter-

İsim Unsuru Türkçe

Boynınga köter- : Üzerine almak, üstlenmek.

Boynınga köter- birleşik fiili, metinde bir işi *üzerine almak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Üzerine almak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu işi neden sen üzerine aldın ki?” örneğindeki gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ni belirtme durumu eki

a-y pād(ı)ş-ā(h)-zāda men s(e)niñ işin-ni öz boynum-ğa köterip kabül kııldım (614)

1.2.28. İsim+ köydür-

İsim Unsuru Alıntı

Cānını köydür- : (Duygusal anlamda) canı yanmak.

Cānını köydür- birleşik fiili, metinde duygusal anlamda *canı yanmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Canı yanmak* birleşik

fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ayrılırken bile yalan söylemesi çok canımı yaktı.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ı belirtme durumu eki
a-y oğlum s(e)niñ firāķıñ-niñ ot-ı c(ā)num-nı köydür-di (761)

1.2.29. İsim+ kütqar-

İsim Unsuru Alıntı

Cāniñni kütqar- : Canını kurtarmak.

Cāniñni kütqar- birleşik fiili, metinde *canını kurtarmak* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Canını kurtarmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bakalım benim elimden canını nasıl kurtaracak.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +dın ayrılma durumu eki
sen m(e)niñ iligim-din c(ā)niñ-nı kutkar-a al-maş sen tidim (843)

1.2.30. İsim+ küvürme-

İsim Unsuru Türkçe

Köñlige küvürme- : (Bir şeyi) gönlüne sokmamak.

Köñlige küvürme- birleşik fiili, metinde bir şeyi *gönlüne sokmamak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmaktadır. *Gönlüne sokmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Böyle kötü şeyleri gönlüne sokma bence.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ni belirtme durumu eki
köp bī-hūda fikir-l(e)rni köñlüñ-ge küvür-megil (54)

1.2.31. İsim+ olqur-

İsim Unsuru Türkçe

Ornında olqur- : (Birin) yerine geçmek.

Ornında olqur- birleşik fiili, metinde birinin *yerine geçmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Yerine geçmek* birleşik fiili, Türkiye Türkçesinde “Babanın yerine geçince hem eşim hem patronum olacaksın.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

*manū-çıhr aydı y-ā v(a)zīr sizge ma lūm turur kim m(e)niñ abaķam kim perī-
l(e)r-niñ pād(i)ş-ā-hı irđi kusatāy ş-ā(h) kıızı rūh-afzā-nı maña birmiş irđ-i imđi
buu kız aķası ornında olturup turur (385)*

İsim Unsuru Alıntı

Pādīşāhlıķka oltur- : Padişahlıģa oturmak, padişah olmak.

Pādīşāhlıķka oltur- birleşik fiili, metinde *padişahlıģa oturmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Padişahlıģa oturmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Fatih’in padişahlıģa oturması İstanbul’un fethi için bir adımdı.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

*manū-çıhr pād(i)ş-ā(h)-lık-ka olturđı irşe barç-a cın-nī-l(a)r uluğ kiçig aniñ
hıdmatın ihtiyār kıldı-l(a)r (490)*

Tahtka oltur-/Taht üze oltur-: Tahta oturmak, tahta geçmek.

Tahtka oltur-/Taht üze oltur- birleşik fiili, metinde padişahlık için *tahta oturmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmaktadır. *Tahta oturmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “II. Murad ölünce, Fatih Sultan Mehmet tahta oturdu.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

*manū-çıhr-ı perī kim siziñ abaķañızniñ oğlı turur t(a)ķ-ı aķañız sizni aña
ķolukluğ kılıp turur aķañız tahtın-ģa oltur-maķ tileyür (160)*

imđi meni sizge yiberip turur-lar kim bat kelip taht-ka oltur-ģay siz (163)

özi taht üze olturup pād(i)ş-ā(h)-lık kılıp (995)

1.2.32. İsim+ olfurt-

İsim Unsuru Alıntı

Pādīşāhlıķka olfurt- : Padişah yapmak.

Pādīşāhlıķka olfurt- birleşik fiili, metinde birini *padişah yapmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Padişah yapmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Osmanlı Devleti’nde mevcut padişahın oğullarından biri padişah yapılırdı.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ni belirtme durumu eki*

‘ākibat vazīr-l(a)r beg-l(e)r yığılıp maslahat üçün rızvān ş-a(h)-niñ uruğın-đın bir kişi-ni pād(i)ş-ā(h)-lık-ka olurt-tı-l(a)r (321)

Durum Ekli Tamlayıcı : +n belirtme durumu eki

rūh-afzā barur yarağ-ı-nı kılıp öz oğlın pād(i)ş-ā(h)-lık-ka olturtup (982)

Tahtka olurt- : Tahta oturtmak, tahta geçirmek.

Tahtka olurt- birleşik fiili, metinde padişahlık için *tahta oturtmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Tahta oturtmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Osmanlı Devleti’nde padişah öldükten sonra oğullarından biri tahta oturtuldu.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

ol z(a)mān barç-a cın-nī-l(a)r yığılıp rūh-afzā-nı ataşı taht-ı-ğa olurt-tı-l(a)r (184)

men ol oğlan-nı k(e)ltürüp ataşı-niñ taht-ı-ğa olturtup meml(e)ket-ni aña tapşurdum (863)

1.2.33. İsim+öp-

İsim Unsuru Türkçe

İligöp- : El öpmek.

İligöp- birleşik fiili, metinde *el öpmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *El öpmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yarın sabah dedemin elini öpünce, dedem harçlıksız bırakmaz beni.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

her z(a)mān anıñ iligin öpüp yıgl(a)p aytur ird-i kim a-y oğlum s(e)niñ firākiñ-niñ ot-ı c(ā)nım-nı köydür-đi tağ-ı h(a)lk için-đe rasv-ā bolur men tip (759)

çīn şahrın-đa olturğan m(e)lik rızvān ş-ā(h)-niñ kelgenin işit-ti irşe uğru çıkıp rızvān ş-ā(h) katın-ğa barıp rızvān ş-ā(h)-niñ iligin öpüp (987)

Yiröp- : Yer öpmek, saygı ile selamlamak.

Yiröp- birleşik fiili, metinde saygı için *yer öpmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmaktadır. *Yer öpmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Kraliçenin

odasına girince önce yeri sonra da eteğini öperlerdi.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*
dāy-a içkerü kirip yir öpti (98)

1.2.34. İsim+ ör-

İsim Unsuru Alıntı

Halka ör- : (Yılan için) halkalanmak, halka biçiminde oluşmak.

Halka ör- birleşik fiili, metinde *halka olmak* anlamında ve bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *halka olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Maçtan önce futbolcular sahada halka olmuş, yemin ediyorlar.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+de bulunma durumu eki*
bir uluğ aḳ acdah-ā ilan ol taht-niñ tegresin-de halk-a örüp yatur ird-i (665)

1.2.35. İsim+ sal-

İsim Unsuru Türkçe

Boynıḡa sal- : Giymek.

Boynıḡa sal- birleşik fiili, metinde bir giysiyi *üzerine atmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Üzerine atmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Üşüdüysen şu Ceketini at üzerine.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+nı belirtme durumu eki*
bir pal(ā)ş-nı tişip boynı-ḡa s(a)lmıḡ ird-i (757)
bilgil kim ol kızıl yüzlüḡ aḳ s(a)ḡal-lıḡ kişi kim pal(ā)şnı boynı-ḡa s(a)lıp turur ol m(e)niñ aḡam turur t(a)ḡ-ı buu şahar-niñ pād(ı)şāhı turur (793)

Kölege sal- : (Bir şeyin üstüne) gölge salmak.

Kölege sal- birleşik fiili, metinde bir şeyin üstüne *gölge salmak* anlamında, aynı cümlede hem belirtme hem de yönelme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Gölge salmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Selvi ağacı üzerimize gölgesini salmış, biz de serin serin oturuyorduk.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Üze ile ilgili olarak, János Eckmann “üzerine, üzerinde, üstüne, üstünde” anlamlarını (Eckmann, 2017: 126); Kemal Eraslan öze / üye (<üz / öz+e) “üzerinde, dolayı”, yer ifadesiyle “üzerine, üzerinde” anlamlarını (Eraslan, 2012: 275, 300); Mustafa Argunşah “üzerine, üzerinde” (Argunşah, 2014: 147) anlamlarını vermişlerdir. 652 satır numaralı örnekte birleşik fiilin +üze yönelme durumu eki mi yoksa +üze bulunma durumu eki mi aldığı tespitinde Ceval Kaya’nın çevirisi dikkate alındı.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ı belirtme durumu eki
+üze yönelme durumu eki

uzun-luk-ı iki yüz kar-ı bolğay t(a)k-ı anıñ şāh-ları ol marguzār üze kölege sal-mış ird-i (652)

Özini sal- : Vakit geçirmeden hemen bir yere gitmek.

Özini sal- birleşik fiili, metinde bir an önce *kendini* bir yere *atmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Kendini atmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yağmur başladı, kendimizi hemen kapalı bir yere atalım.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ge yönelme durumu eki

teñri ta āl-ā-ğa tevekkel kılıp özi-ni teñizge saldı-ı (523-524)

tağ-ı özi-ni yüz imgek-l(e)r bil-e ol kem-e-ge saldı-ı (524-525)

rızvān ş-ā(h) tağ-ı özi-niñ hakāyat-ı-nı dāy-a-ğa ayıt-tı tağ-ı yıgl(a)p t(e)ñri

ta āl-ā-ğa sacda kıld-ı tağ-ı ayd-ı kim imdi cahd kılmaq kerek kim özümiñni bir kuruğ yir-ge s(a)lsağ tip (535-536)

Töşek sal- : Döşek yaymak, yatak sermek.

Töşek sal- birleşik fiili, metinde *döşek yaymak* anlamında ve bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Döşek yaymak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Balkonda döşekleri yayalım da havalansınlar.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +de bulunma durumu eki

ol suf(f)a-nıñ ileyin-de bir taht koyup ol taht-nıñ üstin-de türlüg töşek-l(e)r salıp turur ird-i-l(e)r (770-771)

İsim Unsuru Alıntı

Zındāngā sal- : Zindana atmak, hapsetmek, hapse atmak.

Zındānga sal- birleşik fiili, metinde *zindana atmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Zindana atmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bunları hemen zindana atın.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+nı belirtme durumu eki*
manū-çıhr-nı band kılıp zındān-ğa salđ-ı-l(a)r (403)
rūh-afzāyī perī anı tuţup band kılıp zındān-ğa s(a)lıp turur (449-450)

1.2.36. İsim+ sarğar-

İsim Unsuru Alıntı

Çırayı sarğar- : Yüzü sararmak.

Çırayı sarğar- birleşik fiili, metinde *yüzü sararmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Yüzü sararmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Senin yüzün mü sararmış?” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*
ol oğlan tağ-ı yığl(a)p çırayı sarğarıp tiţreyür ird-i (763)

1.2.37. İsim+ sındur-

İsim Unsuru Alıntı

Ƙavlını sındur- : Sözünden dönmek.

Ƙavlını sındur- birleşik fiili, metinde *sözünden dönmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Sözünden dönmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sözünden dönmesi hiç hoş olmadı.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*
men inţız(ā)r-đa irdim kim badr-ā-hī cādūū öz kavlı-nı sındur-ğay (880)

1.2.38. İsim+ sözle-

İsim Unsuru Türkçe

Sözini sözle- : Sözüünü ulaştırmak.

Sözini sözle- birleşik fiili, metinde *sözüünü ulaştırmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Bu birleşik fiilin araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı

ile kullanıldığı iki örnekte de yönelme durum ekli tamlayıcıya da istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Sözünü ulaştırmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Şimdi onlara bu sözlerimi ivedilikle ulaştırın ki benden korksunlar artık.” örneğinde olduğu gibi yönelme ve araç (vasita) durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +birle araç (vasita) durumu eki

siz bir niç-e uluğ-l(a)r bil-e barıp m(e)niñ sözüm-ni sözleñiz, kim men t(a)k-ı öz yarağım-nı bileyin (387)

vazîr yahşî ibārāt birl-e manū-çıhr-niñ sözi-ni sözleğ-i irşe rûh-afzâ m(e)like-niñ açığ-ı kelip vazîr-ğa açığ-land-ı (397)

1.2.39. İsim+ sül-

İsim Unsuru Türkçe

Boyun sül- : Boyun eğmek.

Boyun sül- birleşik fiili, metinde *boyun eğmek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Boyun eğmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Hepiniz emirlerime boyun eğeceksiniz.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

uluğ-l(a)r andın korkup aniñ farmānın-ğa boyun sülđ-i-l(e)r (485-486)

1.2.40. İsim+ sürť-

İsim Unsuru Türkçe

Yüzini yirge sürť- : (Şükür için) yüzünü yere koymak.

Yüzini yirge sürť- birleşik fiili, metinde şükür için *yüzünü yere koymak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Yüzünü yere koymak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu beladan kurtuldun ya, yüzünü yere koy da şükret bence.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

yakub-ı mağribî aytur men ol kiñb-ni oğup ol at-l(a)rını öğren-đim irşe teñri { } ta āl-ā-ğa sacda kılıp yüzüm-ni yir-ge sürťüp (735-736)

1.2.41. İsim+ tap-

İsim Unsuru Alıntı

Murādlar tap- : murad elde etmek, dileğini gerçekleştirmek.

Murādlar tap- birleşik fiili, metinde *dileğini gerçekleştirmek* anlamında, aynı cümlede hem bulunma hem de ayrılma durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Dileğini gerçekleştirmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Senin yüzünden şu dünyada hiçbir dileğim gerçekleşmiyor.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*de bulunma durumu eki*

+*dın ayrılma durumu eki*

sen düny-e-de mundın köp murād-l(a)r t(a)pķay sen (710)

Vafā tapma- : Vefa bulmamak.

Vafā tapma- birleşik fiili, metinde bir şeyden *vefa bulmamak* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Vefa bulmamak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “O kadar bağlandım ama *ondan* bir vefa bulamadım.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*din ayrılma durumu eki*

im-đi āķıl-l(a)r bu fānī düny-e-ge köñül birmeği-l(e)r taķ-ı köñül birgen kişi-l(e)r düny-e-đin v(a)fā tapmadıl(a)r (1002)

1.2.42. İsim+ tart-

İsim Unsuru Alıntı

Mıhnat tart- : Sıkıntı çekmek.

Mıhnat tart- birleşik fiili, metinde *sıkıntı çekmek* anlamında ve bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Sıkıntı çekmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Şu hayatta ne sıkıntılar çektim ama yine de hiç isyan etmedim.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*de bulunma durumu eki*

men taķ-ı düny-e-de köp mıhnat-l(a)r tartıp turur men (581)

1.2.43. İsim+ teg-

İsim Unsuru Türkçe

Yamanlık teg- : (Birine) kötülük ulaşmak.

Yamanlık teg- birleşik fiili, metinde birine herhangi bir *kötülüğün ulaşması* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Kötülük ulaşmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu duayı okursan, sana hiçbir kötülük ulaşamaz.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki
men koymağay men kim hīç yaman-lık saña t(e)ggey (786)

İsim Unsuru Alıntı

Murādğa teg- : Murada ermek, isteğine kavuşmak.

Murādğa teg- birleşik fiili, metinde *isteğine kavuşmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Murada ermek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Çok sabrettik ama muradımıza erdik.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*
*bir kün rızvān ş-ā(h) rūh-afzā-ğa aydı kim y-ā m(e)like şükür kim biz barç-
a murād-l(a)r-ğa tegdük* (976-977)

Navbat teg- : Sıra gelmek.

Navbat teg- birleşik fiili, metinde bir şey için birine *sıranın gelmesi* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Sıra gelmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bana sıra gelmedi mi daha.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki
imdi bu kün navbat maña tegip turur (811)

1.2.44. İsim+ tegür-

İsim Unsuru Alıntı

Salām tegür- : Selam ulaştırmak.

Salām tegür- birleşik fiili metinde, birine *selam ulaştırmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Selam ulaştırmak* birleşik fiilinin,

Türkiye Türkçesinde “Eski dostlara selamımı ulaştırdın mı?” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

sen barıp m(e)niñ s(a)l(ā)mum-nı aña tegür-gil (417)

Zahmat tegür- : Kötülük etmek.

Zahmat tegür- birleşik fiili, metinde birilerine *kötülük etmek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Kötülük etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Herkesse kötülük ediyordu ama sonunda cezasını buldu.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ge yönelme durumu eki

men aydım kim ant içip şart kılğıl kim bu kün-đin soñr-a hıç kim-irşe-ge zahmat tegür-megey sen tip (849)

ol cādū hañun ant içip şart kıldı kim hergiz yen-e hıç kim-irşe-ge zahmat tegürm-e-gey tip (852)

Zıyān tegür- : Zarar vermek.

Zıyān tegür- birleşik fiili, metinde birine *zarar vermek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Zarar vermek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ben senin yanındayım, sana zarar veremez.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

bu at-l(a)r her kim-đe bolşa barç-a điv-l(e)r perī-l(e)r barç-a cānāvar-l(a)r aña zıyān tegür-e almayın aña farmān-burdār bolğay-l(a)r (725)

1.2.45. İsim+ tuğ-

İsim Unsuru Alıntı

Pūşīda tuğ- : Gizlemek.

Pūşīda tuğ- birleşik fiili, metinde kendini birinden *gizlemek* anlamında, aynı cümlede hem belirtme hem de ayrılma durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Gizlemek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sinirim geçti, kendini benden gizlemene gerek yok artık.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ni belirtme durumu eki

+đın ayrılma durumu eki

*ol z(a)mān rūḥ-afzā aydı kim y-ā maymūn-a özüñ-ni m(e)niñ yārım-
dın pūşīda tutmağıl taḳ-ı m(e)niñ dılbarım-đın hıcb için-đe bolm-a-ğıl tıdı
irşe (148)*

1.2.46. İsim+ tutun-

İsim Unsuru Türkçe

Oğul tutun- : Evlat edinmek.

Oğul tutun- birleşik fiili, metinde *evlat edinmek* anlamında, tespit edilen iki örneğin birinde belirtme durum ekli tamlayıcı ile, diğer örnekte ise tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Evlat edinmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Küçükken beni evlat edinmişler.” örneğindeki gibi belirtme durum ekli tamlayıcı ile, “Evlat edinmek güzel bir şey ama, çocuklar bunu öğrendiklerinde mutsuz olabiliyorlar.” örneğindeki gibi de tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +i belirtme durumu eki

ol ḥaṭun meni oğul tutunup turur (415)

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

meni siziñ oğul tutunğan(i)ñız manū-çıhr-ī perī yiberip turur (447)

1.2.47. İsim+ tüş-

İsim Unsuru Türkçe

Yirge tüş- : Şaşılacak bir yerde bulunmak.

Yirge tüş- birleşik fiili, metinde birinin garipsenecek bir yerde bulunması manasıyla bir *yere düşmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Yere düşmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Hiç te kötü birine benzemiyor, bu yere nasıl düşmüş o.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

*ol şahzāda sorđ-ı kim ḳaydın kelip ḳayda barur sen taḳ-ı bu yir-ge
neçök tüştiñ (567-568)*

İsim Unsuru Alıntı

Mıñnatḳa tüş- : Sıkıntıya düşmek.

Mıhnatka tüş- birleşik fiili, metinde sıkıntıya düşmek anlamında ve benzetme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Sıkıntıya düşmek birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Senin gibi sıkıntıya düşenlere hep yardım eder o.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +teg benzetme durumu eki
anıñ üçün s(e)niñ teg mıhnat-ka tüşken kişi-l(e)rni sever men (582)

1.2.48. İsim+ ur-

İsim Unsuru Alıntı

Mavc ur- : (Deniz) dalgalanmak.

Mavc ur- birleşik fiili, metinde denizin *dalgalanması* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Dalgalanmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Deniz dalgalanmaya başlayınca sandalda zor anlar yaşadık.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız
nāgā(h) bir qatıg yel kelip teñiz mavc ur-a başl(a)d-ı (279)
đary-ā mavc ur-a başlad-ı (633)

Mu'allak ur- : Şaha kalkmak.

Mu'allak ur- birleşik fiili, metinde bir hayvanın *şaha kalkması* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Şaha kalkmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “At birden şaha kalkınca hepimiz ürktük.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız
rızvān ş-ā(h) kulan-ğa yavux yıtti irşe ol kul(a)n bir mu'allak urup ol bul(a)k-
niñ için-ge kirip körün-meş bold-ı (10)

1.2.49. İsim+ yapış-

İsim Unsuru Türkçe

Saçığa yapış- : (Kavga etmek için) saldırmak.

Saçığa yapış- birleşik fiili, metinde kavgada saldırmak maksadıyla *saçına yapışmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Saçına yapışmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yapış şunun saçına.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

men yügürdüim t(a)k-ı ol bad-baht-niñ saçı-ğa yapıştım taķ-ı anı yıķıp ur-a başl(a)dım (840)

İsim Unsuru Alıntı

(Bir şeye) yapış- : (Bir şeye) tutunmak.

(Bir şeye) yapış- birleşik fiili, metinde denizde zor durumda kalıp karaya çıkmak için *bir şeye yapışmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Bir şeye yapışmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yapış şu ipe de seni çekelim.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rızvān ş-ā(h) bir tahta-ğa yapış-tı v(e)līkin dāy-a su-ğa ğarķ bolup halāk bold-ı (540)

1.2.50. isim + yıĝla-

İsim Unsuru Alıntı

Zār zār yıĝla- : Hıçkıra hıçkıra ağlamak.

Zār zār yıĝla- birleşik fiili, metinde *hıçkıra hıçkıra ağlamak* anlamında; tamlayıcısız olarak, ayrılma ve bulunma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Hıçkıra hıçkıra ağlamak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ahmet, annesinin üzüntüsünden evde hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.” örneğindeki gibi ayrılma ve bulunma durum ekli tamlayıcı ile, “Kardeşim hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.” örneğindeki gibi de tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

ol z(a)mān rızvān ş-ā(h) zār zār yıĝl(a)yu başlağ-ı (269)

barıp anı band-đın halāş kılĝıl tip maymūn-a zār zār yıĝl-a-đı (454)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+de bulunma durumu eki*

nāgā(h) körđ-i kim ol t(e)ñiz yüzün-de bir kem-e paydā bolup rāst kelip ol gümbed-niñ tüpin-de turđ-ı taķ-ı kem-e-niñ için-de bir haţun olţurup zār zār yıĝl(a)r ir-đi (517)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+đın ayrılma durumu eki*

y-ā melike ol kün kim siz mundın bardıñız aħşam-ğa teg(g)inç-e rızvān ş-ā(h) siziñ firāķıñızđın zār zār yıĝl(a)r ird-i (336)

1.2.51. İsim+ yiğ-

İsim Unsuru Türkçe

Yavuk yiğ- : (Bir şeye) yaklaşmak.

Yavuk yiğ- birleşik fiili, metinde bir şeye *yaklaşmak* anlamında, yönelme ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Yaklaşmak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ahmet’e biraz daha yaklaş ki yer açılsın.” örneğindeki gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile, “Eceli yaklaşınca insan ne yapsa boştur.” örneğindeki gibi de belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

rızvān ş-ā(h) kulan-ğa yavuk yitti irşe ol kul(a)n bir mu 'allağ urup ol bul(a)ğ-niñ için-ge kirip körün-meş boldı-ı (9)

Durum Ekli Tamlayıcı : +ı belirtme durumu eki

āsaf-niñ acal-ı yavuk yitti irşe bu cezīr-e-ge kelip öz yir-i-ni yasağ-ı (714)

İsim Unsuru Alıntı

Faryādığa yiğ- : (Duyulan bir) feryat sesi üzerine yardımına koşmak.

Faryādığa yiğ- birleşik fiili, metinde birinin *feryadına yetişmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Feryadına yetişmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Çocuğun feryadına yetişen olmayınca çocuk boğularak can vermiş.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

imdi ol miskīn bīç(ā)r-a-niñ faryād-ı-ğa yitip (452)

2. (FİİL) + (FİİL) YAPISINDAKİ BİRLEŞİK FİİLLER VE DURUM EKLİ TAMLAYICILARI

İki tarafı da fiil olan birleşik fiillere yer verdiğimiz bu başlık altında, birinci fiil sıfatfiil veya zarffiil eki almış durumdadır.

2.1.(Fiil - Sıfatfiil) + (Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller

Durgut ve Argunşah “geçmiş zaman sıfatfiil ekini *-mİş* ve *olumsuz geniş zaman ekini -mAs* eki olarak belirtmişlerdir” (Durgut 2013: 163; Argunşah 2014: 155). Bu çalışmada *-mİş* ile 3 adet, *-mAs* eki ile ise bir adet birleşik fiil tespit edildi.

2.1.1. -miş bol-

Barmış bol- : (Bir yere) gitmiş olmak.

Barmış bol- birleşik fiili, metinde ihtimal dahilinde bir yere *gitmiş olmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Bu bağlamda *gitmiş olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Evinde yok, işe gitmiş olmalı.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ğa yönelme durumu eki*

dāy-a hayrān kalıp köñlin-đe aydı kim meger şahar-ğa barmış bolğay tip
(309)

Kılmış bol- : Yapmış olmak.

Kılmış bol- birleşik fiili, metinde bir şeyi tahmin etme yönüyle *yapmış olmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Bu bağlamda *yapmış olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu işi kim yapmış olabilir?” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ni belirtme durumu eki*

bu iş-ni kim kılmış bolğay (345)

Yasamış bol- : İnşa etmek.

Yasamış bol- birleşik fiili, metinde bir yapıyı *inşa etmek* anlamında ve aynı cümlede hem belirtme hem de sebep durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *İNşa etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Köydeki bu okulu öğrencilerin kilometrelerce uzağa gitmemesi için inşa ettik.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ni belirtme durumu eki*

+*üçün sebep durumu eki*

rızvān ş-ā(h) aydı bu iv-ni ne üçün yasamış bolğay-l(a)r (278)

2.1.2. -meş bol-

Körünmeş bol- : Görünmez olmak.

Körünmeş bol- birleşik fiili, metinde *görünmez olmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Görünmez olmak* birleşik fiilinin, Türkiye

Türkçesinde “Şimdi buradaydı, hangi ara görünmez oldu.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rızvān ş-ā(h) kulan-ğa yavuk yıtti irşe ol kul(a)n bir mu 'allağ urup ol bul(a)k-niñ için-ge kirip körün-meş bold-ı (11)

2.2.(Fiil – Zarffiil) + (Fiil) Yapısındaki Birleşik Fiiller

Filiz Meltem Erdem Uçar, tasvir fiilleri ile ilgili olarak şöyle söylemektedir: “Tasvir fiilleri, iki ayrı fiilin birleşip kaynaşmasıyla oluşmuş birleşik yapılarda, birinci fiildeki oluş ve kılışı türlü yönlerden tanımlayan, tasvir eden fiillerdir. İki fiilden oluşmuş bu tür yapılarda asıl anlam zarffiil olan birinci fiil üzerindedir. Yardımcı fiil rolünü üstlenmiş ikinci fiil ise aslında yardımcı fiil değil, yine bir esas fiildir. Ancak anlam kayması yoluyla sözlük anlamından uzaklaşarak esas fiil olmaktan çıkmış, birinci fiildeki oluş ve kılışı tasvir eden bir yardımcı fiil durumuna gelmiştir. *Tasvir fiili* olarak adlandırılması da bu işlevi gereğidir. Çağatay Türkçesindeki tasvir fiillerinin sayısı yedi olup “Yeterlik, süreklilik, tezlik, uzaklaşma, yaklaşma, başlama ve bitme bildiren” şeklindedir. (Erdem Uçar, 2016: 23, 27).

Bu gruptaki birleşik fiil örnekleri, iki fiilin bir araya gelmesiyle oluşmuş olup birinci fiil zarffiil eki alarak tasvir fiili halindedir. Bu başlık altında yeterlilik, süreklilik, uzaklaşma bildiren birleşik fiiller, belirleyici birleşik fiiller ve ikili birleşik fiillere yer verildi. Yaklaşma ve tezlik bildiren birleşik fiil örneğine ise rastlanmadı.

2.2.1. Yeterlilik Fiilleri

Filiz Meltem Erdem Uçar, Çağatay Türkçesinde yeterlik fiilleri ile ilgili olarak, “Çağatay Türkçesinde, *al-* “almak”, *bil-* “bilmek” ve *bol-* “olmak” fiilleri yeterlik ifade eden tasvir fiilleridir. Türkçenin tarihi gelişimine bakıldığında *al-* “almak” ve *bil-* “bilmek” fiillerinin iktidar ve ihtimal anlamı veren yardımcı fiiller olarak kullanılmaya başlaması, Karahanlı dönemi metinlerine kadar gitmektedir. Orhun ve Eski Uygur metinlerinde ise yeterliği ifade etmek üzere bir esas fiil olan *u-* “muktedir olmak” fiili kullanılmıştır” demektedir (Erdem Uçar, 2016: 27).

Zeynep Korkmaz “*Türkiye Türkçesinde ‘İktidar’ ve ‘İmkan’ Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri*” adlı makalesinde, “*u-* fiilinin Kutadgu Bilig ve Atebetü’l-Hakayık gibi Karahanlı Türkçesi mahsullerinde müstakil bir yardımcı fiil olarak kullanılmaktan çıktığını ve her iki eserde de yalnızca olumsuz ifadelerde kullanıldığını, olumlu ifadelerde *bil-* tasvir fiilinin yer aldığını” belirtmektedir. Korkmaz yine aynı adlı makalesinde “1310 tarihli Kısasü’l-Enbiyâ’da *u-* fiilinin tamamen kullanılıştan çıktığını, daha çok olumlu ve olumsuz ifadelerde kullanılan *bil-* fiilinin yanında yeni bir yardımcı fiil olan *al-* tasvir fiilinin türemiş olduğunu” dile getirmiştir. Korkmaz makalesinin sonunda ise şu açıklamalara yer vermiştir: “Eski Türkçede hem esas fiil hem de yardımcı ‘imkan’ ve ‘iktidar’ fiili halinde kullanılan *u-*, bazı etkiler altında kısmen veya tamamen kullanılıştan düşünce, dil, değişik saha ve eserlerde aynı vazifeyi görecektir başka unsurlar yaratmıştır. Bunlar *bil-* ve *al-* yardımcı fiilleridir” (Korkmaz, 1959: 110-112, 124).

Zeki Kaymaz, Çağatay Türkçesindeki ve Oğuzcadaki yeterlilik fiili karşılaştırmasında şöyle söylemektedir: “Çağatay Türkçesinde yeterlilik fiili için -A al- şekli kullanılır. Oğuzcada ise, -A bil- şekli tercih edilir. Çağatay Türkçesinde -A al- yanında -A bil- şeklini de görmek mümkündür” (Kaymaz, 2004: 204).

Ahmet B. Ercilasun ise *bil-* yardımcı fiili hakkında bilgiler verirken şöyle söylemektedir: “Fiille birleşik fiil teşkil eden yardımcı fiiller; *bil-*, *bir-*, *tur-*, *bar-* ve *kel-*’tir. Bunlardan *bil-*, olumlu ve olumsuz iktidar şeklini meydana getirir. Bir hareketi yapmaya muktedir olmayı veya olamamayı ifâde eder. Fakat *bil-*, ünlü zarffiillerinden sonra her zaman iktidar şeklini meydana getirmez. Bazen kendi anlamında mı, yoksa “*muktedir olmak*” anlamında mı kullanıldığı tam olarak anlaşılabilir. Öyle ki KB’nin yazıldığı devrede *bil-*, yardımcı fiil şekline yeni geçmiş gibidir. Bu geçişi KB’den sezmek mümkündür. Öte yandan *u-* fiiliyle yapılan olumlu iktidar şekline tek tük rastlanması da bu kanâatimizi teyid etmektedir. Demek ki KB’nin yazıldığı devrede, olumlu iktidar şekli için *u-* fiili hızlıca kaybolmakta ve yerini *bil-* fiiline bırakmaktadır. *bil-* fiili de bu görevi yüklenirken henüz asli hüviyetinden sıyrılmamaktadır” (Ercilasun, 2014: 113).

Dolayısıyla Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi’nde Çağatay Türkçesinde yeterlilik ifade eden *al-* fiiliyle oluşmuş üç adet birleşik fiil ve *bil-*

fiiliyle oluşmuş bir adet birleşik fiil tespit edildi. Yapısında *u-* fiilinin olduğu yeterlilik ifade eden birleşik fiil örneğine rastlanmadı.

-a al-

Filiz Meltem Erdem Uçar, *al-* “almak” tasvir fiili ile ilgili olarak, “Çağatay Türkçesiyle yazılmış eserlere baktığımızda yeterlik için daha çok *al-* “almak” tasvir fiilinin kullanıldığı görülür. Tarih boyunca hem esas hem yardımcı fiil olarak kullanılan ve nesne alabilen bu fiil, esas fiile *-A*, *-y* bazen de *-p* zarffiil ekleriyle bağlanarak esas fiildeki oluş ve kılışın ortaya çıkması için gerekli olan gücün varlığını, yani yeterliği ifade eder. Bu tür birleşiklerin olumsuz şekli, yardımcı fiile getirilen *-mA* olumsuzluk ekiyle yapılır” demektedir (Erdem Uçar, 2016: 27-28).

Çağatay Türkçesinde yeterlilik ifade eden *al-* fiili, tespit ettiğimiz birleşik fiillerde nesne alabilen bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. *Al-* fiili birinci fiil olan asıl fiile *-A* zarffiil ekiyle bağlanmıştır.

Cāniñni kuṭqara alma- : Canını kurtaramamak.

Cāniñni kuṭqara alma- birleşik fiili, metinde birinin elinden *canını kurtaramamak* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Canını kurtaramamak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bakalım elimden canını nasıl kurtaracak.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*din ayrılma durumu eki*

sen m(e)niñ iligim-din c(ā)niñ-ni kuṭkar-a al-maṣ sen tidim (843)

Tapa alma- : (Birini) bulamamak.

Tapa alma- birleşik fiili, metinde birini *bulamamak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Bu bağlamda *bulamamak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ne yaparsanız yapın, onu bulamazsınız.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*nı belirtme durumu eki*

barç-a perī-l(e)r ālam-nı kızıp yürüſe-l(e)r anı tapa almağ(a)y-l(a)r (368)

Zıyān tegüre alma- : Zarar verememek.

Zıyān tegüre alma- birleşik fiili, metinde birine *zarar verememek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Zarar verememek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Merak etme, sana zarar vermezler.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

bu at-l(a)r her kim-de bolşa barç-a dīv-l(e)r perī-l(e)r barç-a cānāvar-l(a)r aña zıyān tegür-e almayın aña farmān-burdār bolğay-l(a)r (725)

-ü bil-

Çağatay Türkçesinde *al-* fiili gibi yeterlilik ifade eden diğer bir fiil de *bil-* fiilidir. Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesinde ‘İktidar’ ve ‘İmkan’ Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri” adlı makalesinde, “*bil-* fiilinin iktidar gösteren tasvir fiili halindeki kullanılışını ilk defa Kutadgu Bilig’de tespit edildiğini, *u-* fiilinin ekleşme ve esas fiil ile kaynaşma sonunda olumlu ifadelerden çekilmeğe yüz tuttuğu için, 11. yüzyılın Kaşgar Türkçesi mahsullerinde yerini *bil-* fiiline terketmiş durumda olduğunu” ifade etmektedir (Korkmaz, 1959: 115-116).

Filiz Meltem Erdem Uçar, *bil-* “bilmek” tasvir fiili ile ilgili olarak, “Çağatay Türkçesinde hem esas hem yardımcı fiil olarak kullanılan ve nesne alabilen *bil-* “bilmek” fiilinin yardımcı fiil olarak başlıca işlevi yeterlik ifade etmektir. Bu fiil, esas fiile *-A*, *-U*, *-y* zarffiil ekleriyle bağlanır. Bu şekilde oluşan birleşik fiillerin olumsuz biçimi *bil-* “bilmek” tasvir fiili üzerine getirilen *-mA* olumsuzluk ekiyle yapılır” demektedir (Erdem Uçar, 2016: 30).

Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi’nde tespit edilen tek örnekte *bil-* fiili nesne alabilen ve esas fiile *-U* zarffiil ekiyle bağlanmış bir yapıdadır.

Sözleyü bil- : Söyleyebilmek.

Sözleyü bil- birleşik fiili, metinde biri hakkında bir şey söyleyebilme cesaretinde bulunmak anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Bu bağlamda *söyleyebilmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “O kim ki bu sözleri söyleyebilme cesaretini kendinde buluyor.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ni belirtme durumu eki

rūh-afzā m(e)like-niñ açığ-ı kelip vazır-ğa açığ-land-ı tağ-ı aydı kim manū-çıhr kim bolğay kim mundağ sözl(e)rni sözleyü bilgey tip (400-401)

2.2.2. Süreklilik Fiilleri

Mustafa Argunşah'ın “Çağatay Türkçesi” adlı kitabında süreklilik fiili hakkında “Genel Türkçede olduğu gibi Çağatay Türkçesinde de *tur-* yardımcı fiiliyle yapılmaktadır. Asıl fiiller *-A*, *-U*, *-y* veya *-p* zarf fiil ekleri alırlar” (Argunşah, 2014: 183) ifadelerini kullandığı üzere, bu yapı bir birleşik fiil yapısı olduğu kadar aynı zamanda Çağataycada “*-Ip turur*” şeklinde bir öğrenilen geçmiş zamanı da karşılar. Bu sebeple metinde karşımıza çıkan *-Ip turur* şeklindeki yapının bir birleşik fiil mi yoksa bir zaman eki mi olduğu konusunda bir tartışma yaşanabilir. Biz bu noktada, söz konusu yapının tam olarak ne olduğuna karar vermek için Ceval Kaya'nın yapmış olduğu aktarmayı esas aldık. Aktarmada bu yapı bir birleşik fiil şeklinde alınmış ise, biz de oradaki yapıyı birleşik fiil olarak düşündük ve tezimize dahil ettik.

-Ip tur-

Bakıp tur- : Sürekli olarak bakmak.

Bakıp tur- birleşik fiili, metinde bir şeye *sürekli olarak bakmak* anlamında, yönelme durum ekli tamlayıcı ile ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Bakıp durmak* birleşik fiilinin, tamlayıcısız olarak kullanıldığı tespit edilen örnekte yönelme durum ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Bakıp durmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Neden sürekli bana bakıp duruyor.” örneğinde olduğu gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rızvān ş-ā(h) nem-e yeyür irđi taq-ı ol kız bakıp turur irđi (125)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ğa yönelme durumu eki*

men ol oğl(a)n-ğa bakıp turur irdim (780)

2.2.3. Uzaklaşma Fiilleri

Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi'nde uzaklaşma bildiren *bar-* ve *ket-* fiilleriyle oluşmuş iki adet birleşik fiil tespit edildi. *Bar-* fiili esas fiile *-p* zarffiil ekiyle bağlanmış ve geçişli yapıdadır. *Ket-* fiili ile oluşmuş diğer uzaklaşma bildiren birleşik fiil örneğimiz ise geçişsiz yapıda olup yine *ket-* fiili esas fiile *-p* zarffiil ekiyle bağlanmıştır. János Eckmann “Çağatayca El Kitabı” adlı eserinde, “*bar-* ‘varmak’: uzaklaşmayı ifade etmek için” ifadesine yer verdikten sonra şu örnekleri vermektedir: “*alıp bar-* ‘alıp gitmek’, *kaçıp bar-* ‘kaçıp gitmek’, *yumalanıp*

bar- ‘yuvarlanıp gitmek’ ”(Eckmann, 1988: 115). Bizim de incelediğimiz eserde tespit ettiğimiz örnekler bir yerden uzaklaşmayı ifade etmektedir.

-ıp *bar-*

Alıp *bar-* : Götürmek.

Alıp bar- birleşik fiili, metinde birini bir yere *götürmek* anlamında, belirtme ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Götürmek* fiilinin, yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanıldığı tespit edilen örnekte belirtme durumu ekli tamlayıcıya da istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. Bu bağlamda *götürmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sokakta rastladığı yaralı kediyi alıp veterinerine götürdü.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*nı belirtme durumu eki*

badr-ā(h) rūḥ-afzā-nı alıp bardı (488)

Durum Ekli Tamlayıcı : +*ge yönelme durumu eki*

rızvān ş-ā(h)-niñ iligin-i tutup öz iv-i-ge alıp bardı (610)

-ıp *ket-*

Kaçıp *ket-* : Kaçıp gitmek.

Kaçıp ket- birleşik fiili, metinde bir yerden hemen uzaklaşmak manasıyla *kaçıp gitmek* anlamında ve aynı cümlede hem bulunma hem de benzetme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Kaçıp gitmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Adam beni görür görmez şu patika yolda rüzgar gibi kaçıp gitti.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*de bulunma durumu eki*

+*teg benzetme durumu eki*

ol haṭun t(e)ñiz yüzün-de yel teg kaçıp ketti (854)

2.2.4. Belirleyici Birleşik Fiiller

Zeynep Korkmaz, belirleyici birleşik fiilleri; “*asıl anlam birinci fiilde değil ikinci fiildedir. Birinci fiil ikinci fiildeki anlamı belirleyen zarf görevindedir. Birinci fiil bir zarffiil olmaktan çıkarak adlaşmış bulunmaktadır*” şeklinde örneklerle açıklarken, A.Von Gabain’in Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi için modal yardımcı fiiller başlığı altında incelediği birleşik fiilleri ve Tahsin Banguoğlu’nun

yarı tasvir fiilleri ile açıkladığı birleşik fiilleri belirleyici birleşik fiiller grubuna dahil etmektedir (Korkmaz, 2009: 834).

Filiz Meltem Erdem Uçar, bu çalışmada tespit edilen örneklerde yer alan başla- tasvir fiili ile ilgili olarak, “Söz konusu fiilin yardımcı fiil olarak kullanılmaya başlaması Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren. Çağatay Türkçesi eserlerinde de hem esas hem yardımcı fiil olarak sıklıkla kullanılan *başla-* “başlamak” fiili, esas fiile -A, -(y)U, -y zarffiil ekleriyle bağlanarak esas fiildeki oluş ve kılışın başladığını bildirir” demektedir (Erdem Uçar, 2016: 46-47).

Bizim de belirleyici birleşik fiiller başlığı altında verdiğimiz birleşik fiillerde birinci fiil zarffiil ekiyle ikinci fiile bağlanmış ve yine birinci fiil adlaşmıştır. Anlam bakımından ise bu başlık altındaki birleşik fiil örneklerimizin hepsi başlama bildirmektedir.

İçe başla- : (Bir şey) içmeye başlamak.

İçe başla- birleşik fiili, metinde bir şey içmeye başlamak anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda *içmeye başlamak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yemekten hemen sonra içmeye başladık.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

kaçan kim ta ām-dın fāriğ boldı-l(a)r irşe çakır iç-e başl(a)d-ı-l(a)r (134)

Kıla başla- : (Bir şeyler) yapmaya başlamak.

Kıla başla- birleşik fiili, metinde şartların müsait olduğu durumda bir şeyler yapmaya başlamak anlamında ve sebep durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Bu bağlamda *yapmaya başlamak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Oyunda kaybetmeye başladığı için mızıkçılık yapmaya başladı.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+üçün sebep durumu eki*

il-gün baş-sız kalğan üçün köp kişi yavuz y(a)man iş-l(e)r kıl-a başl(a)dı-l(a)r
(318)

Okiyu başla- : (Bir şey) okumaya başlamak.

Okiyu başla- birleşik fiili, metinde rahatsız edici bir olaya müdahale etmek amacıyla bir kimsenin bir şeyler okumaya başlaması anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Bu bağlamda *okumaya başlamak* birleşik fiilinin,

Türkiye Türkçesinde “Gece garip şeyler görürsen şu duayı okumaya başla.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

ol z(a)mān yakūb-ı mağrib-ī t(e)ñri ta ‘āl-ā-niñ uluğ at-ları-nı okıyu başlad-ı
(909)

Tileyü çık- : (Birini) aramaya çıkmak.

Tileyü çık- birleşik fiili, metinde kaybolan birini *aramaya çıkmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. Bu bağlamda *aramaya çıkmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Dünden beri kayıp olan çocuğu büyük küçük herkes aramaya çıktı.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

dāy-a aydı kim barç-a uluğ kiçig şahz(ā)da-nı tileyü çıkıñız tip (314)

Titreyü başla- : Titremeye başlamak, korkmak.

Titreyü başla- birleşik fiili, metinde *korkmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Titremeye başlamak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Nasıl korktuysam bacaklarım titremeye başladı.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

rūh-afzā m(e)like bu söz-ni işit-ti irşe çırayı özge bolup titreyü başl(a)d-ı
(343-344)

maymūn-a-niñ yüzi-din rengi kiñip barç-a boyı titreyü başl(a)d-ı (356)

ol z(a)mān men t(e)ñri ta ‘āl-ā-niñ uluğ at-ı-nı okup ol hañun-ğa bir haybat kıldım irşe hağ ta ‘āl-ā-niñ kudrat-ı birl-e ol hañun-niñ iligin-din şīşeşi yir-ge tüşüp sind-ı t(a)k-ı toprağ-ı tökül-di tak-ı titreyü başl(a)d-ı (839)

Ura başla- : “(Bir yere; birine) vurmaya başlamak”

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

nāgā(h) bir katıg yel kelip teñiz mavc ur-a başl(a)d-ı (279)

dary-ā mavc ur-a başlad-ı (633)

men yügürdüm t(a)k-ı ol bad-baht-niñ saçı-ğa yapıştım tak-ı anı yıkıp ur-a başl(a)dım (840-841)

Yıglayu başla- : Ağlamaya başlamak.

Yıglayu başla- birleşik fiili, metinde bir sebepten *ağlamaya başlamak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda *ağlamaya başlamak*

birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yalnız bıraktık ya, hemen de ağlamaya başlar.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

nāgā(h) munuñ teg ‘ayş uu ‘ısrat-niñ arasın-đa rûh-afzā öz yüzi-ge urup yığl(a)yu başl(a)d-ı (139)

ol perī kızl(a)r barç-a yığl(a)yu başlad-ı-l(a)r (140)

ol z(a)mān rızvān ş-ā(h) zār zār yığl(a)yu başlad-ı (269)

2.2.5. İkili birleşik Fiiller

Zeynep Korkmaz, “*İkili Birleşik Fiiller*” başlığı altında, “ikili birleşik fiillerin iki ayrı fiilin belirli biçim kalıpları içinde bir araya gelip anlamca kaynaşmasından oluştuğunu ve *alıp ver-*, *atıp tut-*, *dolup taş-*, *döküp saç-*, *düşüp kalk-*, *gidip gel-*, *bilip bilme-*, *kasıp kavur-*, *sayıp dök-*, *silip süpür-*, *yatıp uyu-* örnekleriyle bu birleşiklerin anlamca birbirine yakın veya zıt fiillerden oluştuğunu ve birinci fiilin genellikle *-Ip* zarffiili yapısında olduğunu” söylemiştir. Korkmaz bu tür birleşikleri ikili tasvir fiilleri diye adlandırmanın sebebi olarak ta, “anlam bakımından birleşigi oluşturan her iki fiil de bir bağlaçla birbirine bağlanmış gibi az çok kendi anlamlarını sürdürdükleri halde, anlam kaynaşması yoluyla her iki anlamı birden içeren özel birer anlam da kazanmışlardır. Yani, her iki esas fiil de birbirini tasvir etmektedir. Söz gelişi *döküp saçmak*’ta hem “dökmeyi” hem de “saçmayı” içine alan tek bir kılış söz konusudur. Bu tür birleşikleri ikili tasvir fiilleri diye adlandırmamızın sebebi de budur” açıklamalarında bulunmuştur (Korkmaz, 2009: 835).

Bizim de ikili birleşik fiiller diye ele aldığımız birleşik fiillerde birinci fiil ikinci fiile *-p* zarf fiil ekiyle bağlanmış tasvir fiili halindedir. Tespit edilen örneklerde, birleşik fiili oluşturan iki fiil de anlamca birbiriyle kaynaşarak tek bir oluş bildirmektedir.

Açığı kelip açığlan- : Öfkelenip hiddetlenmek.

Açığı kelip açığlan- birleşik fiili, metinde *öfkelenip hiddetlenmek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Öfkelenip hiddetlenmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Neden bana öfkelenip hiddetleniyorsun ki?” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ğa yönelme durumu eki*

vazīr yahşı ibārāt birl-e manū-çıhr-niñ sözi-ni sözleğ-i irşe rûh-afzā m(e)like-niñ açığ-ı kelip vazīr-ğa açığ-land-ı (398-399)

Alıp kel- : (Birini) alıp gelmek.

Alıp kel- birleşik fiili, metinde birini *alıp gelmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Alıp gelmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ben çocukları alıp geleyim.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

maymūn-a barıp manū-çıhr-nı alıp kelđi (471)

barğıl aṭañ-nı taḳ-ı barç-a uluğ-l(a)rını alıp kelgil (476)

maymūn-a barıp barç-a uluğ-l(a)rını alıp keld-i (477)

bir neç-e kişi-l(e)r-ge buyur-đı kim barıp yakūb-ı mağribī-nı alıp keliñiz tip (588)

Barıp kör- : Gidip görmek.

Barıp kör- birleşik fiili, metinde bir kimseyi veya bir durumu *gidip görmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Gidip görmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Arabanın halini bir gidip görelim bakalım.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ı belirtme durumu eki

sen inan-maş irdiñ im-đi barıp bir ādam-ī bil-e bir bolup turur taḳ-ı ḥāl-ı men barıp kördüm aniñ bile olṭurup çakır <içer> irđ-i (199)

Biṭip al- : (Bir şeyi) yazıp almak.

Biṭip al- birleşik fiili, metinde bir yerden bir şeyi *yazarak almak* anlamında, tespit edilen iki örneğin birinde belirtme durum ekli tamlayıcı ile, diğer örnekte ise aynı cümlede hem ayrılma hem de belirtme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Yazıp almak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Konunun özetini benim defterden yazıp al kendine.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılarla kullanılmaya devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

imdi ḳal(a)m dıvīt kāğad k(e)lṭür-gil t(a)ḳ-ı buu yüzükte biṭilgen at-l(a)r-nı bitip alğıl kim sen dūny-e-de mundın köp murād-l(a)r t(a)pḳay sen (709)

Durum Ekli Tamlayıcı : +din ayrılma durumu eki

+nı belirtme durumu eki

ol z(a)mān āsaf sulaymān-niñ yüzükündin t(e)ñri ta 'āl-ā-niñ ol uluğ at-larını bitip ald-ı (712)

'Ināyat kılıp ayı- : Lütfedip söylemek.

'Ināyat kılıp ayı- birleşik fiili, metinde bir şeyi *lütfedip söylemek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *'Ināyat kılıp ayı-* birleşik fiilinin tamlayıcısız kullanıldığı tespit edilen örnekte belirtme durum ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *Lütfedip söylemek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Kim olduğunuzu lütfedip söylerseniz tanışmış oluruz böylelikle.” örneğindeki gibi belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

dāy-a ol kızğa köp du '-ā-l(a)r kılıp aydı kim a-y 'ālam için-deki hūbl(a)r-niñ sarvar-ı a-y malāhat için-de hem hūr u hem perī avval siz 'ināyat kılıp ayıñız kim siz kim turur siz (65)

Ḳayğuluğ bolup yığla- : Üzülüp ağlamak.

Ḳayğuluğ bolup yığla- birleşik fiili, metinde *üzülüp ağlamak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Üzülüp ağlamak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Olan olmuş zaten, üzülüp ağlamanın bir faydası yok.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

ol z(a)mān maymūn-a-ğa habar bold-ı irşe kayğu-luğ bolup yığl(a)p (404-405)

Ḳaynap çık- : (Bir şeyden) kaynayıp çıkmak.

Ḳaynap çık- birleşik fiili, metinde sıvı bir maddenin bir yerden *kaynayıp çıkması* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Kaynayıp çıkmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yerin altından kaynayıp çıkan su çok yükseğe fişkırıyordu.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+dın ayrılma durumu eki*

andağ kim bu su havuğ-niñ tüpin-din kaynap çık-ka-y (28)

nem-e-l(e)r okup şış-e-l(e)rge dam kılşa bir şış-e-din su kaynap çıkar ird-i (905)

Kızıp yörü- : Gezip dolaşmak.

Kızıp yörü- birleşik fiili, metinde *gezip dolaşmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Gezip dolaşmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Hadi sahayı bir gezip dolaşalım.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

barç-a perī-l(e)r ālam-nı kızıp yörüşe-l(e)r anı tapa almağ(a)y-l(a)r (368)

Ƙopup kaç- : Kalkıp kaçmak.

Ƙopup kaç- birleşik fiili, metinde bir yerden uzaklaşmak maksadıyla *kalkıp kaçmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Kalkıp kaçmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Taraftarlar, yenildik diye hemen kalkıp kaçmışlar.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

men ol s(a)ndūk-ça-nı alıp könlüm-de aydım kim bu s(a)nçış uruş-tın maña mundın artuğ nem-e tegmeş tip kopup kaçtım (686)

Nikāh kılturup al- : Biriyle nikah kıydırıp evlenmek.

Nikāh kılturup al- birleşik fiili, metinde birini *nikah kıydırıp almak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Nikah kıydırıp almak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesi’nde “Nikah kıydırıp kızı aldı ama, işler pek iyi gitmiyor sanki.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

rızvān ş-ā(h) nikā(h) kılturup rūh-afzā-nı ald-ı (971)

Oƙup ɗam ƙıl- : Okuyup üflemek.

Oƙup ɗam ƙıl- birleşik fiili, metinde *okuyup üflemek* anlamında, tespit edilen dokuz örneğin altısında aynı cümlede hem belirtme hem de yönelme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. Diğer üç örnekte ise sadece yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Okuyup üflemek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Şu duayı çocuğa okuyup üfle de, nazar değmesin.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ge yönelme durumu eki

nem-e oƙup ol şış-e-ge ɗam ƙılşa şış-e-ɗin ƙaynap ot çıkar ird-i (438)

nem-e-l(e)r oƙup şış-e-l(e)rge ɗam ƙılşa bir şış-e-ɗin su ƙaynap çıkar ird-i (904)

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

ol haɗun nem-e oƙup ol şış-a-ğa ɗam ƙılur irdi (830-831)

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki
+ge yönelme durumu eki

*yen-e her kim bu at-l(a)rni okup özi-ge dam kılşa eger ot-ka kirşe köymegey
eger su-ğa kirşe batmağay halāk bolmağay (730-731)*

men ol at-l(a)r-ni okup özüüm-ge dam kıldım (740)

bu at-l(a)r-ni okup özüñ-ge dam kılğıl dary-ā-ğa kirgil (895)

*ol z(a)mān rızvān ş-ā(h) bil-e y(a)kūb-ı mağribī ikev ol at-l(a)r-ni okup
özleri-ge dam kıld-ı-l(a)r t(a)k-ı t(e)ñizge kirip yel teg yügürür irdil(e)r (898)*

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki
+ka yönelme durumu eki

t(e)ñri ta āl-ā-niñ uluğ at-l(a)rını okup badr-ā(h)-ka dam kıldı (915)

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki
+ğa yönelme durumu eki

hağ ta āl-ā-niñ at-ları-ni okup aña dam kıldı (927)

Oқup hür- : Okuyup üflemek.

Oқup hür- birleşik fiili, metinde *okuyup üflemek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Okuyup üflemek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Şu duayı çocuğa okuyup üfle de, nazar değmesin.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

ol z(a)mān badrāhī cādū yiñip bir nem-e okup rūh-afzā-ğa hürd-i (465)

Tilep tap- : Arayıp bulmak.

Tilep tap- birleşik fiili, metinde birini *arayıp bulmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Arayıp bulmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Hemen o adamı arayıp bulun.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +nı belirtme durumu eki

*barç-a h(a)l(ā)yık çıkıp yazı-l(a)r-da tağ-l(a)r-da rızvān ş-ā(h)-ni tilep
tapmağ-ı-l(a)r (315-316)*

*men kün toğar-dın kün bañar-ğa perī-l(e)r-ni yiberip rızvān <ş>-ā(h)-ni tilep
tapayın (352)*

Toylar kılıp al- : Dügünler yapıp almak.

Toylar kılıp al- birleşik fiili, metinde birini *dügün yapıp almak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Dügün yapıp almak* birleşik fiilinin,

Türkiye Türkçesinde “İş inada binmiş, kızı düğün yapıp alacaktı.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+nı belirtme durumu eki*

manū-çıhr rūh-afzā-niñ m(ā)lın mülkin tasar(r)uf kıld-ı irşe maymün-a-nı toy-l(a)r kılıp aldı (494-495)

Yatıp uyukla- : Yatıp uyuyakalmak.

Yatıp uyukla- birleşik fiili, metinde *yatıp uyuyakalmak* anlamında, tespit edilen iki örneğin birinde sadece bulunma durum ekli tamlayıcı ile, diğer örnekte ise aynı cümlede hem bulunma hem de sebep durum ekli tamlayıcı ile birlikte kullanılmıştır. *Yatıp uyuyakalmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Çok yorulduğu için koltukta yatıp uyuyakalmış.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Üze ile ilgili olarak, János Eckmann “üzerine, üzerinde, üstüne, üstünde” anlamlarını (Eckmann, 2017: 126); Kemal Eraslan öze / üze (<üz / öz+e) “üzerinde, dolayı”, yer ifadesiyle “üzerine, üzerinde” anlamlarını (Eraslan, 2012: 275, 300); Mustafa Argunşah “üzerine, üzerinde” (Argunşah, 2014: 147) anlamlarını vermişlerdir. 211 satır numaralı örnekte birleşik fiilin +üze yönelme durumu eki mi yoksa +üze bulunma durumu eki mi aldığı tespitinde Ceval Kaya’nın çevirisi dikkate alındı.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+üze bulunma durumu eki*

kiç-e boldı irşe ol taht üze yatıp uyukl-a-dı (211)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+da bulunma durumu eki*

+üçün sebep durumu eki

yol-da har-ğan üçün anda yatıp uyukl-a-dı (559)

Yiğip kel- : Yetişip gelmek.

Yiğip kel- birleşik fiili, metinde birinin yanına *yetişip gelmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Yetişip gelmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Annesi yetişip gelmese çocuk havuza düşüyordu.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rızvān ş-ā(h) bul(a)k-niñ başın-da at-tın tüşüp su-ğa iligin soқты kulan-nı tapmad-ı irşe hayrān kalıp ayd-ı kim bu ‘acab iş turur bu kul(a)n-nı men kördüm kim bu su-ğa kirđi bu fikir-de irđi kim nöker-leri yitip keldi-ler (16)

3. ANLAMCA KAYNAŞMIŞ VE DEYİMLEŞMİŞ BİRLEŞİK FİLLER VE DURUM EKLİ TAMLAYICILARI

Anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller başlığı altında yer verdiğimiz birleşik fiiller, bir ya da birden fazla isim veya isim soylu kelime ile bir esas fiilin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu gruptaki birleşik fiillerde, genellikle isim unsurunda bir anlam kayması söz konusudur. Fiilden önceki isim veya isim grubu özne, nesne, zarf tümleci ve yer tamlayıcısı durumunda esas fiile bağlanmıştır.

Zeynep Korkmaz, “*Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları*” başlıklı makalesinde birleşik fiilleri dört alt sınıfa ayırarak, “*Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*” diye isimlendirdiği birleşik fiil yapısını dördüncü grupta ele almıştır. Korkmaz deyimleşmiş birleşik fiiller dediği yapıyı “Birinci, ikinci ve üçüncü gruptaki birleşik fiiller ile dördüncü gruptakiler arasında kaynaşma bakımından bir ortaklık vardır ancak dördüncü grubu ilk üç gruptan ayıran temel özellik ise bu gruptakiler önce birer anlam kaymasına uğradıktan sonra kaynaşıp kalıplaşmışlardır” şeklinde açıklamıştır (Korkmaz, 1998: 1-3).

Deniz Abik de “Nevâyî’nin Eserlerindeki Deyimlerin Farsça ile Karşılaştırılması” makalesinde “Fiil olarak kullanılan deyimleri incelemek istediğimizde karşımıza çıkan bir güçlüğü çözmek gerekir. Türkçede alıntı kelimelere baktığımızda kaynağı neresi olursa olsun, alıntı kelimeler hiçbir zaman fiil türünden kelimeler değildir. Bunlar, ancak Türkçenin yardımcı fiilleri veya yapım ekleri yoluyla fiilleştirilebilir. Bu durumda *giriftar bol-*, *aşkar bol-*, *azad bol-*, *firifte bol-*, *firifte kıl-*, *feth tap-*, *ferman buyur-*, *huruc kıl-*, *maraz tart-*, *mesken kıl-*, *arz it-*, *arz kıl-*, *aşüfte kıl-*, *avare kıl-*, *ahd kıl-*, *ber devam bol-*, *beyan kıl-*, *celi tap-*, *dadhahlık kıl-*, *eser koyma-*, *etvar tut-* gibi yapıların içerisinde deyim olabileceklerin ayırımında dikkatli olunması gerekmektedir. *dest bir-* “ortaya çıkmak, meydana gelmek” anlamıyla bir deyimdir. Ancak *bir-* (ver-) fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığı birçok yapı için bunu söylemek mümkün değildir. *nakb ur-* “çukur açmak” fiilinde deyimlikten söz edilemezken, *kanat ur-* “uçmak” (perzeden) fiilinde deyim olma özelliği vardır. Doğan Aksan (“Anlam alışverişi olayları ve Türkçe” *TDAY Belleten 1961*, s.214), diller arasındaki anlam alışverişlerinde çevirme yolu ile anlam alınışından söz ederken tam çevirme kelimeler, yarı çevirme kelimeler, serbest

çevirme kelimeler başlıklarını kullanır. Bu durum, bir başka dile çevrilemeyen unsurlar olan deyimler için de geçerli görünmektedir. Ancak bu çevirmelerin yönünü, niteliğini tam olarak tespit edebilmek için her deyim için en eski kaynaklardan itibaren izlenebilmesi gerekir. Her deyim için farklı sonuçlar ortaya çıkabilir” demektedir (Abik, 2003: 3, 10).

Acal-ı yavuk yiğ- : Eceli yaklaşmak, ölmek üzere olmak.

Acal-ı yavuk yiğ- birleşik fiili, metinde *eceli yaklaşmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Eceli yaklaşmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ecelim mi yaklaştı ne!” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

āsaf-niñ acal-ı yavuk yiğti irşe bu cezîr-e-ge kelip öz yir-i-ni yasağ-ı (714)

āhır vaktı yiğ- : Eceli gelmek.

āhır vaktı yiğ- birleşik fiili, metinde *eceli gelmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Eceli gelmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Eceli gelen köpek cami duvarına işer.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

sulaymān-niñ āhır vakt-ı yiğti irşe āsaf-ka aydı (700-701)

‘aklıñı iligdin birme- : Aklını başına toplamak, kendine çeki düzen vermek.

‘aklıñı iligdin birme- birleşik fiili *aklını başına toplamak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Aklını başına toplamak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Artık aklını başına toplamalısın, yoksa bu çalışmayla sınavı zor kazanırsın.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

y-ā şahzāda sen ‘aklıñ-nı iligdin birm-e-gil (52-53)

Ayağığa tüş-/ayağıña tüş- : (Birin) ayağına kapanmak.

Ayağığa tüş- birleşik fiili, metinde birinin *ayağına kapanmak* anlamında, belirtme durum ekli tamlayıcı ile ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Ayağına kapanmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Gerekirse ayağına kapanıp özür dilerim.” örneğindeki gibi tamlayıcısız, “Çıkan tartışmadan sonra, tarla sahibi

neredeysse ayağıma kapanıp af dileyecekti.” örneğinde olduğu gibi de belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

dāy-a kızniñ ayak-ı-ğa tüşüp aydı (333-334)

rızvān ş-ā(h)-niñ ayakın-ğa tüşüp köp yığlad-ı (526)

rūh-afzā kopup yakūb-niñ ayakın-ğa tüşüp (935)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ı belirtme durumu eki*

barç-a cın-nī-l(a)r-niñ uluğ-ları kelip rūh-afzā-niñ ayak-ı-ğa tüşüp (956-957)

Bağr-ı kebāb bol- : İçi Yanmak, çok üzölmek.

Bağr-ı kebāb bol- birleşik fiili, metinde çok üzölmek manasıyla *içi yanmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *İçi yanmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Çok zamansız gitti, içim yanıyor arkadaş.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

men ol karı kişi-niñ zār-ī-lıķın körüp bağrum kebāb bolur ird-i (765)

Başığa toprak saç- : (Yas için) başına toprak saçmak.

Başığa toprak saç- birleşik fiili, metinde yas için *başına toprak saçmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. Başına toprak saçmak birleşik fiili Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

dāy-a telbe-l(e)r teg kiç-e kündüz yığlap baş-ı-ğa toprak saçar ird-i (322-323)

Barç-a halāyık dük(k)ān-ları-niñ işikini bağlap baş-ları-ğa toprak saçıp yığlap şahar-đın çıkar irdil(e)r (749)

Başsız kal- : Yöneticisiz kalmak.

Başsız kal- birleşik fiili, metinde *yöneticisiz kalmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Başsız kalmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Şirket başsız kalınca işler gevşedi.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

il-gün baş-sız kalğan üçün köp kişi yavuz y(a)man iş-l(e)r kıl-a başl(a)dı-l(a)r (317)

Bâtil bol- : Boşa gitmek, olumlu bir sonuca ulaşamamak.

Bâtil bol- birleşik fiili, metinde olumlu bir sonuca ulaşamamak manasıyla *boşa gitmek* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Boşa*

girmek birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bu kadar emeği boşa gitsin diye mi harcadık!” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +i belirtme durumu eki

ol kişi bir kaḫl-a bu at-l(a)rını okıḫa al(a)r-nıñ barç-a iş-i bātıl bolğay (729)

Cān taslīm kıl- : Canını teslim etmek, ölmek.

Cān taslīm kıl- birleşik fiili, metinde *canını teslim etmek* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Canını teslim etmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Zavallı adam, uzun zamandır çektiği hastalıktan dün gece canını teslim etmiş.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ḫin ayrılma durumu eki

aḫaşı oğlı-nı körgeç sevüngenin-ḫin ḫar-ḫāl cān taslīm kıld-ı (858-859)

Cānıñḫın keçmiş bol- : Canından geçmiş olmak.

Cānıñḫın keçmiş bol- birleşik fiili, metinde bir davranışın sonucunda canını düşünmemek manasıyla *canından geçmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Canından geçmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Canımdan geçerim, yine de ondan vazgeçmem.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

meger bir baḫ-baḫt bolğay kim öz cānıñ-ḫın keçmiş bol-ğay (348-349)

Çırayı özge bol- : Yüzü değişmek.

Çırayı özge bol- birleşik fiili, metinde endişelenmek manasıyla *yüzü değişmek* anlamında kullanılmıştır. *Yüzü değişmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ne oldu canım bir an yüzün değişti sanki.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : tamlayıcısız

rūḫ-afzā m(e)like bu söz-ni işit-ti irşe çırayı özge bolup tiḫreyü başl(a)ḫ-ı (343)

ḫavlat yār bol- : Talih gülmek.

ḫavlat yār bol- birleşik fiili, metinde birine *talihin gülmesi* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Talih gülmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Şu talih bize ne zaman gülecek?” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ge yönelme durumu eki

imdi kim davl(a)t bizge yār bold-ı (116-117)

Düny-e-đin çıkar vaqıtı bol- : (Birinin) dünyadan gitme vakti gelmek, ölümü yaklaşmış olmak.

Düny-e-đin çıkar vaqıtı bol- birleşik fiili, metinde birinin *dünyadan gitme vaktinin gelmesi, ölümünün yaklaşması* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Dünyadan gitme vakti gelmek* birleşik fiili, Türkiye Türkçesinde “Eh artık bizim bu dünyadan gitme vaktimiz geldi sanki.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

sulaymān-niñ āhır vaqt-ı yitti irşe āsaf-ka aydı a-y vazır-ı bī-nazır biziñ düny-e-din çıkar vaktımız boldı (702)

Dünyedin safar kııl- : Dünyadan göçmek, ölmek.

Dünyedin safar kııl- birleşik fiili, metinde *dünyadan göçmek* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Dünyadan göçmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Annesinin üzüntüsünden o da bu dünyadan göçtü.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+dın ayrılma durumu eki*

tağ-ı anıñ kayğu-sın-đın rızvān ş-ā(h) m(e)lik bu düny-e-din safar kıld-ı (1000)

Eligin / İligin ayağın öp- : (Birinin) elini ayağını öpmek.

Eligin / İligin ayağın öp- birleşik fiili, metinde teşekkür için kendinden güçlü birinin *elini ayağını öpmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Elini ayağını öpmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sen benim için bu işi yap, ben senin elini ayağını öperim.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

manū-çıhr badr-ā(h)-niñ eligin ayakın öpti (472)

rızvān ş-ā(h) yakūb-ı mağrīb-ī-niñ iligin ayakın öpti (885)

Farmānburdār bol- : Boyun eğmek, isteyerek veya istemeyerek uymak.

Farmānburdār bol- birleşik fiili, metinde birine *boyun eğmek* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Boyun eğmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sana boyun eğmek zorunda değilim.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +ğa yönelme durumu eki

bu at-l(a)r her kim-đe bolşa barç-a điv-l(e)r perī-l(e)r barç-a cānāvar-l(a)r aña zıyān tegür-e almayın aña farmān-burdār bolğay-l(a)r (726)

Ġam yime- : Üzülmemek, tasa etmemek, kaygılanmamak.

Ġam yime- birleşik fiili metinde *üzülmemek, kaygılanmamak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Gam yememek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Seni gördüm ya, artık ölsem gam yemem.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

maymūn-a ayđ-ı kim ğam yim-e-gil kim barç-a perī-l(e)r ālam-nı kızıp yörüşe-l(e)r anı tapa almağ(a)y-l(a)r velikin sen bir iş kılğıl tiđi (367)

yağūb bu sözl(e)rni işitip külüp ayđ-ı kim a-y yigit ğam yimegil kim men seni t(e)ñri ta< ā>l-ā-nın ināyat-ı bil-e öz murādūñ-ğa yitküreyin tiđi (606)

Haddı bol- : Haddine düşmek, “Onun bunu yapmaya

yetkisi veya yeteneği yoktur” anlamında bir söz.

Haddı bol- birleşik fiili, metinde birinin söz konusu işi yapmaya yetkisi olmaması manasıyla *haddine düşmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Haddine düşmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Haddine mi düşmüş senin, saçımın teline bile ulaşamazsın”-R. H. Karay. (tdk.gov.tr, Atasözü ve Deyimler Sözlüğü).

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

y-ā m(e)like ādam-ī-l(a)r-đa perī-l(e)r-đe kim-niñ ol haddı bolğay kim bu iş-ni kılğ(a)y (347)

Hasratlığ bol- : Hasret çekmek, özlem duymak.

Hasratlığ bol- birleşik fiili, metinde yalnız ve çaresiz kalınan bir durumda birinin veya bir şeyin *hasretini çekmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Hasret çekmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Hasretini çekmek artık çok ağır gelmeye başladı.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

kayğu-luğ hasrat-lığ bolup ol güm-beđ-niñ işikin-de olđurup ol teñizge bakar irđ-i (512)

Hayırbād qol- : Hayır dua almak.

Hayırbād kol- birleşik fiili, metinde *hayır dua almak* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Hayır dua almak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “İnsanlardan hayır dua almak kadar güzel bir şey var mı?” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*dın* ayrılma durumu eki

yaqub aydı y-ā m(e)like pād(i)ş-ā(h)-lık sizge mubārek bolsun tip al(a)r-dın hayır-bād kolup (967)

İlig uzaṭ- : (Birine) el uzatmak, yardım etmek.

İlig uzaṭ- birleşik fiili, metinde birine yardım etmek için *el uzatmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *El uzatmak* birleşik fiilinin tamlayıcısız olarak kullanıldığı tespit edilen örnekte yönelme durum ekli tamlayıcıya istemde bulunduğunu görüyoruz, bu boşluk sözlü anlatımda dili kullanıcı tarafından zihinde doldurulmaktadır. *El uzatmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Bize bir el uzatsanız da şu zorlu haftayı çabuk atlatsak.” örneğindeki gibi yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

kız aydı siz ilig uzaṭıñız kim biz t(a)ḳ-ı muvāfikat ḳıl(a)l-ı tip (122)

İliginde tur- : Elinde olmak, sahip olmak.

İliginde tur- birleşik fiili, metinde bir yerin bir kişinin *elinde olması* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Elinde olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Dedemin tarlası benim elimde olsa, her yerine ceviz ekerim.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *Tamlayıcısız*

köp vaḳt-l(a)r boldı m(e)niñ aṭam-niñ taḳt-ı yat kişi-niñ iligin-de turur (979)

İliginge tüş- : Eline düşmek, egemenliği altına girmek, eline geçmek.

İliginge tüş- birleşik fiili, metinde bir yerin birinin *eline düşmesi* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Eline düşmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Kale düşmanın eline düştü.”(tdk.gov.tr, Atasözü ve Deyimler Sözlüğü) örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

men meml(e)ket-ni asradım kim yat yağ-t-niñ iligin-ge tüş-mesün tip (989)

(Birin) Kanını tök- : Kan dökmek, öldürmek, cana kıymak, ölüme yol açmak.

Ƙan tk- birleşik fiili, metinde birini *ldrmek*, *birinin canına kıymak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Kan dökmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “ taraflar bir şekilde barıştırılmalı yoksa kan dökülecek” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

men anıñ kanı-nı tkmegin-e iv-de olturm-a-ęay (883)

Kie kündüz yığla- : Gece gündüz ağlamak.

Kie kündüz yığla- birleşik fiili, metinde üzüntüden *gece gündüz ağlamak* anlamında; tespit edilen  örneklerde benzetme, belirtme ve araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Gece gündüz ağlamak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yeni doğmuş bebek gibi gece gündüz ağlıyorum bu aralar.” örneğindeki gibi benzetme, “Kendisi de annesiyle oturup gece gündüz ağlamış yazık!” örneğindeki gibi de belirtme ve araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+teg benzetme durumu eki*

dy-a telbe-l(e)r teg ki-e kündüz yığlap baş-ı-ęa toprak saçar ird-i (322)

Durum Ekli Tamlayıcı : *Tamlayıcısız*

zi ol kl-niñ için-de olturup ki-e kündüz yığl(a)r ird-i (327)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+bile araç (vasıta) durumu eki*

velikin rh-afz dy-a bil-e ki-e kündüz yığl(a)p zr-ı-lık klur ird-i-l(e)r
(392)

Knli friğ bol- : Gnl rahat olmak.

Knli friğ bol- birleşik fiili, metinde bir şeyden *gnl rahat olmak* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Gnl rahat olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “O borcu bir şekilde kapatırız, senin bu yüzden gönlün rahat olsun.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+tin ayrılma durumu eki*

s(e)niñ knln bu iş-tin friğ bolsun tip (616)

Knliğe andişa tş- : Gönlüne endişe düşmek.

Knliğe andişalar tş- birleşik fiili, metinde bir kimsenin *içine endişe düşmesi* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Gönlüne endişe düşmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sen gönlüne hiç endişe düşürme, bu işi ben hallederim.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rızvān ū-ā(h) köp andīŝ-a-lar köñli-ge tūŝüp atlanıp ŝahar-ğa barđ-ı (31)

Köñli hoş bol- : Gönü hoş olmak, memnuniyet duymak.

Köñli hoş bol- birleşik fiili, metinde bir şeye karşı *memnuniyet duymak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Gönlü hoş olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Annemin gönlü hoş olsun da ben mühendislik yerine tıp ta yazarım.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

ol oğl(a)n-niñ köñli hoş bolup aydı (791)

Köñli özge özge yirde tur- : Gönü başka birinde olmak.

Köñli özge özge yirde tur- birleşik fiili, bir kimsenin *gönlünün başka birinde olması* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Gönlü başka birinde olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “O sana bakmaz, onun gönlü başka birinde.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

y-ā manū-çıhr men saña ayıt-madım mu kim rūh-afzā-niñ köñli sende yok turur tađ-ı köñli özge özge yir-l(e)r-de turur (197)

Köñül bir- : Gönül vermek, bağlanmak.

Köñül bir- birleşik fiili, metinde bir şeye *bağlanmak* anlamında ve yönelme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Gönül vermek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sevdana gönül verdim, düşürdü beni çöllere.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+ge yönelme durumu eki*

im-di ākı-l(a)r bu fānī dūny-e-ge köñül birmeđi-l(e)r tađ-ı köñül birgen kiŝi-l(e)r dūny-e-đin v(a)fā tapmadıl(a)r (1002)

Köñül mūnıŝı tur- : Gönül dostu olmak.

Köñül mūnıŝı tur- birleşik fiili, metinde birine gönülden bağlı olunduğunu ifade etmek için *gönül dostu olmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Gönül dostu olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sen benim bu hayattaki yol arkadaşımın, gönül dostumsun.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rūh-afzā aydı a-y maymūn-a bu yigit çīn meliki turur t(a)k-ı tūrān-zamīn pād(i)ş-ā-hı turur tağ-ı m(e)niñ könlüm-niñ mūnışı turur t(a)k-ı c(ā)nım-niñ rāhat-ı turur (168-169)

Köñül üz- : (Birinden) umudu kesmek, bir şeyin artık gerçekleşmeyeceği inancına varmak.

Köñül üz- birleşik fiili, metinde kaybolan birinden *umudu kesmek* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Umut kesmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Aramalar devam ediyor ancak *çocuktan* herkes umudunu kesmiş durumda.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*dın ayrılma durumu eki*

barç-a h(a)l(ā)yık çıkıp yazı-l(a)r-da tağ-l(a)r-da rızvān ş-ā(h)-nı tilep tapmad-ı-l(a)r tağ-ı şahzāda-dın köñül üzüp navmīd bold-ı-l(a)r (316)

Közige yaş toltur- : Ağlamak.

Közige yaş toltur- birleşik fiili; metinde *ağlamak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Ağlamak* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Ağlamaktan gözleri şişmiş.” örneğindeki gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

manū-çıhr közi-ge yaş tolturup aydı (410)

Mıhrını köñüldin çıkar- : (Birinin sevgisini) mührünü gönülden çıkarmak.

Köñüldin çıkar- birleşik fiili, metinde birinin sevgisini *gönülden çıkarmak* anlamında ve belirtme durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Gönülden çıkarmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Artık bana olan duygularını gönülünden çıkarmalısın.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*nı belirtme durumu eki*

rūh-afzā-niñ mıhr-ı-nı köñül-din çıkar-gıl tağ-ı m(e)niñ bil-e bol-gıl (188-189)

Murād hāsıl bol- : (Bir kimsenin) isteği gerçekleşmek.

Murād hāsıl bol- birleşik fiili, metinde bir kimsenin *isteğinin gerçekleşmesi* anlamında, tespit edilen iki örneğin birinde ayrılma durum ekli tamlayıcı ile, diğer örnekte ise tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *İstek gerçekleşmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Babama o kadar yalvarmama rağmen hiçbir isteğimi gerçekleştiremedim.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak, “Yeter ki insan içten

inansın, Allah'ın hikmetinden bütün istekleri gerçekleşir.” örneğinde olduğu gibi de ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

men bu yiğit-ni öltüreyin kim rûh-afzâ-niñ murād-ı hāsıl bolm-a-sun (244)

Durum Ekli Tamlayıcı : *+dın ayrılma durumu eki*

bu at-l(a)r-niñ bereketin-din miñ yiti yüz murād-l(a)r hāsıl bolur (722)

Murādınğa yiğür- : Muradına erdirmek, isteğine kavuşmak.

Murādınğa yiğür- birleşik fiili, metinde isteğine kavuşturmak manasıyla *muradına erdirmek* anlamında, belirtme ve araç (vasıta) durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Muradına erdirmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sizi Allah’ın da yardımıyla muradınıza erdireceğim.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcılar ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *+i belirtme durumu eki*

+bile araç (vasıta) durumu eki

yağub bu sözl(e)rni işiñip külüp ayd-ı kim a-y yigit ğam yimegil kim men seni t(e)ñri ta< 'ā >l-ā-nın ināyat-ı bil-e öz murādın-ğa yiğüreyin tiđi (608)

Nabāt-ı mısır-ı sor- : Öpüşmek.

Nabāt-ı mısır-ı sor- birleşik fiili, metinde biriyle *öpüşmek* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Öpüşmek* fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Öpüşmek istediğimde kendini birden geri çekti.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

‘āşık bil-e ma şük bir biri-niñ boynın kuçup nabāt-ı mısır-ı sor-a başlağ-ı-l(a)r (136)

Nāçār bol- : Çaresiz kalmak; çözüm yolu, çıkar yolu bulamamak.

Nāçār bol- birleşik fiili, metinde bir şeyde *çaresiz kalmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Çaresiz kalmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Çaresiz kalınca arabamı satmak zorunda kaldım.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

rızvān ş-ā(h) kopup ol balık-l(a)r-nı terip kün-ge uñru koyd-ı t(a)k-ı köñlin-de aydı kim bu balık-l(a)r kuruşa nāçār bolğan-da bu balık-nı yigey men tip (291)

Tağ-ı ākıbat nācār bolup barıp aña sal(ā)m kıld-ı (441)

Navmīd bol- : (Birinden) umudu kesmek, bir şeyin artık gerçekleşemeyeceği inancına varmak.

Navmīd bol- birleşik fiili, metinde kaybolan birinden *umudu kesmek* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Umut kesmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Aramalar devam ediyor ancak *çocuktan* herkes umudunu kesmiş durumda.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

barç-a h(a)l(ā)yıķ çıkıp yazı-l(a)r-đa tağ-l(a)r-đa rızvān ş-ā(h)-nı tilep tapmad-ı-l(a)r tağ-ı şahzāda-dın köñül üzüp navmīd bold-ı-l(a)r (317)

Öz işiñ bile bol- : Kendi işine bakmak, işini sürdürmek.

Öz işiñ bile bol- birleşik fiili, metinde *kendi işine bak, kendi işinle ilgilen* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Kendi işine bakmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Şimdi sen kendi işine bak, onu sonra düşünürüz.” örneğindeki gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

a-y şahzāda sen öz işiñ bil-e bolğıl yen-e biz sizge kelginç-e tiđi irşe (143)

Sazāların tap- : Layıgını bulmak, hak ettiği cezayı bulmak.

Sazāların tap- birleşik fiili, metinde hak ettiği cezayı bulmak manasıyla *layıgını bulmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Layıgını bulmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Yaptığı bu kadar kötülükten sonra layıgını buldu.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

şükür kim al(a)r öz sazā-ların taptı-l(a)r tiği (961)

Sözni uzat- : Sözü uzatmak.

Sözni uzat- birleşik fiili, metinde *sözü uzatmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Sözü uzatmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Sözü çok uzattın, gidelim artık.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

maymūn-a ayđ-ı sözni köp uzat-mağıl eger til(e)r sen barıp ol yigit-ni keltüreyin (202-203)

Tama 'kis- : (Birinden) umudu kesmek.

Tama' kis- birleşik fiili, metinde birinin yaşadığından *umudu kesmek* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Umut kesmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Hayatta olduğundan umudumuzu kesmeye başlamıştık artık.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*din ayrılma durumu eki*

rızvān ş-ā(h)-niñ tiriglikin-đin tam-a 'kist-i (324)

Umīd kis- : (Bir şeyden) umudu kesmek.

Umīd kis- birleşik fiili, metinde bir şeyden *umudu kesmek* anlamında ve ayrılma durum ekli tamlayıcı ile kullanılmıştır. *Umut kesmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Artık eve geleceğinden umudumu kestim.” örneğinde olduğu gibi aynı tamlayıcı ile kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : +*din ayrılma durumu eki*

rızvān ş-ā(h) öz c(a)nın-đın umīd kisip (511)

(Köp/niçe) Vaqtlar bol- : (Çok) uzun zaman olmak, (çok) uzun zaman geçmek.

(Köp/niçe) Vaqtlar bol- birleşik fiili, metinde *çok uzun zaman olmak* anlamında ve tamlayıcısız olarak kullanılmıştır. *Uzun zaman olmak* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “O kadar çok uzun zaman oldu ki, yüzünü bile hatırlamıyorum.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

köp vakt-l(a)r boldı m(e)niñ aтам-niñ taht-ı yat kişi-niñ iligin-de turur (977-978)

imdi bir niç-e vakt bold-ı kim bu yir-de bu 'ımārat-nı körer men (78)

Yüzidin rengi kiş- : Yüzünden rengi gitmek; korku, heyecan vb. sebeplerle benzi sararmak.

Yüzidin rengi kiş- birleşik fiili, metinde korku veya heyecan gibi sebepler sonucunda *yüzünün rengi gitmek* anlamında kullanılmıştır. *Yüzünün rengi gitmek* birleşik fiilinin, Türkiye Türkçesinde “Arkadaşın yüzünün rengi gitmiş, patron çok kızdı herhalde.” örneğinde olduğu gibi tamlayıcısız olarak kullanımı devam etmektedir.

Durum Ekli Tamlayıcı : *tamlayıcısız*

maymūn-a-niñ yüzi-din rengi kişip barç-a boyı tişreyü başl(a)d-ı (35)

SONUÇ

Çalışmada tespit edilen yardımcı fiiller ve metinde geçme sayıları ve kullanılma oranları aşağıda tablo halinde gösterildi. Çalıştığımız Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi'nde birleşik fiillerin oluşumunda en çok kıl- ve bol-, daha sonra ise kal-, kel- ve başla- yardımcı fiilleri kullanılmıştır. En az ise aç-, açığlan-, at-, çakıl-, hür-, kaç-, kalma-, ket-, kit-, kop-, kopar-, kör-, köter-, köydür-, kuţkar-, küvürme-, ör-, sarğar-, sındur-, sor-, sül-, sürţ-, tart-, toltur-, tök-, tuţ-, üz-, yiţkür- ve yörü- yardımcı fiilleri kullanılmıştır.

Tablo 2: Yardımcı Fiiller ve Metinde Geçme Sayıları

Yardımcı Fiil	Sayısı	Oranı (%)	Yardımcı Fiil	Sayısı	Oranı (%)	Yardımcı Fiil	Sayısı	Oranı (%)
Aç-	1	0,2	Açığlan-	1	0,2	Al-	5	1,2
Alma-	3	0,7	At-	1	0,2	Ay-	5	1,2
Ayıt-	5	1,2	Ayţ-	5	1,2	Bar-	8	1,9
Başla-	12	2,8	Bil-	2	0,5	Bir-	6	1,4
Birme-	2	0,5	Bol-	74	17,4	Çakıl-	1	0,2
Çık-	5	1,2	Çıkar-	2	0,5	Hür-	1	0,2
İç-	3	0,7	İşit-	3	0,7	Kaç-	1	0,2
Kal-	13	3	Kalma-	1	0,2	Keç-	2	0,5
Kel-	13	3	Ket-	1	0,2	Kıl-	137	32
Kılţur-	3	0,7	Kiç-	2	0,5	Kir-	2	0,5
Kis-	2	0,5	Kit-	1	0,2	Kol-	2	0,5
Kop-	1	0,2	Kopar-	1	0,2	Koy-	4	0,9
Kör-	1	0,2	Köter-	1	0,2	Köydür-	1	0,2
Kuţkar-	1	0,2	Küvürme-	1	0,2	Olţur-	5	1,2

Olurt-	2	0,5	p-	5	1,2	r-	1	0,2
Saç-	2	0,5	Sal-	9	2,1	Sargar-	1	0,2
Sındur-	1	0,2	Sor-	1	0,2	Sözle-	3	0,7
Sl-	1	0,2	Srt-	1	0,2	Tap-	3	0,7
Tapma-	2	0,5	Tart-	1	0,2	Teg-	3	0,7
Tegür-	4	0,9	Toltur-	1	0,2	Tk-	1	0,2
Tur-	5	1,2	Tu-	1	0,2	Tuun-	2	0,5
T-	8	1,9	Ur-	3	0,7	Uyula-	2	0,5
Uat-	2	0,5	z-	1	0,2	Yapı-	2	0,5
Yıla-	8	1,9	Yime-	2	0,5	Yit-	5	1,2
Yitr-	1	0,2	Yr-	1	0,2			

Çalışmada tespit edilen İsim+Fiil yapısındaki ve anlamca kaynamı ve deyimlemi birleşik fiillerin isim unsurlarının ait oldukları dillere göre sayı ve oranları aşağıda tablo halinde gösterildi. alıtıımız Uygur Harfli Rızvan ah İle Ruh-Afza Hikâyesi'nde birleşik fiillerdeki isim unsuru en çok Arapça kelimelerden, daha sonra da Türkçe ve Farsça kelimelerden oluşmuştur. En az ise Souta ve birden fazla isim unsuru ile olumu Moolca-Türkçe kelimelerden oluşmuştur.

Tablo 3: Birleşik Fiillerin İsim Unsurlarının Ait Olduğu Dillere Göre Oranları

İsim Unsurunun Sözcük Türü	Sayı	Oran (%)
İsim Unsuru Arapça	96	35,5
İsim Unsuru Türkçe	71	26,3
İsim Unsuru Farsça	48	18
İsim Unsuru Arapça-Türkçe	7	2,6
İsim Unsuru Türkçe-Farsça	5	1,9

İsim Unsuru Arapça-Farsça	3	1,1
İsim Unsuru Moğolca	2	0,7
İsim Unsuru Farsça-Arapça	2	0,7
İsim Unsuru Moğolca-Türkçe	1	0,4

Çalışmada tespit edilen birleşik fiillerin, türlerine göre sayı ve oranları aşağıda tablo şeklinde gösterildi. Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi’nde birleşik fiiller en çok isim+fiil yapısında kurulmuşlardır, en az olanı ise fiil+fiil yapısındaki birleşik fiillerdir.

Tablo 4: Birleşik Fiillerin Türlerine Göre Sayı ve Oranları

Birleşik Fiil Türü	Sayısı	Oranı (%)
İsim+Fiil	190	70
Fiil+Fiil	34	13
Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş	46	17

Bu çalışmada birleşik fiiller daha çok yalın haldedir. Birleşik fiiller yalın halden sonra ise daha çok yönelme, belirtme ve ayrılma durum eki ile kullanılmışlardır. En az kullanıldıkları isim durum eki ise benzetme durumu ekidir.

Tablo 5: İsim durum ekleri ve kullanılma sıklıklarının birbirlerine oranları

İsim Durum Eki	Sayısı	Oranı (%)
Tamlayıcısız (Yalın hal)	187	39,8
Yönelme durumu eki	100	21,3
Belirtme durumu eki	94	20
Ayrılma durumu eki	41	8,7
Bulunma durumu eki	23	4,9
Araç(vasita)durumu eki	17	3,6
Sebep durumu eki	5	1,1
Benzetme durumu eki	3	0,6

Bu çalışmada, birden fazla isim durum eki almış birleşik fiillerde sadece **İş kıl-**, **Kiçe kündüz yığla-** birleşik fiilleri üç ayrı isim durum eki ile kullanılmış, diğer birleşik fiillerin tümü iki isim durum eki ile kullanılmıştır.

Tablo 6: Birden fazla isim durum eki almış birleşik fiiller

Birleşik Fiil	İhtiyaç Duyduğu İsim Durum Ekleri	İhtiyaç Duyduğu İsim Durum Eki Sayısı
İş kıl-	Bulunma, sebep, yönelme	3
Kiçe kündüz yığla-	Belirtme, benzetme, araç (vasıta)	3
Vafāt bol-	Bulunma, ayrılma	2
İbrat bol-	Bulunma, yönelme	2
Paydā bol-	Bulunma, ayrılma	2
Ufru bar-	Araç (vasıta), yönelme	2
Qolukluğ kıl-	Belirtme, yönelme	2
Yaşış kopuş kıl-	Araç (vasıta), bulunma	2
Āgāh kıl-	Ayrılma, belirtme	2
Banđ kıl-	Belirtme, bulunma	2
Đam kıl-	Belirtme, yönelme	2
Ġarq kıl-	Belirtme, bulunma	2
Ĥabar kıl-	Yönelme, ayrılma	2
Ĥakāyat kıl-	Belirtme, bulunma	2
Ĥalāş kıl-	Belirtme, ayrılma	2
Ĥabūl kıl-	Belirtme, yönelme	2
Ĥurbān kıl-	Belirtme, yönelme	2
Rūzī kıl-	Belirtme, yönelme	2
Tafarruc kıl-	Yönelme, belirtme	2
Vazır kıl-	Yönelme, belirtme	2
Zārīlīk kıl-	Araç (vasıta), yönelme	2
Naşş kıl-tur-	Araç (vasıta), belirtme	2
Kölege sal-	Belirtme, yönelme	2
Murāđlar tap-	Bulunma, ayrılma	2
Pūşīda tuş-	Belirtme, ayrılma	2
Zār zār yığla-	Bulunma, ayrılma	2
Yavuğ yit-	Belirtme, yönelme	2
Yasamış bol-	Belirtme, sebep	2

Alıp bar-	Belirtme, yönelme	2
Kaçıp ket-	Bulunma, benzetme	2
Biþip al-	Belirtme, ayrılma	2
Oķup đam kıl-	Belirtme, yönelme	2
Yaþıp uyuķla-	Bulunma, sebep	2
Murādınġa yitkür-	Belirtme, araç (vasıta)	2

KAYNAKLAR

Abik, Deniz (2003), *Nevâyi'nin Eserlerindeki Deyimlerin Farsça İle Karşılaştırılması*, TDAY Belleten, s. 3, 10.

Argunşah, Mustafa (2014), *Çağatay Türkçesi*, 3. Baskı, Kesit Yayınları: İstanbul, s. 13-15, 121-129, 147, 155, 183-184.

Ata, Aysu (2011), *Orhun Türkçesi*, 1.Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2347/ Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1344: Eskişehir, s.104-107.

Banguoğlu, Tahsin (2015), *Türkçenin Grameri*, 10. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 528, Ankara: TDK, s.310-317, 326-331, 482-485, 488-493.

Bilveren, Tuğba (2015), *Özbekçe ve Türkiye Türkçesinde Fiil-Tamlayıcı İlişkisi*, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/8, Spring 2015, s. 678.

Buran, Ahmet (1996), *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (hal) Ekleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 660, s. 37-289.

Buran, Ahmet ve Alkaya, Ercan (2014), *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 2 Güneydoğu/Karlık Grubu*, 2. Baskı: Ankara 2018, Akçağ Yayınları, s. 37-38.

Caferoğlu, Ahmet (2015), *Türk Dili Tarihi II*, 1. Baskı: Ankara, Altınordu Yayınları, s. 163, 166, 168-169, 172-173, 183-187.

Canpolat, Mustafa (2011), *XIV.-XV. Yüzyıllar Türk Edebiyatı*, 1. Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2434/Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1414: Eskişehir, s. 63-66.

Dinar, Talat (2010), *Kül Tigin Abidesi ve Kutadgu Bilig'deki Ortak Fiillerin Tamlayıcı İlişkisi Açısından İncelenmesi*, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/3, Summer 2010, s. 1046, 1088-1090.

Doğan, Levent (2014), *Uygur Türkçesi Grameri*, 1. Basım: İstanbul, Parafiks Yayınevi, s. 47-50, 168-170.

Doğan, Nuh (2010), *Türkçede Nesneyi Belirleme Sorunu*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.3/10, s. 228-229.

Durgut, Hüseyin (2013), *XIV-XV. Yüzyıllar Türk Dili*, 2. Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2346/Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1343: Eskişehir, s. 154-156, 163.

Eckmann, János (1988), *Çağatayca El Kitabı* (Çev.: Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:3412: İstanbul, s. VII, IX-XI, XIII-XVI, 50, 107-110, 114-116, 56-74.

------(2017), *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (Yayıma Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), 5. Baskı: Ankara, TDK Yayınları, s.126.

Eker, Süer (2017), *Çağdaş Türk Dili*, 11. Baskı: Ankara, Grafiker Yayınları, s. 289-290.

Eraslan, Kemal (1993), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Çağatay Edebiyatı Maddesi, C. 8, s.169-175.

------(2012), *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, 1.Baskı, TDK Yayınları: Ankara, s. 130-158, 275, 300, 312-313, 424.

Ercilasun, Ahmet B. (2014), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 14. Baskı, Akçağ Yayınları: Ankara, s. 400, 426-128.

------(2014), *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil-*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları: Ankara, s. 72-76, 82, 113.

Erdem, Mevlüt (2011), Yön Ekleri: Çekim ve Türetim Özellikleri Bakımından Tarihsel Bir Değerlendirme, Prof. Dr. Mine MENGİ adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri, Çukurova Üniversitesi, Adana, s. 628, 629-631).

------(2015), Türk Dillerinde Belirtme-Yönelme Durum Eki Değişmesi: Bir Değerlendirme, *Türkbilig*, 2015/30, s.169-183.

Erdem Uçar, Filiz Meltem (2016), *Çağatay Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, 2016/32, s. 27-28, 30, 46-47

------(2017), *Çağatay Türkçesinde Sıfır Biçimbirim*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.7, S.2, s. 91-92

Ergin, Muharrem (2003), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım Yayınları, İstanbul 2013, s. 226-243, 386-389.

Ertane Baydar, Arzu S. (2009), *Kırım Tatar Türkçesi Edebî Dilinde Fiil-Tamlayıcı İlişisine Dair*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 40, Erzurum, s. 32.

Gabain, Annemarie Von (1953), *Türkçede Fiil Birleşmeleri*, TDAY Belleten, s. 16-28.

------(1988), *Eski Türkçenin Grameri* (Çev.: Mehmet Akalın), 4. Baskı, TDK Yayınları: Ankara, s. 63-65.

Gülsevin, Gürer (2013), *XIV-XV. Yüzyıllar Türk Dili*, 2. Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2346/Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1343: Eskişehir, s. 69-74.

Gümüştam, Gürkan (2014), *Türkiye Türkçesi Ağız Sözlüklerinin Hazırlanmasında İstem (Valenz) Verilerinin Gerekliliği Üzerine*, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/6, Spring 2014, ANKARA/TURKEY, s. 419, 426-427, 431.

Hacıeminoğlu, Necmettin (2016), *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, 1. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları: İstanbul, s. 300, 309-312

İlker, Ayşe (2014), *Birleşik Fiillerin Oluşmasına Yunus Emre'nin Özgün Katkıları*, Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), Eskişehir, s. 444.

------(2013), *Ağız Alanlarında Yükleme ve Yönelme Eklerinin Birbiriyle Değişme Sebepleri Üzerine Yeni Bir Bakış*, Leyla Karahan Armağanı, Akçağ Yayınları: Ankara, s. 633-649.

Kahraman, Tahir (1996), *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 654, Ankara, s. 78-80, 412.

Karaağaç, Günay (2009), *Edat Üzerine Düşünceler*, Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi, C.1, S.5, s. 161.

Karabeyoğlu, Adnan R. (2007), *Orhon Yazıtları'nda Bol- ve Er- Fiilleri Üzerine*, TÜBAR-XXII-/2007 Güz, s. 90.

Karabulut, Ferhat ve Arı Özdemir, Tuba (2017), *İstem ve İstem Analizi: Gagauz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, Dil Araştırmaları, Güz 2017/21, s. 91-92, 101-103.

Karahan, Leyla (2014), *Türkçede Söz Dizimi*, 20. Baskı: Ankara, Akçağ Yayınları: 58, s. 73-79.

------(1997), *Fiil-Tamlayıcı İlişkisi Üzerine*, Türk Dili, S. 549, s.211-213.

Kaya, Ceval (2008), *Uygur Harfli Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikayesi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 930, Ankara: TDK, s. 7, 13.

Kaymaz, Zeki (2004), *Çağatay Türkçesindeki Oğuzca Unsurlar Üzerine*, C. Amanjolov Okuvları-2004 Attı halkaralık Gılımı- Praktikalık Konferentsiyanın Materialları, Öskemen, s. 204.

Korkmaz, Zeynep (1959), *Türkiye Türkçesinde 'İktidar' ve 'İmkân' Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri*, TDAY Belleten, s. 110-112, 115-116, 124.

----- (1998), *Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları*, Türk Dili, S. 559, s. 1-3.

----- (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, 3. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara: TDK, s. 23-25, 150-153, 266, 780-782, 834-835.

Köprülü, M.Fuad (1980), *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Gerekli sadeleştirmeler ve notlar ilâvesiyle yayımlayanlar: Dr. Orhan F. Köprülü, Nermin Pekin), 2. Basım, Ötüken yayınları: İstanbul, s. 275, 319-320.

Nalbant, Mehmet Vefa (2018), *Çağatay Türkçesinde Görülen {+nI} İlgi hali Ekinin Kökeni Üzerine*, Türkbilig, 2018/36, s. 27.

Ölmez, Zuhâl (2012), *XI-XIII. Yüzyıllar Türk Dili*, 2. Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2369/Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1366: Eskişehir, s. 42-44, 60.

Öner, Mustafa (Ocak-1999), *Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi*, Türk Dili, Sayı: 565, s.3.

Özkan, Abdurrahman (1999), *Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkisi ve Fiillerin İstem Değiştirmesi*, Arayışlar-İnsan Bilimleri Araştırmaları, S.1, Isparta, s. 125-126, 130, 138, 143.

Öztürk, Rıdvan (1997), *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 680, Ankara, s. 97-101.

Savran, Hülya (2002), *Türk Dil Bilgisi Öğretiminde Birleşik Fiillerin İşlenişi Üzerine*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Balıkesir, C.5, S.7, s. 107-113.

Sev, Gülsel (2002), */+DAn...+A/ Yapısına İlişkin*, Türkoloji Dergisi, C.15, S.1, s. 249.

----- (2001), *Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Filler ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, TDK yay., Ankara: TDK, s. Vii, 5-7, 451, 455-457.

Şen, Serkan (2014), *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*, 2. Basım, Bilge Kültür Sanat Yay.: İstanbul, s. 62.

Tekin, Talat (2003), *Orhon Türkçesi Grameri* (Yayımlayan: Mehmet Ölmez), 2. Baskı, TDAD: 9, İstanbul, Kitap Matbaası, s. 98-100, 105-118.

Tekin, Talat-Ölmez, Mehmet (2003), *Türk Dilleri / Giriş* (Yayımlayan: Mehmet Ölmez), 2.Baskı, Yıldız Yayınevi: İstanbul, Kitap Matbaası, s. 39-40.

Uğurlu, Mustafa (2001), *Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri, Yayına Hazırlayanlar: Nurettin Demir-Emine Yılmaz, s. 201.

Ünlü, Suat (2013), *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, s. 620.

Vural, Hanifi (2002), *Son Dönem Çağatay Şairlerinden Zâkircan Furkat'ın Manzum Mektupları*, TDAY Belleten, s. 151.

Yılmaz, Neslihan (2016), *Tatar Türkçesinde Fiillerin İstemi*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 11-14.

Yiğitbaşı, Hatice (1999), *Bugünkü Uygur Türkçesinde Birleşik Fiiller*, TDAY Belleten, s. 369-377.